

Barn i fattiga familjer

**– risk och sårbarhetsfaktorer samt
skyddande faktorer**

Siv-Britt Björktomta & Lisbeth Eriksson

Forskningsrapport 2016:2

Forskningsrapport 2016:2

FoU-Nordväst är en forsknings- och utvecklingsenhet för socialtjänstens individ- och familjeomsorg samt omsorg för personer med psykiska funktionsnedsättningar. FoU-Nordväst ägs av åtta kommuner i nordvästra Stockholms län: Ekerö, Järfälla, Sigtuna, Sollentuna, Solna stad, Sundbybergs stad, Upplands-Bro och Upplands Väsby.

För ytterligare information: www.fou-nordvast.se

©Alla rättigheter förbehållna FoU-Nordväst samt författarna
Grafiskform (omslag): FoU-Nordväst
Tryck: Sjuhäradsbygdens Tryckeri AB 2016
ISBN: 978-91-89681-31-62
ISSN: 1651-7830

Innehållsförteckning

1	Barn i fattiga familjer	8
1.1	Studiens syfte och frågeställningar	9
2	Barnperspektivet	10
3	Metodologiska överväganden	12
3.1	Urval	13
3.2	Det insamlade intervjumaterialet	14
3.3	Intervjuerna	14
3.4	Analysprocessen	16
4	Tidigare forskning	18
4.1	Ekonomisk utsatthet – fattiga familjer	19
4.2	Barn i familjer med psykisk ohälsa	24
4.3	Barns upplevelser av våld	25
4.4	Migration	29
5	Kunskapsram	34
5.1	Risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer	34
5.2	Resiliensce – motståndskrafter	37
5.3	Kritiska synpunkter på utvecklingspatologin	39
6	Barnens situation	40
6.1	Förskolebarnen	41
6.1.1	Familj, släkt och sociala nätverk	41
6.1.2	Hälsan	42
6.1.3	Ekonomi	43
6.1.4	Förskola	43
6.1.5	Fritiden	43
6.1.6	Sammanfattande analys	44
6.2	Skolbarnen	46
6.2.1	Familj, släkt och sociala nätverk	46

6.2.2	Hälsan	48
6.2.3	Ekonomin.....	50
6.2.4	Skolan	50
6.2.5	Fritid	52
6.2.6	Sammanfattande analys	54
6.3	Ungdomarna	56
6.3.1	Familj, släkt och sociala nätverk.....	56
6.3.2	Hälsan	57
6.3.3	Ekonomin.....	58
6.3.4	Skolan	61
6.3.5	Fritid	64
6.3.6	Sammanfattande analys	64
6.4	Unga vuxna.....	66
6.4.1	Sammanfattande analys	67
6.5	Diskussion	68
7	Föräldrarnas livssituation	71
7.1.1	Föräldrarnas ekonomi	72
7.1.2	Sammanfattande analys	74
7.1.3	Föräldrarnas sociala nätverk, boende och erfarenheter av migration.....	75
7.1.4	Sammanfattande analys	79
7.2	Föräldrarnas hälsa	80
7.3	Sammanfattande analys	88
7.4	Föräldrarnas utbildning och arbetslivserfarenheter.....	89
7.5	Sammanfattande analys	92
8	Slutdiskussion.....	92
8.1	Barn i olika utsatta livssituationer.....	94
8.2	Ekonomisk utsatthet.....	95
8.3	Föräldrar och barn med psykisk ohälsa.....	96

8.4	Barns upplevelser av våld.....	97
8.5	Migration	98
8.6	Samspel av olika riskfaktorer	99
8.7	Slutord	99
	Referenslista	102

1 Barn i fattiga familjer

I februari 2012 kontaktade försörjningsstödsenheten på Sollentuna kommun FoU-Nordväst då man ville ha hjälp med att analysera data från intervjuer med barnfamiljer som uppburit försörjningsstöd längre än tio månader. Försörjningsstödsenheten hade under cirka ett års tid intervjuat ett 50-tal barnfamiljer med fokus på barnens situation (Arnsvik & Eriksson 2012). Bakgrunden till detta var ett uppdrag från socialnämnden i Sollentuna kommun. Under 2012 sammanställde FoU-Nordväst sina analyser i en forskningsrapport som kom att heta ”Fattiga familjer”. Rapporten rörde stor uppmärksamhet både på politisk- och på tjänstemannanivå. Flera uppfattade situationen för barnen som oacceptabel och det diskuterades olika strategier för hur det skulle arbetas vidare utifrån resultaten i rapporten. Socialkontoret fick i uppdrag att göra en genomlysning av barns och föräldrars uppfattning om vad som skulle behövas för att bryta det ekonomiska beroendet och den utsatthet ett långvarigt sådant eventuellt kan leda till. Ett mål med arbetet var att undersöka om det fanns behov av att justera förvaltningens arbete för att underlätta för barnfamiljer att bli självförsörjande och därmed förhindra utanförskap för barn och unga.

FoU-nordväst fick uppdraget att tillsammans med personalen på försörjningsstödsenheten planera och genomföra detta nya uppdrag (Tjänsteutlåtande 2012). Grundidén har varit att socialsekreterare intervjuar alla sina barnfamiljer som uppburit försörjningsstöd mer än tio månader. Dessutom gör forskare från FoU-Nordväst djupintervjuer med tio familjer. Intervjuguiden skulle konstrueras av FoU-Nordväst och försörjningsstödsenheten tillsammans. FoU-nordväst skulle sedan stå för bearbetning och analys av det insamlade materialet.

Socialnämndens beslut kring detta projekt togs i oktober 2012 men på grund av olika orsaker blev hela projektet försenat. Tanken att projektet skulle ha ett interaktivt perspektiv har vidmakthållits genom hela processen. I omgångar har socialsekreterare och forskare från FoU-Nordväst träffats för att diskutera tillvägagångssätt, frågeguide etc. På grund av att personal skiftat inom båda verksamheterna har projektet under processens gång både förändrat syfte och innehåll till vissa delar. Ett brukarperspektiv har dock varit framträdande under hela projektet och ett tidigt syfte var att studera barn och föräldrars uppfattning kring vad de skulle behöva för att bryta det ekonomiska beroendet och detta finns också med som en del i analysen. Studien har dock mer och mer glidit över till att bli en analys av dessa barnfamiljers situation totalt sett. Barnens situation

kan ses som utsatt på flera olika sätt där den ekonomiska utsattheten endast är en. Detta blev tydligt under de analyser vi genomfört och nedanstående syfte och frågeställningar får ses som en anpassning utifrån det som familjerna ville förmedla till oss intervjuare.

1.1 Studiens syfte och frågeställningar

Socialtjänstens enhet för försörjningsstöd fungerar som samhällets yttersta skyddsnet för den som inte kan försörja sig själv eller sin familj. Tanken bakom försörjningsstödet är att det ska vara ett tillfälligt stöd till dess att individen kan försörja sig själv och sin familj på egen hand. Bakom detta finns grundantagandet att arbete ska prioriteras framför bidrag – den så kallade arbetslinjen. Begreppet arbetslinjen beskriver välfärdsstatens förväntan och krav på att medborgarna bidrar till sin egen försörjning för att minska behovet av samhälleligt stöd.

En annan aspekt av välfärdsstatens stöd är dess betydelse för familjers möjligheter att ge barnen goda förutsättningar under uppväxten. Tidigare har barn räknats som en del av familjen och som minderåriga har de inte förväntats ta eget ansvar för, eller bidra till sin egen försörjning. Barn omfattas därför inte av arbetslinjen. En följd av detta är att ekonomiska frågor och utsatthet i första hand har räknats till vuxenvärlden. Idag ses barn som en egen grupp i samhället – skild från föräldrar (bl.a. Bäck-Wiklund 2012, Andersson & Sallnäs 2012) och det blir betydelsefullt att diskutera relationerna mellan föräldrar och barn, men också relationerna mellan barn och samhälle samt relationerna mellan familjen och samhället. Mot bakgrund av barnets beroende av vuxenvärlden blir det också intressant att undersöka deras familjesammanhang.

Ett första syfte är att undersöka hur situationen ser ut för de barn som lever i familjer, i Sollentuna kommun 2105, där försörjningsstöd förekommit under längre tid än tio månader. Ett andra syfte är att förstå barnens situation utifrån relevant forskning om barn i utsatta livssituationer.

Följande frågeställningar har varit aktuella:

- Hur beskriver barnen sin livssituation?
- Hur uppfattar föräldrarna sina barns livssituation?
- Hur beskriver föräldrarna sin egen livssituation?
- Hur relaterar dessa bilder till relevant forskning om barn i utsatta livssituationer?

2 Barnperspektivet

Det svenska välfärdssystemet och socialtjänsten bygger på principerna demokrati, solidaritet, trygghet, jämlikhet och deltagande. Statens ansvar för att kontrollera och styra familjer varierar i olika länder och ett utmärkande drag för välfärdsstatens utformning har varit att ett offentligt ansvar erkändes på en mängd områden. Bäck-Wiklund (2012) påpekar att skapandet av välfärdsstaten innebar att staten intog en stark ställning i förhållande till familjerna. Barnet blev ett kollektivt intresse och att befria barnen från fattigdom blev ett sätt att investera i en bättre framtid för Sverige som helhet. Barnet sågs som en bärare av framtiden och som ett medel för att förändra samhället.

Den svenska välfärdsstaten har länge uppfattas utgöra en normativ helhetsstruktur – vi har haft en gemensam bild av vad som är en bra/normal familj och vilken plats barnet ska ha i familjen och i samhället. I dagens samhälle, bland annat genom en ökad migration, utmanas denna gemensamma bild. Även den alltmer ökade individualiseringen har påverkat synen på barnet. I Socialtjänstens möten med klienter, med barnfamiljer behöver socialsekreteraren förhålla sig till lagar, förordningar och bestämmelser. Från att tidigare ha räknats som en del av familjen ses barnet idag som en egen individ med egna rättigheter. Tanken om att utgå från barnets bästa när det gäller ärenden och insatser som är direkt riktade till barnen är också inskrivet i socialtjänstlagen. Barnets bästa och barns rättigheter uppmärksammas särskilt i FN:s Barnkonventionen från 1989. Sverige ratificerade konventionen 1990 och i den här studien är artiklarna 3 och 12 av särskild betydelsen:

Barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla beslut som rör barn. (artikel 3)

Varje barn har rätt att uttrycka sin mening och höras i alla frågor som rör barnet. Barnets åsikt ska beaktas i förhållande till barnets ålder och mognad. (artikel 12).

För att ytterligare stärka barnets position finns sedan 1998 instruktioner om att ”barnens situation ska beaktas, utredas och redovisas när en ansökan om ekonomiskt bistånd inkommer till Socialtjänsten” (Proposition 1996/97-124). Lagen innebär dock inte att barnets bästa måste vara utslagsgivande i varje process, däremot ska frågan beaktas och beslut som rör barnfamiljer ska motiveras med hänsyn till barnens situation. För att kunna motivera och fatta beslut utifrån barnets bästa behöver beslutsunderlaget ha ett *barnperspektiv*. Begreppet barnperspektiv används flitigt men saknar en enhetlig definition. Halldén (2003) skiljer mellan *barnperspektiv* och

barnets perspektiv där det första beskriver vuxenvärldens strävan efter att ta tillvara barns villkor och arbeta för barns bästa. I den här studien förstås det som en sorts ”fågelperspektiv”. Det andra begreppet – barns perspektiv – beskriver ett perspektiv där världen ses och uppfattas ur barnets ögon och förstås här som ett ”grodperspektiv”. Ett tredje sätt att tolka barnperspektivet beskriver Cederborg (2010) och pekar på barnets rätt att bli förstudd utifrån ett socialt, emotionellt och historiskt perspektiv. Att tillämpa ett barnperspektiv vid till exempel ett beviljande eller avslag på en ansökan om ekonomiskt bistånd skulle innebära att handläggaren behöver beskriva vilka konsekvenserna blir och hur beslutet drabbar barnen i familjen. Denna syn ligger i linje med flera barndomsforskare (bl.a. Alanen 2001, Röback 2012) vilka poängterar vikten av att se barn och barndom som relationella begrepp. Det innebär att barns situation och deras utsagor inte kan analyseras för sig utan behöver sättas in ett strukturellt sammanhang.

För att spegla ett barnperspektiv menar Halldén (2003) att det inte är nödvändigt att inhämta information från barnen själva. Om syftet istället är att fånga barnets perspektiv krävs dock barnets egen röst och att barnet ges möjlighet att bidra med sina egna erfarenheter. Hur detta tillämpas i praktiken har Cederborg (2010) undersökt och konstaterar att det inom socialtjänsten generellt saknas barnperspektivanalyser som innehåller fakta om barn utifrån forskningsbaserad kunskap. Även barns utsagor och erfarenheter saknas i utredningarna. Istället prioriterar socialtjänsten de vuxnas beskrivningar om barnets livssituation vilket, påpekar Cederborg, verkar utesluta analyser från ett barnperspektiv.

Att utgå från ett barnperspektiv när den primära målgruppen är vuxna är inte helt enkelt. Socialsekreterare som arbetar med försörjningsstöd inom de nordvästra kommunerna i Stockholms län påpekar att en förutsättning för barnets delaktighet är att föräldrarna är delaktiga (Nellvik, Nylander & Spånberger Weitz 2014). Om både föräldrar och socialsekreterare har barnet i fokus under samtalet menade de att det var möjligt att ha ett barnperspektiv och att ta till vara på barnets intressen även om barnet inte var fysiskt närvarande i rummet. Socialsekreterarna i försörjningsstödsgruppen (Nellvik et al 2014) beskriver vidare att ett barnperspektiv ur deras synvinkel innebär att förbättra fattiga barns situation. Ett sätt kan vara att hjälpa föräldrar att behålla arbete och bostad. De påpekade att ur ett barnperspektiv är bostad och arbete grundläggande för föräldrarnas möjligheter att utöva ett bra föräldraskap. Svårigheten, menade de var balansen mellan att å ena sidan ha ett barnperspektiv och betala hyran då risken finns att familjen vräks och får ett sämre boende på

vandrarhem eller hotell. Å andra sidan att inte betala hyra utan istället ställa krav på föräldern att själv ordna sitt boende. Detta skulle kunna vara positivt och leda till att föräldern tar sitt ansvar, löser uppgiften och på så sätt också får en möjlighet att utveckla sin egenmakt och bli en bättre förebild för barnen. Hur denna balans ska upprätthållas fanns inga svar på utan försörjningsstödsgruppen konstaterade att det fanns föräldrar som, mer eller mindre, abdikerade från sitt föräldraskap och använde barnen som en ”bevekelsegrund” för att familjen ”under alla omständigheter” skulle få behålla sin bostad.

3 Metodologiska överväganden

Arbetet har haft en explorativ och induktiv ansats med start i det empiriska materialet som består av dels journalanteckningar från socialsekreterares intervjuer med barn och deras föräldrar, dels kvalitativa intervjuer med föräldrar och barn utförda av forskare från FoU-Nordväst. Strävan har varit att utgå från barnens perspektiv. Det empiriska materialet har dock inte medgivit detta i någon större utsträckning varför rapporten snarare präglas av ett försök att synliggöra ett barnperspektiv.

Utmaningen i arbetet med denna studie har varit att ge barnperspektivet utrymme som den röda tråden genom hela studien. Att studera barnens situation inom familjer med ekonomiska svårigheter rör sig dels inom spänningsfältet mellan föräldrars auktoritet – barns behov och utsatthet. Dels inom spänningsfältet mellan arbetslinjen med välfärdsstatens förväntan och krav på att medborgarna bidrar till sin egen försörjning – och barnperspektivet med krav på att barns bästa ska tillgodoses. Fernqvist (2011) påpekar att betoningen av arbetslinjen inom socialpolitiken tillsammans med regleringen av ekonomiskt bistånd riskerar att osynliggöra barnen i myndighetshandlingen. Detta är något som även denna studie har brottats med. Svårigheterna att beakta barnperspektivet har visats sig vara en ständig följeslagare genom samtliga delar av forskningsprocessen. Från planering, genomförande av intervjuer, dokumentation i journalanteckningar, transkriberingar men också i analys och presentation av resultatet. En problematisering av möjligheterna att beakta barnperspektivet kommer att ske löpande genom studiens olika delar.

3.1 Urval

Urvalet är baserat på familjernas, det vill säga föräldrarnas, ekonomiska situation. Samtliga familjer hade varit beroende av försörjningsstöd under minst tio månader. Populationen utgjordes av sammanlagt 22 familjer varav tio familjer bestod av samboende föräldrar och tolv familjer av ensamstående mammor. Familjerna hade mellan ett och upp till tio barn (i två familjer). Föräldrarna var en heterogen grupp avseende utbildning och språkkunskaper men också när det gällde sociala nätverk och möjligheter att mobilisera egna resurser för att förändra sin situation. Fyra mammor uppgav att de var födda och uppvuxna i Sverige. De andra familjernas vistelsetid i Sverige varierade varav någon familj hade bott i Sverige nära 20 år medan andra betecknades som nyanlända.

Det var som tidigare nämnts familjernas ekonomiska situation som bestämde och avgränsade urvalet. Det sammantagna antalet barn i familjerna var 63 och dessa var mellan 0 år till drygt 20 år. Det är dock möjligt att det finns flera vuxna barn, som bodde tillsammans med familjerna, och som inte var nämnda i journalanteckningarna. Vanligtvis räknas en som barn fram till 18 årsdagen. För de barn som bor hemma hos föräldrarna sträcker sig föräldrarnas försörjningsplikt över barnens gymnasietid varför även 19-20 åringar är medräknade i denna studie.

Tabell 1. Antal barn i familjerna

Ålder	Antal
0-3 år	11
4-6 år	6
7-12 år	16
13 -15 år	13
16 -19 år	11
20 år och äldre	6
Totalt	63

Detta är ingen totalundersökning. Det fanns vid tillfället 35 barnfamiljer som erhållit ekonomiskt bistånd längre tid än 10 månader. 13 familjer hade av olika anledningar avböjt deltagande i undersökningen.

3.2 Det insamlade intervjumaterialet

Det insamlade materialet omfattar 22 intervjuer varav fjorton intervjuer genomfördes av socialsekreterare och har sammanfattats i journalanteckningar. För att få en djupare bild av familjernas och barnens situation har fyra FoU-forskare genomfört kvalitativa intervjuer med ytterligare familjer. Tolv familjer tillfrågades men tre uteblev vid intervjutillfället vilket innebär att sammanlagt åtta kvalitativa intervjuer har genomförts. Dessa intervjuer bandades och transkriberades i sin helhet. Som tidigare uppgivits har studien sträckt sig över en längre period vilket medfört att intervjuerna gjorts vid olika tidpunkter.

17 barn från nio familjer deltog i intervjuerna med socialsekreterare medan fyra barn varav en bebis från tre familjer närvarade vid de kvalitativa intervjuerna som genomfördes av FoU-forskare.

Sammanfattningsvis består det empiriska materialet av 14 journalanteckningar samt åtta kvalitativa intervjuer. Intervjuerna varade mellan cirka 45 minuter och cirka 1,45 timmar. Journalanteckningarnas omfattning varierade stort, några var endast på 10 rader medan andra var betydligt mer omfattande. Detta inverkar naturligtvis på reliabilitet och validitet och har medfört svårigheter vid analys och tolkningsarbete. Materialet är litet och innehållet har stora skillnader i omfång men också beträffande vilka uppgifter som registrerats.

3.3 Intervjuerna

Det ursprungliga syftet med studien var att undersöka barnens situation med hjälp av intervjuer med fokus på barnen – socialsekreterarnas journalanteckningar är också rubricerade som “barnsamtal”. Även de kvalitativa intervjuerna syftade till att ge barnen en möjlighet att beskriva sin egen situation. Intentionen att fånga barnens situation visade sig vara svårt att genomföra då intervjutiderna var inplanerade under dagtid då barnen var i skolan. Å ena sidan kan detta tolkas som att socialsekreterarna saknade ett barnperspektiv. Å andra sidan kan bokningen av tiderna under skoltid ses som ett sätt att skydda barnen från för mycket delaktighet (Nellvik et al 2014). Socialsekreterare som arbetar med handläggning av försörjningsstöd inom de nordvästra kommunerna i Stockholms län beskriver att många barn i familjer som har kontakt med socialtjänsten får vara med på många möten. Socialsekreterarna påpekar att några barn också blir alltför involverade i familjens ansträngda ekonomi, andra tvingas vara tolkar och fungera som stöd för föräldrar med bristande språkkunskaper (Nellvik et al. 2014).

Sammantaget deltog 21 barn (0-20 år) från tolv familjer vid intervjuerna. Detta innebär att i hälften av intervjuerna var enbart föräldrarna närvarande, företrädesvis mamman. De uppgifter som finns om barnens situation i denna rapport kommer således till övervägande delen från mamman. I en av familjerna fanns två stödpersoner – “morföräldrar” – med svenskt klingande namn med under intervjun. Informationen om barnen har i journalanteckningarna sammanfattats och nedtecknats av socialsekreterarna. Detta innebär att det är socialsekreterarnas tolkningar av barnens röster som analyseras. Vid de kvalitativa intervjuer där barnen deltog har deras utsagor transkriberats ordagrant.

En viktig aspekt som påverkar reliabiliteten behöver vi notera och det rör intervjuernas olika roller. I en studie som denna är det viktigt att påminna om den asymmetriska relation som finns mellan socialsekreterarna – i deras funktion som handläggare och myndighetsutövare – och familjemedlemmarnas i denna utsatta situation då de är beroende av socialtjänsten för att få en fungerande livssituation. Även relationen mellan FoU-forskaren och familjemedlemmarna är präglad av obalans men kopplingen mellan dem är lösare och ett beroendeförhållande saknas. Vid några av intervjuerna som genomfördes av FoU-forskare blev det tydligt att familjernas motiv till att medverka var att de såg en möjlighet att framföra sina speciella önskemål om insatser som låg utanför normen för vad som ingår i försörjningsstödet. Det är också oklart huruvida de intervjuade till fullo förstått avsikten med intervjuerna och om de var införstådda med att deltagandet var frivilligt. Familjerna hade tillfrågats om deltagande av sina handläggare på Socialkontoret. De var också handläggarna som bokat tid och lokal för intervjuerna.

Intervjuerna har genomförts med flera olika intervjuare – socialsekreterare och fyra FoU-forskare. En intervju kan beskrivas som en interaktion mellan två eller flera parter. De samtal som växte fram under intervjuerna skapades genom samspelet mellan å ena sidan socialsekreteraren eller forskaren och å andra sidan mamman, pappan och de barn som var närvarande. Hur detta samspel yttrade sig och vilka detaljer och nyanser som blev synliga beror på flera faktorer såsom kön, generation och etnicitet. Att intervjua är ett hantverk och vilka erfarenheter och hur skickliga intervjuerna är i detta hantverk påverkar innehållet i intervjun och har betydelse för rapportens resultat. Ytterligare en viktig aspekt behöver noteras och det är att tolk har använts vid åtta intervjuer. Att använda tolk innebär att samtalet blir tvåspråkigt vilket oundvikligen påverkar förståelsen av vad som sägs hos både intervjuaren och

familjemedlemmarna. Tolkens närvaro innebär dessutom att det är ytterligare en utomstående person som får ta del av familjens utsatthet. Det kan innebära att familjemedlemmarna håller inne med viktig information, förminskar eller undviker att tala om svåra eller känsliga saker.

Samtliga intervjuer har utgått från en gemensam frågeguide baserad på teman som: hälsa, utbildning, familj och sociala relationer, ekonomi och fritid. Hur dessa teman sedan konkretiserades under intervjun varierade beroende på intervjuaren samt de deltagande familjemedlemmarna. I några intervjuer ligger fokus på det barn som är närvarande och anteckningar om de frånvarande syskonen är mycket bristfälliga eller saknas helt. I andra intervjuer framträder ett mer helhetsperspektiv på familjen. I ytterligare några intervjuer ligger fokus till övervägande del på intervjupersonens situation som ensamstående mamma. Sammantaget kan övervägande delen av intervjuerna sägas ha ett barnperspektiv – ett fågelperspektiv – i betydelsen vuxnas förståelse av barnens situation. Barnets perspektiv – ett grodperspektiv – har funnits med i några intervjuer, men då för ett eller några barn ur en större syskonskara.

För att avidentifiera personerna har vi valt att utesluta namn och i många fall även kön. I löpande text och även i citaten används det neutrala pronomenet *hen* istället för han eller hon. I citaten används X eller Y etc som ersättning för barnens namn.

3.4 Analysprocessen

Begreppet barn avser i generella diskussioner individer mellan 0-18 år. I denna studie har även hemmavarande barn över 18 år inkluderats då dessa omfattas av föräldrarnas försörjningsansvar under sin gymnasietid. Det har inte varit möjligt och inte heller önskvärt att analysera intervjuerna på individnivå och att analysera hela materialet utifrån barnkonventionens barnbegrepp (0-18 år) skulle innebära en alltför trubbig analys. För att komma närmare barnens situation har vi istället valt att dela in materialet efter barnens ålder. Detta har gett en möjlighet att urskilja yngre barns behov, vilka skiljer sig från ungdomars och unga vuxnas behov. Frågan om hur heterogeniteten beträffande kön och etnicitet påverkar barnens situation har uppmärksamats i den mån det funnits material (underlag) för en sådan analys. För att göra en intersektionell analys krävs ett annat metodologiskt förfaringssätt både beträffande planering samt genomförande av intervjuerna varför detta inte varit möjligt. Genom hela analysarbetet har strävan varit att utgå från ett barnperspektiv där barnets villkor tas tillvara med syfte på barnets bästa (Halldén 2003).

I analysprocessens första del har det insamlade materialet delats in efter barnens ålder i fyra kategorier: förskolebarn (0-5 år), skolbarn (6-12 år), ungdomar (13-18 år) samt unga vuxna (19 år eller äldre) och analyserats på gruppnivå. Indelningen har gjorts genom att läsa, räkna och ålderskategorisera de barn som nämns i journalanteckningarna samt de barn som närvarade vid FoU-intervjuerna. Det har inte varit enkelt då inte alla barn som tillhörde familjen fanns noterade i journalanteckningarnas inledning under rubriken ”personer i insatsen” utan nämndes på olika sätt i löpande text, under varierande rubriker, ibland som hemmaboende syskon, ibland som placerade i familjehem eller hos släktingar. Dessutom tillkommer två barn som var omhändertagna eller boendes hos pappan samt två vuxna barn boendes hos pappa eller kvar i hemlandet. Även om dessa barn och unga vuxna inte deltog i intervjuerna fanns de på ett påtagligt sätt med i barnens sociala nätverk. Den sistnämnda gruppen finns dock inte med i tabellen.

Nedanstående tabell visar antalet barn som är aktuella i studien samt deras närvaro vid de olika intervjusituationerna.

Tabell 2. Antal barn i familjerna som deltog i intervjuerna

Barn i familjerna	Antal	Närvarande vid intervjun med soc.sekr.	Intervju med FoU-forskare
Förskolebarn 0-5 år	15	4	2
Skolbarn 6-12 år	18	6	1
Ungdomar 13-18 år	22	7	1
Unga vuxna, 19 år och äldre	8	1	0
Totalt	63	18	4

Sammantaget omfattar materialet 63 barn mellan 0-20 år. I journalanteckningarna och intervjuerna fanns även uppgifter om tre halvsyskon boendes hos pappan samt ett okänt antal äldre syskon. Även dessa fanns med i barnens nätverk men har inte räknats in i antalet deltagande barn då kontakterna varierade och de inte verkade vara beroende av den aktuella familjens ekonomi. Under varje åldersgrupp har materialet sorterats utifrån teman som familj, släkt och sociala nätverk, hälsa, ekonomi, förskola/skola samt fritid. Dessa teman följer delvis frågeguiden som använts under intervjuerna delvis är de genererade ur det empiriska materialet. Efter varje åldersgrupp görs en sammanfattande analys. I denna relateras det empiriska materialet till teorier

(kunskapsramar) och tidigare forskning. Detta görs för att få en djupare förståelse för barnens situation i familjerna. Analysarbetet har skett delvis som en abduktiv process där det empiriska materialet har styrts av teori och tidigare forskning samtidigt som den senare använts för att förstå empirin. Vi har försökt att röra oss fram och tillbaka mellan empiri och teori. Kapitlet om barnens situation avslutas med en diskussion där resultaten samlas ihop och relateras till det utvecklingspsykopatologiska perspektivet. För en närmare beskrivning av detta teoretiska perspektiv se avsnittet Kunskapsram.

I analysprocessens andra del förflyttades fokus till föräldrarna och familjen inom följande områden:

- Föräldrarnas ekonomi
- Föräldrarnas sociala nätverk, boende och erfarenheter av migration
- Föräldrarnas hälsa
- Föräldrarnas utbildningsnivå och arbete

De teman som används för att sortera materialet om föräldrarnas situation är delvis hämtade från den frågeguide som användes under intervjuerna, delvis är teman generade ur det empiriska materialet. Även om denna analys i första hand omfattar föräldrarnas situation har strävan att utgå från ett barnperspektiv funnits med under bearbetningen. Konkret innebär detta att fokus i analysen har legat på de delar av föräldrarnas berättelser som har betydelse för barnens situation. Efter varje tema görs en sammanfattande analys med hjälp av tidigare forskning och teori.

Studien avslutas med en diskussion där resultaten sammanfattas och relateras till kunskapsramar och tidigare forskning.

4 Tidigare forskning

Vi har valt att arbeta induktivt i detta projekt. Det innebär att vi valt kunskapsramar och studerat tidigare forskning relaterat till de empiriska data vi har. När det gäller kunskapsramar har vi använt oss av tillgänglig kunskap rörande risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer. Denna kunskapsram presenteras efter avsnittet om tidigare forskning.

När det gäller tidigare forskning är det i huvudsak fyra olika områden som vi valt att fördjupa oss i och där studera vad tidigare forskning har att bidra med. Detta är områden som synliggjorts i analysen av det empiriska

materialet och som har ett värde då det gäller att fördjupa kunskapen om barns utsatthet. De fyra områden vi menar är mest framträdande är:

- Ekonomisk utsatthet – fattiga familjer
- Barn i familjer med psykisk ohälsa
- Barns upplevelser av våld
- Migration.

Nedan följer en kortare genomgång av tidigare forskning inom de olika områdena.

4.1 Ekonomisk utsatthet – fattiga familjer

De ekonomiska skillnaderna mellan barnfamiljer har ökat under 2000-talet i Sverige (Rädda Barnen 2015). Det handlar framförallt om barn till föräldrar med utländsk bakgrund¹ eller ensamstående föräldrar som inte fått samma del av det ökade välståndet som andra familjer under 2000-talet. Totalt sett har barnfattigdomen minskat eller varit oförändrad.² Enlig 2013 års statistik lever 234 000 barn i ekonomisk utsatthet. I Stockholm har andelen barn som är ekonomiskt utsatta minskat successivt under 2000-talet. Stockholms siffror ligger nu nära riksgenomsnittet. Var tredje barn (29.3%) med en eller två föräldrar födda utomlands lever i ekonomisk utsatthet (motsvarande siffra för barn vars föräldrar är födda i Sverige är 4.9%). Förutom utländsk bakgrund spelar familjekonstellationen stor roll. Har man en förälder som är både utlandsfödd och ensamstående löper man stor risk att hamna i en ekonomiskt utsatt situation. 53,4 % av barnen med en ensamstående förälder med utländsk bakgrund levde 2013 i ekonomiskt utsatta situationer. I Sverige har 18,2 % av barnen (2011) utländsk bakgrund (Bak 2013).

Trots att den ekonomiska utsattheten är sex gånger högre hos barn med utländskt födda föräldrar ingår inte nyanlända med enbart etableringsstöd i dessa jämförelser, d.v.s. de finns inte med i statistiken. Det finns dock inget som talar för att skillnaderna i familjernas ekonomi beror på var föräldrarna är födda. Det handlar istället om svårigheterna att komma in på arbetsmarknaden och sämre förankring i de olika trygghetssystemen som finns i Sverige exempelvis vid sjukdom och föräldraledighet (se t.ex.

¹ Utländsk bakgrund avser här personer som är utrikes födda eller födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar (SCB 2002).

² Rädda Barnens definition på barnfattigdom är andelen barn som lever i familjer med låg inkomststandard, barn som lever i familjer med enbart försörjningsstöd eller lever i familjer med både låg inkomststandard och försörjningsstöd (Rädda Barnen 2015).

Rauhut 2013). Utbildning, hälsa, diskriminering och rörlighet är faktorer som också har betydelse i detta sammanhang. Rauhut (2013) gör en uppdelning på direkt bakomliggande orsaker; familjestruktur, arbetsmarknad och socialförsäkringar, och indirekt bakomliggande orsaker; hälsa, utbildning, arbetslöshet, diskriminering, lagstiftning, socialt kapital/nätverk samt rörlighet/mobilitet. Även om det är kommunerna som har ansvaret för att komma tillrätta med barnfattigdomen har de svårt att komma åt eller påverka de direkta orsakerna till familjernas ekonomiska situation. Frågan om orsakerna till barnfattigdom är kontroversiell och politiskt laddad och det är naturligtvis också lösningarna på problemet.

Forskningen om konsekvenserna av barnfattigdom visar relativt samstämmiga resultat om man tittar internationellt. Barnfattigdom kan innebära allvarliga konsekvenser i vuxenlivet innefattande sämre hälsa, lägre utbildningsnivåer, större utsatthet för våld, sämre situation i relation till arbetsmarknaden samt tidigt barnafödande (Andersson 2010). Detta gäller i en ännu högre grad för barn som levt i familjer med långvarigt socialbidragsberoende. Andra forskare är försiktigare i sina slutsatser. Näsman (2012) menar att det oftast är svårt att fastställa sambanden mellan fattigdom och vad som händer när man blir vuxen. Det finns andra faktorer som kan påverka, exempelvis var man bor, om man bor i ett otryggt bostadsområde eller i ett område som upplevs som tryggt. Det kan också finnas stora skillnader mellan hur välfärdssamhället fungerar i olika länder som gör att det blir svårt att dra slutsatser kring situationen i Sverige med utgångspunkt tagen i internationell forskning.

Barnfattigdomen uppvisar också stora geografiska skillnader, till och med inom en och samma kommun kan skillnaderna vara stora. För de åtta nordvästkommunerna ser det ut på följande sätt, se nedanstående tabell.

Tabell 1. Andel och antal barn i ekonomiskt utsatta hushåll 2013. Källa Rädda Barnen (2015).

Kommun	Andel barn	Antal barn
Sundbyberg	13,5	1120
Sigtuna	13,5	1332
Järfälla	11,3	1772
Upplands-Bro	10,7	615
Solna	7,2	867
Sollentuna	7,0	1193
Ekerö	4,6	319

I samtliga kommuner har det skett en minskning jämfört med 2012 förutom i Järfälla där det skett en mindre ökning från 10,8 till 11,3 %. I samtliga kommuner har det skett en ökning av antalet barn 0 till 17 år, mellan 2012 och 2013. Två av nordvästkommunerna ligger över riksgenomsnittet som för 2013 är 12 %. Jämför man med Stockholms län så ligger fyra kommuner över genomsnittet som är 10,4%. Sammantaget handlar det således om 7218 barn i nordvästkommunerna som under 2013 levde i ekonomiskt utsatta familjer.

Barnens situation skall beaktas när det fattas beslut om ekonomiskt bistånd. Det står inskrivet i Socialtjänstlagen. Barnens situation skall diskuteras och beslutet motiveras med hänsyn till barnens situation (Socialstyrelsen 2015). Socialstyrelsen har tillsammans med Länsstyrelsen givit ut rekommendationer kring att man bör samtala med barnen vid bedömning av familjens situation och att man ska utgå från ett helhetsperspektiv när man resonerar kring barns bästa. 2015 kom Socialstyrelsen ut med ytterligare förslag till hur kommunerna borde stärka barnperspektivet vid handläggning av ekonomiskt bistånd. Dessa förslag kom som ett resultat efter att man undersökt situationen i tre olika kommuner. Socialstyrelsen betonar att det är viktigt att handläggare inom Socialtjänsten undersöker barnets situation antingen genom samtal med barnet eller med föräldrarna. Man säger vidare att det är viktigt att vid ansökningar om bistånd riktade till barn tydligt argumenterar för beslutet om bifall eller avslag. Det räcker således inte att bara notera att barnperspektivet har beaktats.

I vilken utsträckning detta görs i Sollentuna eller i andra kommuner i Sverige vet vi inte. Däremot är barnperspektivet inom försörjningsstöd något som intresserat en rad forskare både i Sverige och internationellt.

För att stärka barnets situation i hushåll som mottagit försörjningsstöd under en längre finns möjligheten att ansöka om fritidspeng för barn i årskurs 4-9. Bestämmelserna infördes den 1 juli 2014 i ett nytt kapitel i SoL, 4 a kap. *Ersättning för barns kostnader för fritidsaktiviteter* och innebär rätten till ersättning från socialnämnden för kostnader för barnens deltagande i fritidsaktiviteter. Fritidspengen är inte ett ekonomiskt bistånd och ska inte behövsprövas. Det är en ersättning upp till en viss nivå för faktiska kostnader för barnens fritidsaktiviteter. För att få fritidspeng ska hushållet ha haft dokumenterade ekonomiska svårigheter under en längre tid och varit beroende av försörjningsstöd från socialtjänsten under minst sex månader under den senaste tolv månadsperioden (Socialstyrelsen 2016).

I en studie om hur de nordvästra kommunerna i Stockholms län använde sig av barnperspektivet i sitt arbete framkom just fritidspeng som ett exempel (Nellvik et al. 2014). Fritidspengen gavs som extra bistånd efter en bedömning baserad på hembesök samtal och utredning. Om det framkom att det fanns särskilda behov, utifrån barns situation, kunde dessa vägas in i biståndsbedömningen. Detta var dock innan de nya bestämmelserna i SoL inträdde. Intervjuade som företrädde försörjningsstödsgruppen beskrev även svårigheterna med att göra en rimlig bedömning av hur stor andel av familjens ekonomiska utrymme barnens behov får ta och vad som ska räknas som en skälig levnadsnivå. Som jämförelseobjekt använde sig socialsekreterarna av andra barnfamiljer med små ekonomiska marginaler för att se vad de har råd att ge sina barn.

Det finns ett antal svenska studier kring fattiga familjer och barnens situation (se exempelvis Fernqvist 2011, 2012, Näsman 2012, Rauhut 2013, Arnsvik & Eriksson 2012). Utöver detta finns det internationell forskning kring ekonomisk utsatthet som utgår från ett barnperspektiv (se exempelvis Ridge 2002, 2011, Van der Hoek 2001). En kortfattad genomgång av svensk och internationell forskning återfinns i Fattiga familjer (Arnsvik & Eriksson 2012). I senare svensk forskning visar exempelvis Fernqvist (2012) att familjens ekonomiska knapphet leder till att positionerna i familjen definieras. Barnens aktörskap innebär ett ökat ansvarstagande både praktiskt och emotionellt. Den ekonomiska situation barnen befinner sig i leder till erfarenheter och strategier som går utöver vad man i vanliga

fall förknippar med barndomens innebörder och detta är inte alltid positivt för barnen. Liknande resultat beskriver till exempel Ridge (2002). Det är dock viktigt att lyfta fram dessa strategier för att få en fördjupad förståelse för hur barnens situation i ekonomiskt utsatta familjer upplevs. Fernqvist (2012) har synliggjort några strategier i barnens handlande. Oro genom begränsat aktörskap, som är en sådan strategi, innebär att barnen tar ett ekonomiskt ansvar i familjerna trots att de upplever att de inte känner sig kapabla att göra detta. En annan strategi handlar om att vara förutseende, det vill säga att barnet är medveten om kommande utgifter och i god tid meddelar föräldrarna detta. Andra strategier handlar om följsamhet och om att explicitgöra. Samtliga är strategier som Fernqvist sett i sina intervjuer med barn i fattiga familjer.

I den studie som genomfördes 2011 till 2012 i Sollentuna kommun framkom att de familjer (51 stycken) som då intervjuades levde i en situation som kunde beskrivas som marginaliserad och utsatt. Det handlar om marginalisering i förhållande till ett tänkt och önskvärt tillstånd (Arnsvik & Eriksson 2012) och berör områdena; vardagsliv, skola, fritid, sociala nätverk och också ekonomi. Flertalet av de intervjuade familjerna gav uttryck för ensamhet och isolering. Flera av de intervjuade var ensamstående mödrar med utländsk bakgrund, en grupp som tidigare forskning pekat på som särskilt utsatt. Familjerna tycktes sakna sociala nätverk. Det fanns även uttryck för maktlöshet och en svårighet med att tolka och förstå det svenska systemet. Inte heller tycktes familjerna ha kontakt med ideella organisationer i någon större uträkning. Få av barnen var engagerade i någon organiserad fritidsaktivitet. Man hade inte möjlighet att prioritera de kostnader detta kunde medföra. Skolan är oerhört viktig för barnen och en väl fungerande skola tillhör en skyddsfaktor. I intervjuerna i studien framgick att det ibland var svårigheter i kontakterna med skolan (man hade p.g.a. språket svårt att förstå varandra) ibland att skolan inte hade förståelse för exempelvis att varje liten utgift kunde vara otroligt svår för dessa familjer att klara av

Många av de företeelser som påverkade familjerna är av mer strukturell natur. Sveriges arbetsmarknadspolitik, integrationspolitik och bostadspolitik påverkade i hög grad familjernas situation, men även sådana fenomen som socialförsäkringssystemet och riksnormen hade en inverkan på hur familjernas situation upplevdes. Dessutom hade naturligtvis socialtjänstens arbete en direkt inverkan på hur familjerna och barnens situation kom att upplevas. En företeelse som påpekades var socialtjänstens

organisation som bedömdes försvåra en helhetssyn på familjerna och deras situation (Arnsvik & Eriksson 2012).

4.2 Barn i familjer med psykisk ohälsa

Barn är beroende av sina föräldrar och när en förälder har allvarliga problem påverkar det barnets uppväxt. Ett problemområde som uppmärksammats i denna studie är att flera barn hade föräldrar som led av olika former av psykisk ohälsa. Forskning (Skerfving 2015) om barn till föräldrar med psykisk ohälsa visar att detta kan innebära svårigheter för barnen. Med utgångspunkt i barnens egna erfarenheter av föräldrarnas psykiska problematik har Skerfving identifierat fem variabler (utan rangordning) som har särskild stor betydelse för hur barnet upplever sin barndom. Den första är *kön* och där har föräldrarnas kön – vem av dem har en psykisk problematik – men också barnens kön betydelse för hur uppväxten gestaltade sig. Resultaten pekar på att en mammas svårigheter hade större påverkan på barnen jämfört med om det var pappan som var problemföräldern. När det gäller barnen själva visar Skerfvings (2015) studie att flickorna oftare var mer känslomässigt involverade i föräldrarnas problematik än pojkarna. Flickorna tog oftare också ett större ansvar för föräldrarnas situation men även för yngre syskon jämfört med pojkarna.

En andra variabel är *relationer* och rör både föräldrarnas inbördes relation, relationen mellan föräldrar och barn samt relationerna till familjens nätverk, både det personliga – släkt och vänner – samt det professionella nätverket. En konfliktfylld relation mellan föräldrar påverkade hela familjen genom bland annat föräldrarnas gräl och aggressivitet. Det fanns även familjer där det förekom våld. Skerfving (2015) beskriver även hur goda relationer till släktingar och professionella kunde innebära att barnen fick både känslomässigt och ibland också praktiskt stöd. Medan konfliktfyllda, avbrutna eller bristfälliga relationer till nätverken innebar att barnens utsatthet ökade.

En tredje variabel som har betydelse för barnens uppväxt var föräldrarnas *problematik*. Hur föräldrarnas svårigheter kom till uttryck påverkade barnen. Akuta psykoser eller förvirringstillstånd hos föräldern eller om föräldern fick plötsliga våldsamma vredesutbrott var skrämmande upplevelser för barnen. Medan perioder av depression och en föräldrars svårigheter att organisera livet innebar helt andra påfrestningar. Det som framförallt hade betydelse var huruvida föräldern hade sjukdomsinsikt och i hur hög grad barnet var exponerad för föräldrarnas svårigheter. Ytterligare en faktor var den totala problembelastningen i familjen. Förekom det problem hos de

andra familjemedlemmarna eller fanns det svårigheter som rörde hela familjens situation och här räknar Skerfving (2015) upp fattigdom, omsorgskrävande syskon eller trångboddhet, innebar detta en ökad social utsatthet för barnen.

En fjärde variabel var *kommunikation* och handlade om hur information kring föräldrarnas problem, inom och utom familjen hanterades, och om huruvida barnet förstod föräldrarnas svårigheter samt i hur hög grad barnet var involverat i svårigheterna, känslomässigt men även praktiskt. Skerfving (2015) konstaterar att en balans i kommunikationen om föräldrarnas psykiska problematik var betydelsefull. En alltför ingående kännedom om föräldrarnas svårigheter medförde att barnet lättare involverades och också tog ett stort ansvar. Medan en alltför knapphändig kommunikation innebar att barnets handlingsutrymme minskade och påverkade barnets möjligheter att be om hjälp.

En femte och sista variabel handlade om familjens *sociala situation* där båda föräldrarnas sociala situation hade betydelse för hur barnen upplevde sin barndom. Barnen i Skerfvings (2015) studie kom från skiftande sociala sammanhang samtidigt som hon konstaterar att överlag har föräldrar med allvarliga psykiska problem en sämre socioekonomisk standard. Enligt barnen saknade flera föräldrar arbete och många bodde i socialt utsatta områden. De barn som hade den mest utsatta situationen var de barn där båda föräldrarna hade allvarliga psykosociala och socioekonomiska problem och/eller då föräldrarna var flyktingar.

Utifrån barnens egna berättelser om hur det är att växa upp tillsammans med en förälder som lider av psykisk ohälsa har Skerfving (2015) urskilt fyra olika "barndomstyper" eller barndomskategorier. Det är den välordnade, den komplicerade, den problemfyllda och den utsatta barndomen. Skerfvings (2015) resultat pekar på en stor känslomässig utsatthet för samtliga barn samtidigt som hon konstaterar att det fanns stora skillnader mellan barnen.

4.3 Barns upplevelser av våld

Mer än var tionde barn i Sverige upplever någon gång fysiskt våld mellan sina föräldrar och det finns också barn i denna studies empiriska material som gjort detta. På senare år har just barnens behov och situation uppmärksamrats i detta sammanhang. I socialtjänstlagen står att socialnämnden ska "särskilt beakta att ett barn som bevittnar våld eller andra övergrepp av eller mot närstående är offer för brott och ansvarar för att barnet får stöd och den hjälp barnet behöver" (5 kap. 11 § SoL). I

Socialstyrelsens författningssamling 2014:4 betonas att personalen bör ha kunskap inom detta område. Om socialnämnden får kännedom ska den utreda våldets påverkan på barnet och även barnens egen uppfattning om våldet.

Flera forskare väljer att istället för att tala om att barn bevittnat våld i nära relationer talar man om ”barn som upplever våld i hemmet” (se ex. Eriksson, Källström Cater, & Näsman 2015, Överlien 2012). Att använda begreppet uppleva innebär ett betonande av barnets subjektstatus. Det är ett sätt att fånga barns aktiva roll i våldet och dessa många olika implikationer i barnets liv. Det grundläggande resonemanget är således att barn upplever föräldrars våld både genom att se och höra och på olika sätt involveras i våldet som sådant eller dess konsekvenser.

Förekomsten av våld i en familj, mellan exempelvis föräldrarna, ökar risken för att det förekommer våld även mellan andra i familjen och att det på så sätt finns fler offer i en och samma familj. Svensk forskning visar att om det förekommer våld mellan föräldrarna är risken tio gånger större att även barnen utsätts för våld. Forskning visar att barn som upplevt våld i hemmet har ökad risk för att utveckla emotionella och beteendemässiga problem både under barndomen och i vuxen ålder. Barnen uppvisar mer ångest, depression, traumassyndrom, hämmade beteenden samt temperamentsproblem än andra barn. Risken är störst om det är mamman som misshandlas (Miller m. fl. 2014). När det sker i hemmet utsätts barnet för vad som brukar benämnas ett tabuiserat trauma det vill säga de kan inte tala med andra om det och går därmed miste om möjligheten att bearbeta sina upplevelser (Leira 1990). Detta försvårar återhämtningen och många drabbas av PTS, posttraumatiskt stresssyndrom. Upprepade upplevelser av våld i nära relationer kan också leda till vad man kallar typ II traumer. En vanligt förekommande diagnos är just PTS. I en studie utförd i Sverige hade 25 % av barnen på en kvinnojour i Göteborg den diagnosen (Almkvist & Broberg 2004). Även våld mellan syskon kan vara en riskfaktor med bland annat symtom som oro, nedstämdhet och dissociativa störningar (Teicher och Vitaliano 2011).

Dock är inte skillnaderna så stora gentemot andra barn som man skulle kunna tro (Eriksson, Källström Cater & Näsman 2015). En av svårigheterna med att förutse vad som kommer att hända med barn som upplever våld är att barn reagerar olika. Oftast förstår inte barnen orsaken till våld och kan därför inte förutsäga när det ska ske. Det innebär att barnen ständigt går runt och oroar sig. Det medför också att många bär på känslor av skuld, skam och ansvar.

Att lyssna på hur barnen själva upplever våld är viktigt bland annat för att hitta rätt sätt att ge barnen stöd och hjälp (Eriksson, Källström Cater & Näsman, 2015).

Forskare menar att våld riktat mot barn kan beskrivas på olika sätt. Överlien (2012) gör följande uppdelning:

- Fysiskt våld mot barn
- Psykiskt/emotionellt våld mot barn
- Sexuella övergrepp mot barn
- Fysisk omsorgssvikt
- Psykisk/emotionell omsorgssvikt

Andra forskare har också talat om ekonomiskt våld eller förtryck (Näsman & Fernqvist 2015). Barns röster om ekonomiskt förtryck är dock inte beforskade. Näsman och Fernqvist har studerat det ekonomiska förtrycket men inte heller de har forskat kring barnens upplevelser. De menar att hela frågan med ekonomiskt förtryck är kontroversiell och långt ifrån alla forskare betraktar detta som utövande av våld. Näsman och Fernqvist menar att det finns olika former av ekonomiskt våld (de utgår från att det är pappans som utövar våld) och några exempel är *pappan begränsar mammans möjligheter att få egna pengar, pappan kontrollerar hushållets resurser så att mammans och barnens grundläggande behov inte tillgodoses, pappan förstör mammans och/eller barnens egendom* (Näsman & Fernqvist 2015, sid 152 – 153). Den forskning som finns inom området har framförallt lyft fram de psykiska konsekvenserna av det ekonomiska våldet men det medför naturligtvis också materiella konsekvenser.

Forskning pekar på att avsaknaden av gemensamma, likartade reaktioner eller symptom hos barn som upplevt våld i nära relationer, som skulle kunna göra det lättare för till exempel lärare att upptäcka de barn som är utsatta (bl.a. Eriksson, Källström Cater & Näsman, 2015). Barnens reaktioner beror på andra riskfaktorer och på deras sårbarhet vad gäller ålder och utveckling samt den kontextuella livssituationen. Tidigare upplevelser av aggressioner och konflikter kan också spela in. Det finns till och med forskning som visar att de allra flesta barn inte visar upp några symptom alls efter att ha upplevt våld i nära relationer. Det finns delade meningar om varför, både individuella och de som är mer systemteoretiskt vinklade (ex Ungar 2011a). De senare menar att en trygg och sund livsmiljö har betydelse, andra menar att få en utbildning och bra skolresultat är skyddande faktorer. Även relationen mellan barnet och signifikanta andra har stor betydelse. Det troliga är att det är både

individuella och kontextuella faktorer som samverkar, det handlar således om barnet, familjen och det omgivande samhället.

Barn som blivit misshandlade i sin barndom löper något större risk att även bli utsatta för våld i vuxenlivet men det finns vissa könsskillnader. Pojkar tenderar att oftare blir våldsutövare som vuxna och flickor blir slagna (Eriksson, Källström Cater & Näsman 2015). Många gånger reagerar inte barn med upplevelser av våld annorlunda än andra barn, men en del forskare menar att det finns vissa mönster och en del konklusioner kan dras utifrån detta (Överlien 2012):

- Även *de allra minsta* påverkas om fadern misshandlar modern. Det gäller så små barn som ettåringar och även barn som ännu ej är födda. De små barnen är speciellt utsatta, dels för att de inte förstår vad som händer, eller kan distansera sig från våldssituationen och dels för att de oftast befinner sig i samma rum som misshandeln sker, d.v.s. nära modern.
- *De lite äldre* får ökade risker för beteendeproblem. De drabbas lättare av ångest, depression och uppvisar ett utåtagerande beteende. Det visar sig också att dessa barn är överrepresenterade när det gäller mobbing, både som utövare och drabbad.
- När det gäller *vuxna* finns det en stor studie som visar på ett samband mellan att ha upplevt att ens mor blir utsatt för våld och utvecklandet av beteendeproblem såsom narkotikamissbruk och våld.

När det gäller barn med *annan etnisk härkomst* än svensk visar det sig att dessa barn oftare blir utsatta för fysiskt våld eller upplever våld i hemmet än svenska barn. Det finns dock endast begränsad forskning om detta. Den egna minoritetsetniciteten kan i dessa sammanhang både upplevas som belastande och beskyddande. De belastade faktorerna handlar om de rigida förväntningar som finns på minoriteterna (Överlien 2012). Det handlar om förväntningar på roller förknippade med kön, ålder, generation och hierarki, kollektivistiska tankegångar och strukturer och tilläggsbelastning såsom diskriminering, rasism och stigma men även religion. Etnicitet kan vara beskyddande när det gäller det kollektivistiska synsättet som gör att barnet kan förlägga skulden utanför sig själv. Det kan också finnas stöd och skydd i en utvidgad familj samt att tillhörigheten till två kulturer kan ge de utsatta barnen valmöjligheter. Forskning visar just på att barn med annan etnisk härkomst än svensk inte klandrar sig själva. Men en del upplevde att till exempel polisen inte ansåg att de var trovärdiga. Studier visar sammantaget att barn kan handla olika beroende på sitt etniska ursprung

när de gäller frågor som berör tradition, kultur och samhällssystem. Här finns dock ett stort behov av vidare forskning.

Forskning visar att många barn går in och försöker hjälpa sina mammor (när det är mammorna som utsatts för våld). Barnen är också aktiva på andra sätt genom att till exempel ringa polisen, springa över till grannen och be om hjälp. Barnen är dock inte så benägna att söka hjälp av samhället utan vänder sig helst till andra barn. I förhållande till socialtjänst, skola och polis upplever barnen att de inte blir hörda (Överlien 2012).

4.4 Migration

Flera av de familjer som intervjuats i denna studie är av utländsk härkomst. Vi har därför valt att ta upp några aspekter som kan vara specifika för situationer för personer med utländsk bakgrund. Ett arbete och en inkomst är naturligtvis en förutsättning för förmågan att klara sitt liv utan insatser från socialtjänsten i form av ekonomiskt bistånd. Det finns ett stort antal forskningsstudier som beskriver migranternas relativa exkludering på arbetsmarknaden (se t.ex. Bevelander 2000, Franzén 2003, Lund 2002). Faktorer som kan påverka är hur nära immigranternas ursprungsspråk ligger det svenska (Bevelander 2000), i vilken utsträckning man har en svensk utbildning, om man invandrat från Europa eller kommer från ett land utanför Europa (Franzén 2003), även vistelsetid i Sverige har betydelse för migranternas etablering på arbetsmarknaden (Lund et al. 2002, Galloway et al. 2015). En annan faktor som forskning visar har betydelse är myndigheters bemötande. Bemötandet påverkar hur immigranter hanterar sin livssituation (Franzén 1997). En exkludering från arbetsmarknaden leder oftast till en sämre upplevd hälsa (Roselius 2000). Forskning visar på vikten av gemenskap och nätverk med andra som har en liknande bakgrund i dessa situationer av upplevt utanförskap (se t.ex. Ålund 1991, Niklasson 1997, Melander 2009).

Det finns också forskare som fokuserat på fattigdom i barnfamiljer av utländsk härkomst. I en studie som genomfördes i Norge, Danmark och Sverige konstaterades att hos barn med utländsk härkomst³ är förekomsten av fattigdom högre och dessutom mer långvarig än hos svenskfödda barn. Fattigdom definieras som att man har en disponibel inkomst som är lägre än 60 % av medeldisponibla inkomsten för invånarna i landet (Galloway et

³ Här avses barn till föräldrar som båda har invandrat från ”medel- eller låginkomstländer” eller barn till ensamstående förälder som invandrat från ”medel- eller låginkomstländer.

al. 2015). Många av dessa familjer erhåller bidrag från socialtjänsten men befinner sig trots detta under fattigdomsstrecket. Liknande resultat påvisar Stranz och Wiklund 2011. Galloway et al (2015) konstaterar att sysselsättningsgraden och utbildningsnivån hos föräldrarna är viktiga faktorer när det gäller risken att hamna i konstant fattigdom. Den låga sysselsättningsgraden har i sin tur flera förklaringar, exempelvis brist på språkkunskaper i det nya landets språk, låg eller inte relevant utbildning och avsaknad av nätverk. En annan tänkbar förklaring är en misslyckad integrationspolitik.

En nordisk studie har synliggjort några faktorer som har betydelse för barnens framtid. Studien visar att förhållandena i mottagarlandet var viktigare än förhållandena före flykten för barnens psykiska och fysiska hälsa (Andersson, Björnberg & Eastmond 2010). Om barnet nekas skolgång i mottagarlandet, utsätts för kränkningar och rasism eller lever under svåra materiella omständigheter kan detta göra barnen mycket sårbara.

I dag har forskning om migration kopplat till familj och släktskap ofta ett transnationellt perspektiv och beskriver en rörelse. Detta är inget nytt begrepp men var kanske tidigare osynliggjort genom att man då såg migration som något definitivt. Migrationen beskrevs som en assimilationsprocess som var fullbordad först i tredje generationen. Man såg även repatriering som något permanent. Detta tänkande bottenar i tänkandet kring nationalstaten (Eastmond & Åkesson 2007). Idag förstås migration som en process där människor reser och vistas kortare eller längre tider på olika platser. I denna förståelse blir rörelser ett normalt inslag i tillvaron. Livsvillkor och identiteter formas inom transnationella sociala rum eller transnationella sociala fält som kan förstås som en sorts samhälle bortom nationalstatens gräns.

En definition på ett transnationellt perspektiv är:

En process där migranter genom sina dagliga aktiviteter och sociala, ekonomiska och politiska relationer skapar sociala fält som spänner över nationalgränser (Basch m.fl. 1994:22).

En del forskare talar om transnational communities och ibland används begreppet diaspora. Detta omfattar migranter som lever spridda runt om i världen samtidigt som de upprätthåller sociala och känslomässiga band till landsmän i andra delar av världen. Man kan se det som pågående processer och förhandlingar där människor skapar och återskapar sociala band och identiteter. Den tekniska utvecklingen har bidragit till att möjliggöra dessa kontakter och inneburit att social närhet kan upprätthållas trots långa

geografiska avstånd. Ett begrepp som används när det handlar om familjer med transnationella kontakter är oftast globala familjer som kan sägas innefatta spänningen mellan lokal förankring och global samhörighet (Bak 2013). Det är värt att notera att alla människor inte är eller heller inte vill vara transnationella och att man också kan vara det i olika utsträckning.

Vad betyder då dessa praktiker för människor? Många som flyr sina hemländer upplever en försörjningsplikt gentemot de som finns kvar. Man talar om "kunskapens ofrånkomliga moral" vilket innebär att de som finns kvar i hemlandet menar att de har rätt att bli försörjda av sina släktingar som befinner sig utomlands. Själva meningen med migrationen blir då att bistå de som finns kvar hemma. De transnationella engagemangen kan vara positiva för personer som känner ett utanförskap i det svenska samhället. Det innebär känslor av sammanhang och tillhörighet som blir en motvikt.

Uppfattningen är att de transnationella nätverken oftast bygger på släktskap. Släktskap och familjer räknas som universella fenomen och släktingar uppfattas oftast ha en naturlig förpliktelse gentemot varandra. Konstruktionen av familj varierar dock över tid och också mellan olika sammanhang och det finns ingen enhetlig definition. I Sverige definieras familj ofta som en juridiskt och biologiskt avgränsad enhet. Det är en sorts identitet där ömsesidiga förpliktelser kännetecknar familjetillhörigheten. Familjebegreppet handlar både om ideal och sociala handlingar. Släktskapets relationer formas i vardagens sociala liv, vilket innebär att ideal och sociala handlingar kan variera och även skilja sig åt.

De transnationella praktikerna kan delas in i fyra olika kategorier (Eastmond & Åkesson 2007):

- Ekonomisk och materiell hjälp från migranterna i Sverige. Oftast är det svårt för de kvarvarande att förstå att de migrerades ekonomiska situation i det nya landet inte alltid är så lätt. Det finns stora förväntningar. Bilden kan ha skapats av att en del migranter förskönar bilden av det nya landet. Det är lätt att det blir en ensidig relation. För att relationen ska kunna vidmakthållas försöker man få den så ömsesidig som möjligt. Ett exempel kan vara genom att man skickar ner sina barn till ursprungslandet för en kortare eller längre period. Detta fenomen har beskrivits av bl.a. Lidén (2013).
- Speciell omsorg (ta hand om barn som blir kvar, eller hjälpa till med barnbarn i det nya landet, hjälp med att migrera etc.)
- Känslomässig bekräftelse och moraliskt stöd (tekniska möjligheter finns för att hålla intensiv kontakt med varandra).
- Strävan att åter skapa ett hem i ursprungslandet.

I det transnationella rummet kan vissa relationer tunnas ut medan andra relationer förstärks. Det är oftast de mer primära relationerna som förstärks. Det sker således en omtolkning både av relationer och roller. I Sverige tenderar kärnfamiljen bli viktigare förmodligen på grund av bland annat den socialpolitik som förs i Sverige där individualiteten främjas framför familjetillhörigheten. Situationen har beskrivits som ”minskad släktighet”.

Ibland talar man i dessa sammanhang om ”samtidighet” d.v.s. engagemang både i nya landet och i hemlandet och där är olika positioner möjliga:

- En komplementär position berikar både livet i Sverige och ursprungslandet. En nära relation till hemlandet kan vara förutsättningen för en god självkänsla.
- En kosmopolitisk position innebär att ens släkt nätverk erbjuder möjligheter till mottagande och arbete även i andra länder.
- En konfliktfylld position innebär motstridiga krav och förväntningar.
- En kompensatorisk position innebär en stark orientering gentemot hemlandet och kan eventuellt uppstå när man har en svår situation i Sverige.
- En dubbelt marginaliserad position innebär att man varken lyckas bygga upp en tillhörighet i Sverige eller att vidmakthålla viktiga relationer i hemlandet (Eastmond & Åkesson 2007).

Melander (2009) har också skrivit om transnationella familjestrategier, specifikt har hon studerat somaliska migranter. Hon menar att somaliernas situation i Sverige i hög grad påverkas av det ömsesidiga ansvar och utbyte som sker mellan dem och familjen i ursprungslandet, eller i andra länder. Hon hänvisar till tidigare forskning när hon konstaterar att somalier ofta skickar hem pengar till kvarvarande släktingar. Men det handlar inte enbart om transferering av pengar utan även om informationsutbyte. Släktingarna i hemlandet får veta hur livet ser ut i Sverige. Forskning visar också att det inte är alltid som de fördelningssystem som finns inom familjen bland somalier stämmer överens med svensk lagstiftning. Johnsdotter (2007) påpekar exempelvis att den svenska kärnfamiljen inte alltid stämmer överens med det ansvarstagande en somalisk familj i Sverige kan ha för släktingar i hemlandet. Det kan bland annat leda till att familjen i Sverige kan känna sig tvingade att ljuga om vem som är deras biologiska barn. Den somaliska familjen för vilken immigranterna kan ha ansvar kan vara betydligt större än kärnfamiljen. Man brukar tala om den utvidgade familjen.

Righard (2008) talar om transnationella utbyten av välfärd i form av omsorg och barnuppfostran. Hon beskriver strategier där landsmän exempelvis hjälper till att ta hand om varandras barn för att de ska kunna vistas i miljöer där hemspråket talas, att man tar hjälp av religiösa institutioner för att få råd när det gäller barnuppfostran, att man befinner sig på olika platser för att kunna utbilda sig och arbeta. Righard ställer sig också frågan hur svensk socialpolitik ska förhålla sig till att en del av befolkningen lever transnationella liv.

Transnationella kontakter har således ofta betydande ekonomisk, socio-kulturell och politisk påverkan på immigranterna (Vertovec 2001). Den ekonomiska betydelsen kanske är den största. En mängd ekonomiska transaktioner sker kontinuerlig och det är pengar som i stor utsträckning påverkar ursprungsländerna. Politiskt sker också en stor påverkan, kanske tydligast då det gäller frågor kring medborgarskap. Dubbelt medborgarskap är en sådan fråga som det forskats kring, ”multiple citizenship” (Bauböck 2002). En fråga som också aktualiserats är om immigranternas integration försvagas via de nätverk och band man har i transnationella nätverk. En ytterligare fråga som ställs bland forskare är om det transnationella ersätter andra alternativa former, processer eller program för immigrantinkorporering (Vertovec 2001).

Det finns också forskning som studerar hur barn förhandlar sin identitet och sitt tillhörande till olika platser och hur de gör sina egna skillnader mellan ursprungslandet och det nya landet (Bak & Brömssen, 2010). Bak och Brömssen använder både begreppet diaspora och transnationalism i sin forskning. Deras studie visar att barnen i familjerna tar del av de transnationella aktiviteterna och nätverken som finns tillgängliga. Det är dock inte alltid barnen reflekterar över dessa som något speciellt och kanske förknippat med ursprungslandet utan snarare som en naturlig del av vardagslivet. Barnen tycktes kunna känna tillhörighet till flera olika platser samtidigt på ett relativt oproblematiskt sätt. Barnen var oftast medvetna om att det var krig och oroligheter i deras, eller föräldrarnas ursprungsländer. Även om barnen längtade efter och kände tillhörighet till ursprungslandet ville de ändå inte bo i det landet.

För de barn och ungdomar som migrerar på egen hand pekar forskning på några viktiga faktorer för att de unga ska kunna uppnå livskvalité och etablera sig i det nya samhället. Backlund et al (2012) pekar på språket som en viktig nyckel för ungdomarnas möjligheter att få tillträde till en ”svensk” gemenskap. Hessle (2009) beskriver i en tioårsuppföljning av ensamkommande flyktingbarn deras etableringsväg in i samhället och delar

in den tre vägar. Övervägande delen av de unga har haft ”en rätlinjig, målinriktad och harmonisk väg; en annan stor grupp unga vuxna nådde etableringsmålen efter vissa kriser på vägen; en tredje mindre grupp tog sig fram trots stora svårigheter på vägen” (Hessle 2009:146). Vidare pekar Hessle på sambandet mellan en gynnsam etablering i det nya samhället och huruvida de unga hade lyckats återknyta kontakten med ursprungsfamiljen eller, om detta inte var möjligt, att de kunnat skapa nya sociala band till exempel genom att själva bilda familj,

5 Kunskapsram

Under bearbetningen av materialet blev begreppen *risk- och sårbarhetsfaktorer* samt *skyddande faktorer* synliga. Begreppen förankrades i tidigare forskning för att sedan användas vid en ny genomarbetning av materialet. I följande avsnitt presenteras dessa begrepp som är hämtade från utvecklingspsykopatologin⁴ vilket är ett teoretiskt perspektiv där teorier från flera vetenskapsområden integreras. Utvecklingspsykopatologi handlar om barns utveckling under riskfyllda, sårbara och utsatta förhållanden. Ytterligare ett begrepp presenteras i följande avsnitt som också ryms inom utvecklingspsykopatologin. Det är begreppet *resilience* vilket beskriver de processer och strategier som barnet använder för att bemästra en svår livssituation. Det sistnämnda begreppet har valts för att ge en vidare förståelse för barnens situation och för att – om möjligt – identifiera möjliga strategier för kommunen att arbeta vidare med.

5.1 Risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer

Utvecklingspsykopatologin har främst inriktat sig på att fördjupa sig i de barn som lever i utsatta livssituationer med en barndom i risk (bl.a. Andersson 2008). De centrala frågeställningar inom detta teoretiska

⁴ Begreppet psykopatologi kan ge negativa associationer men Andersson (2008) betonar att inom den engelskspråkiga världen omfattar begreppet inte bara psykiatriska problem och kliniska diagnoser, Begreppet har en vidare innebörd och omfattar även olika uttryck för atypisk utveckling i förhållande till typisk eller normal utveckling, icke-adaptivt (maladaptive) beteende i förhållande till adaptivt, missanpassning i förhållande till anpassning. Vidare poängterar Andersson att utvecklingspsykopatologin enbart inriktar sig på barns utveckling under svåra förhållanden och att den avvisar en deterministisk syn på barn.

perspektiv söker svar på hur det kommer sig att barn som vuxit upp under mycket svåra förhållanden – trots detta – kan utvecklas i en positiv riktning. Detta uttrycks i termer av social anpassning och handlar om att få ett fungerande vuxenliv. Andersson (2008) påpekar att det är omgivningen som skapar begränsningarna för normalitet vilket innebär att definitionerna varierar över tid och också är beroende av det sociala sammanhanget.

Den mest kända studien om risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer är Werners studie (1993) från Hawaii och ön Kauai. Studien påbörjades 1955 och forskarteamet följde under drygt 60 års tid 698 nyfödda barns utveckling genom en noggrann dokumentation av både barn, föräldrar och omgivning. Forskarna intresserade sig inte bara för de risk- och skyddande faktorer som bestäms av barnets personlighet och det som händer inom familjen. Även faktorer i barnets omgivning – kamrater, skola och samhälle – dokumenterades. Werners studie (1993, 1995) visar att ungefär en tredjedel av högriskbarnen utvecklades till välanpassade, självständiga och högpresterande individer, trots en svår uppväxtmiljö (jmf. även Masten et al. 2004). Det som kännetecknade de barn som trots dessa svåra livsförhållanden lyckades bemästrade sin tillvaro var att familjerna hade en stark sammanhållning, gemensamma värderingar, tydliga regler och disciplin. Samtidigt fanns det också en tolerans inom familjen för barnens individualitet och barnen beskrivs som livskraftiga med en positiv förväntan på omgivningen (Werner & Smith 1982).

Till risk- och sårbarhetsfaktorer på individnivå räknas olika typer av svårigheter såsom upplevelser av måttlig till grav perinatal stress och personlighetsdrag eller funktionsnedsättningar som kan göra barn mer sårbara för förhållanden omkring dem. Ytterligare risk- sårbarhetsfaktorer är barnets ålder och utvecklingsnivå. Till riskfaktorer på familjenivå räknas bland annat psykisk ohälsa hos föräldrarna, arbetslöshet, fattigdom, missbruksproblem, våld i nära relationer, skilsmässa/separationer samt migration och flyttar (Werner 1993, 1995). Rutter och Quinton (2002) beskriver liknande riskfaktorer och lägger även till trångboddhet, kontakt med myndigheter på grund av sociala problem och fosterhemsplaceringar. Ju fler riskfaktorer barnet lever med desto större är risken för störningar. Till riskfaktorer på samhällsnivå kan skilda faktorer räknas som krig och naturkatastrofer. Men även brister i välfärdssystemet samt bristfälligt utbildningssystem räknas som riskfaktorer på en strukturell nivå.

Skyddsfaktorer definieras genom sin inverkan, inte genom sina egenskaper. Skyddande faktorer som förbättrar eller förändrar en persons känslighet i förhållande till risker och påfrestningar i omgivningen är dels egenskaper

och förmågor hos barnet själv såsom speciella talanger, hög intelligens, fysisk attraktivitet samt sociala färdigheter. I vuxen ålder kan en stöttande partner, ekonomisk trygghet, socialt stöd, en stark religiös tro och terapi fungera som skyddande faktorer (bl.a. Skerfving 1996, Sommerschild 1999, Werner 1993). Yttre omständigheter som påverkar barnet i en gynnsam riktning är en positiv relation till någon vuxen och goda erfarenheter i skolan. Forskning visar att det kan räcka med att *en* betydelsefull person ser barnet och hjälper barnet att förstå och hantera världen. För att barnet ska klara skolan och senare arbetslivet behöver det utveckla en känsla av egenvärde och få ett hopp om en möjlig framtid (Garbarino et al 1992).

Rutter och Taylor (2002) konstaterar att en faktor kan vara skyddande i ett sammanhang medan den i ett annat sammanhang kan innebära en risk. Resultaten visar också att ingen faktor är förutbestämd att gå i en viss riktning. Vilket utfallet blir beror på samspelet mellan de olika faktorerna och hur dessa yttrar sig i förhållande till omgivningen. Det viktigaste bidraget som forskning med ett utvecklingspatologiskt perspektiv ger är att det visar på de stora variationerna som finns mellan individer (bl.a. Rutter & Taylor 2002, Werners 1993).

En annan viktig aspekt är tiden. Är barnet utsatt för påfrestningar under en lång tid eller har de en tillfällig karaktär? Finns det flera påfrestningar som samverkar och kanske även förstärker varandra? Ytterligare en aspekt är tidpunkten – timing. När i barnets utveckling är det som påfrestningen inträffar. Forskningen visar att yngre barn har sämre motståndskraft än äldre barn och att barn som var äldre än elva år när de var med om sitt första trauma visade färre symptom än de yngre barnen. Barn som utsatts för trauma löper också större risk att drabbas på nytt (bl.a. Garbarino 1992, Hessle 1996).

Fattigdom räknas som en riskfaktor när det gäller barns utveckling. Andersson (2008) pekar dock på vikten av att skilja mellan bestående svårigheter från mer tillfälliga riskfaktorer. Att under hela uppväxttiden leva under knappa förhållanden får en annan innebörd för barns utveckling än att växa upp i en familj som under en avgränsad period har ekonomiska svårigheter. Samtidigt är sannolikheten stor att en riskfaktor samverkar med andra riskfaktorer. Fattiga familjer består oftare av ensamstående mammor – varav många har låg utbildning och många tillhör även minoritetsgrupperna i samhället. Fattiga familjer är ofta trångbodda och/eller bor i områden med trångboddhet, hög arbetslöshet, sämre skolor och högre brottslighet.

5.2 Resiliensce – motståndskrafter

Under senare år har den empiriska forskningen bytt fokus från att i första hand intressera sig för att identifiera skyddande faktorer hos det enskilda barnet eller familjen till att förstå de underliggande skyddande processerna (Luthar et al 2000, Ungar 2011). Frågeställningarna är *hur* och *på vilket sätt* dessa faktorer bidrar till en positiv utveckling (Cowen et al. 1997, Luthar, 1999).

Inom utvecklingspsykopatologin betonas att risk- och sårbarhetsfaktorer inte i sig orsakar störningar utan att de pekar ”på processer och mekanismer som *kan* påverka individuell anpassning på ett negativt sätt” (Andersson 2008:26). Vidare poängterar Andersson vikten av att uppmärksamma samspelet mellan risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer och att undersöka vilka faktorer som överväger. Det centrala är hur individen förmår att bemästra problem oavsett om de går att lösa eller inte. Inom forskningen om bemästrande används begreppet resiliensce – motståndskrafter – som beskriver individens återhämtningsförmåga. Rutter (1996) hävdar att barnets förutsättningar för att bemästra svårigheter inte är ett resultat av en specifik faktor eller bemästrandemekanism. Han menar att stressorer antingen kan öka eller minska individens sårbarhet för senare påfrestningar beroende på individens förmåga att bemästra påfrestningen. Överlien (2012) sammanfattar begreppet resiliensce i följande tre punkter:

- god utveckling trots hög risk
- varaktig kompetens trots stress
- återhämtning efter att ha utsatts för trauma.

Vilka mekanismer som leder processen i den ena eller den andra riktningen är inte helt klarlagda. Den tidiga forskningen betonade individuella egenskaper medan senare forskning istället poängterar vikten av att undersöka det kulturella sammanhanget (bl.a. Unger 2011b). En annan viktig aspekt är att förmågan att bemästra en typ av svår situation inte nödvändigtvis betyder att alla svåra situationer kan bemästras. Graden av resiliensce är inte konstant. Förmågan att bemästra påfrestningar förändras över tid och ser olika ut beroende på sammanhanget (bl.a. Luthar et al 2002). Ett exempel hämtar vi från Kagitçibasis (2006) familjeforskning⁵

⁵ Kagitçibasis (2006) modell av familjeförändringar utvecklades för att definiera och förklara några vanliga mönster som blivit synliga i olika socioekonomiska och ekokulturella sammanhang. Det empiriska materialet som ligger till grund för modellen utgörs av studien the Value of Children (VOC) som genomfördes första gången 1970 i nio

som visar att anknytningsmönster mellan barn och föräldrar varierar mellan olika kulturella sammanhang. Hennes resultat visar att inget av de identifierade anknytningsmönstren och hur föräldrarna fostrade sina barn nödvändigtvis fungerar bättre eller sämre än de andra när det gäller att främja barnens psykosociala resurser. Samtliga mönster fungerade mer eller mindre väl beroende av det kulturella sammanhanget.

I sammanhanget är det betydelsefullt att påpeka att de risk- och skyddsfaktorer som tas upp i litteratur om utvecklingspsykopatologi och resilience och som presenterats i detta avsnitt, handlar om risk och skydd i termer av social anpassning. Vad som är social anpassning och hur ett ”fungerande vuxenliv” ska definieras problematiseras av Ungar (bl.a. 2011b) som påpekar att det inte är självklart vem som ska räknas som avvikande respektive som en fungerande vuxen. Individer som utifrån utvecklingspsykopatologin ses som avvikande har samtidigt visat sig ha en förvånansvärd god mental hälsa. Även beteenden som betraktas som sårbarheter har i några situationer snarare fungerat som strategier för att upprätthålla en positiv självbild, en känsla av kontroll och tillhörighet i en social gemenskap.

Sammanfattningsvis ger utvecklingspatologin inte några enkla och självklara svar på frågor om vad och hur ett barn kan bemästra en svår livssituation. Intentionen är att förstå variationer och individuella skillnader och betoningen ligger på det dynamiska samspelet mellan individ och omgivning. Den tidiga forskningen beskriver en ”trygg känslomässig anknytning till andra samt egna erfarenheter av att behärska vissa färdigheter” (Sommerschild 1999:39) som några av de ramvillkor som skapar en grogrund för motståndskraft. Fokus låg här i första hand på personliga egenskaper hos ett “resilient child” – ett motståndskraftigt barn – såsom självständighet och hög självkänsla (se bl.a. Masten & Garmezy, 1985). Allteftersom har kunskapen om sammanhangets betydelse ökat och Luthar et al (2000) beskriver hur man började förstå komplexiteten – att

olika länder och undersökte föräldrars motivation för att skaffa barn samt hur föräldrarna värderade barnen. VOC var indelad i två områden, där det ena berörde ekonomiska och materiella frågor, såsom barnens bidrag till familjeförsörjningen när de var unga och barnens möjligheter att ta hand om föräldrarna när de blev gamla. Det andra området tog upp psykologiska och emotionella frågor såsom i vilken mån barnen ger kärlek, glädje och stolthet till föräldrarna. Kagitçibasi menar att föreställningen om hur föräldrarna ser på och värderar sina barn är viktig för förståelsen av barnets plats och roll i familjen men också barnets plats i samhället. När studien replikerades 30 år senare uppmärksammade Kagitçibasi förändringar i föräldrarnas syn på barnen som reflekterade djupgående ekonomiska och sociala strukturella/ekokulturella förändringar i samhället.

resiliensce ofta avgörs och/eller skapas av faktorer som ligger utanför barnet. I ett nästa steg utvecklades teorin om tre nivåer av faktorer som påverkar utvecklingen av resiliensce: (1) personliga egenskaper hos barnet, (2) aspekter hos barnets familj, och (3) barnets samhälleliga sammanhang (Masten & Garnezy, 1985, Werner & Smith 1982, 1992). Unger (2011b) sammanfattar den utvecklingspatologiska forskningen genom att påpeka vikten av att förstå resiliensce som en kulturellt inbäddad process där minoritetsgrupper utvecklar andra former av bemästrandeprocesser jämfört med majoritetsgrupper. Vidare poängterar Unger (2011b) att ett barns utveckling och bemästrandeprocess är mindre bestämd av biologiska faktorer än av sociala omständigheter. Därför bör studier av risk-och skyddsfaktorer fokusera på det sammanhang vari barnets utveckling äger rum. Utifrån den sammanlagda forskningen om risk-och skyddsfaktorer från olika kulturer och sammanhang argumenterar Unger (2011b) för betydelsen av att ha en mer processinriktad och mindre barncentrerad, det vill säga individcentrerad, förståelse av hur resiliensce konstrueras.

5.3 Kritiska synpunkter på utvecklingspatologin

Forskningen om risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer har under senare år fått kritik från ett barndomssociologiskt perspektiv. Utvecklingspsykopatologin kritiseras för att främst studera barn utifrån antagandet att barn löper stor risk att utveckla psykisk ohälsa. De barn som inte gör detta definieras då som särskilt motståndskraftiga (Skerfving 2015). En annan kritisk synpunkt handlar om synen på barnet där flera forskare (bl.a. Trondsen 2012, Uprichard 2008) menar att fokus ligger på vad barnet kommer att bli och inte vad det är. Detta synsätt kan, enligt kritikerna, innebära att barnets aktiva och sociala kompetens osynliggörs och att man inte ser de strategier barnet aktivt utför för att klara en svår vardagssituation.

En utgångspunkt i denna studie är förståelsen av barnet som en egen kategori och som ett subjekt med möjlighet till aktörskap. Samtidigt kan det vara på sin plats att återigen peka på barnets beroende av vuxenvärlden – utifrån ålder och mognad – och att en alltför stark betoning på barnet som kompetent och som ett aktivt subjekt kan innebära att barnet får axla ett för stort ansvar. Risken finns också att vuxenvärlden missar eller underskattar behovet av hjälp och stöd (bl.a. Andersson & Sallnäs 2012). En annan utgångspunkt för studien är förståelsen av barndomen som ett spänningsfält mellan de strukturella ramarna – det vill säga samhället och barnets familje- och kulturella sammanhang – samt barnets personlighet, initiativ

och de egna individuella egenskaperna (jmf. Andersson & Sallnäs 2012, Halldén 2007).

6 Barnens situation

I följande kapitel kommer det empiriska materialet att presenteras. Utgångspunkten är ett barnperspektiv tillsammans med utvecklingspsykopatologin som ett teoretiskt perspektiv. I analysen kopplas även resultaten till tidigare forskning. Även om barnen, utifrån ett barnperspektiv räknas som egna individer med möjligheter till eget handlande är de samtidigt beroende av föräldrar och den närmaste familjen. Familjen är – förutom blodsbanden – något speciellt för familjemedlemmarna genom de inbördes relationerna vilket bland annat visar sig i det sociala samspelet, genom ömsesidiga handlingar, de känslomässiga banden och genom den kommunikation som försiggår i en familj (Dencik et al. 2008). Familjen hålls samman genom gemensamma erfarenheter eller en gemensam historia och att individerna uppfattar att de delar en sorts identitet och ömsesidiga förpliktelser (Bäck-Wiklund 2012). Familjen har också ansetts vara den plats där barn förbereds för att kunna ta plats och inlemmas i samhället. Det är i familjen vi hämtar vårt emotionella stöd och det är i de nära relationerna vi finner trygghet. Det är här vi har – eller i alla fall förväntar oss att vi har – vårt skyddsnät. Det är också i den lilla gemenskapen vi formar våra tidiga identiteter.

Utifrån ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv räknas fattigdom i sig som en riskfaktor men *hur* detta påverkar barnets utveckling beror bland annat på tid och timing. Till exempel om barnet har vuxit upp i fattigdom eller om familjen haft ekonomiska svårigheter under en kortare period, men även barnets sociala sammanhang är betydelsefullt (bl.a. Andersson 2008). Garbarino (1992) poängterar att yngre barn är mer sårbara än äldre barn. Yngre barn är också mer beroende av vuxenvärlden, framförallt av den närmaste familjen jämfört med äldre barn. Det är därför intressant att undersöka barnen utifrån deras ålder men också att närmare granska hur deras omgivande sammanhang ser ut. Utgångspunkten är forskning om risk- och sårbarhetsfaktorer.

I följande kapitel beskrivs barnens situation utifrån journalanteckningarna från socialsekreterarnas intervjuer samt de åtta kvalitativa intervjuer som fyra FoU-forskare har genomfört. Barnen är kategoriserade efter ålder i fyra grupper och deras situation är tematiserad utifrån familj, släkt och

sociala nätverk, hälsa, ekonomi, förskola/skola samt fritid. Varje tema avslutas med en sammanfattande analys av barnens situation. Då syskonen har flera gemensamma erfarenheter kommer följande redovisning innehålla en del upprepningar. Vi har därför valt att fördjupa ett par aspekter av barnens situation mer ingående i varje åldersgrupp. I gruppen förskolebarn fördjupas temat ålder som risk-sårbarhetsfaktor tillsammans med temat sociala nätverk som en skyddande faktor. I gruppen skolbarn fördjupas temat om föräldrars såväl som barns egen psykiska problematik och barns upplevelser av våld i nära relationer. I gruppen ungdomar kommer barnens förhållande till familjens ekonomiska utsatthet att vara i fokus tillsammans med skolan som en skyddande faktor. I gruppen unga vuxna fokuseras temat om migration och de ungas stora ansvarstagande för övriga familjemedlemmar. Målsättningen är att läsaren ska kunna följa texten och under analysens fortskridande få en ökad förståelse för barnens situation. Kapitlet avslutas med en diskussion av samtliga barns situation utifrån begreppen risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer tillsammans med det mer processbeskrivande begreppet resiliensce. I diskussionen förs även tidigare forskning om ekonomiskt utsatta familjer, barn i familjer med psykisk ohälsa, barns upplevelser av våld samt migration in för att ytterligare fördjupa förståelsen.

6.1 Förskolebarnen

Totalt fanns det 15 förskolebarn, 0-5 år, i familjerna. Vid intervjuerna med en socialsekreterare var fyra förskolebarn från två familjer närvarande. Två barn från en familj var med vid intervjun med en FoU-forskare. Den bild av barnens situation som här presenteras bygger således till stor del på information från föräldrarna, i huvudsak från mammorna då papporna i flera familjer antingen saknades helt, befann sig i familjens ursprungsland, inte var närvarande vid intervjun eller hade sämre språkkunskaper än mamman. I två fall fanns en tolk med vid intervjun.

6.1.1 Familj, släkt och sociala nätverk

Fem förskolebarn i tre familjer bodde med både mamma och pappa. I ytterligare tre familjer fanns pappan med i barnens vardag genom helgbesök eller mer sporadisk kontakt. Ett barn hade sin mormor från ursprungslandet boende hos sig under en längre tid. Kontakten med pappan var sporadisk. Ett annat barn bodde, tillsammans med sin mamma, hos mormodern. Ett barn bodde med mamman på skyddat boende då mamman varit utsatt för våld av barnets pappa. Mamman hade enskild vårdnad om barnet som haft sporadisk kontakt med pappan under uppväxten. Under det

senaste året har barnet träffat sin pappa hos farföräldrarna och det fanns planer på att utveckla umgänget, under förutsättningen att pappan håller sig drogfri. I journalanteckningarna finns inga uppgifter om barnet har sett, hört eller själv varit utsatt för våld.

I de flesta fall fanns barnens kompisar på förskolan och det var mer sällan som de lekte tillsammans på fritiden. Ett barn hade en nära och bra relation till ett par halvsyskon som hen träffade regelbundet. Ett syskonpar hade ingen släkt i Sverige, däremot hade de fått svenska, så kallade ”kusiner” som de brukade träffa. ”Kusinerna” var barnbarn till familjens kontaktfamilj som de lärt känna genom en religiös verksamhet.

6.1.2 Hälsan

De små barnen besökte regelbundet BVC tillsammans med föräldrarna. Ett barn hade lindrigare fysiska besvär och väntade på en operation för att åtgärda detta. Ett barn var aktuellt för utredning på socialtjänstens enhet för Barn och unga, BoU. Barnet hade ett äldre syskon som var placerat hos släktingar. Fyra barn i tre familjer beskrevs som periodvis oroliga.

M: Vi hade samtal med dagis. Dom sa ditt barn har problem.
(...)

I: Men vad är det för problem?

M: Vet du [hen] är mycket arg. Till exempel igår på natten [hen] sov dåligt till klockan halv tre vi sitter jag och min man. Och hon bara gråter. Jag hämtade mjölk, jag hämtade leksaker. Hon sover dåligt, varför? Jag vet inte. (Mamma ur FoU-intervju).

Föräldrarna till barnet som beskrivs i ovanstående citat var mycket bekymrade och visste inte varför barnet var oroligt och ledsen. Mamman beskrev att hon själv saknade både erfarenheter och kunskap om barns utveckling då det inte funnits några andra barn än hon själv i hennes ursprungsfamilj. Mamman ville själv praktisera och börja arbeta på ”dagis” för att kunna lära sig mer om barn och om ”hur livet går till här i Sverige”, som hon själv uttryckte det.

I de två andra familjerna kopplade mammorna barnens oro till familjesituationen och pappornas oregelbundna närvaro i familjen. Även trångboddheten angavs som skäl till förskolebarnens sömnproblem då syskonen störde varandra

6.1.3 Ekonomi

Förskolebarnens låga ålder innebar enligt föräldrarna att barnen inte förstod pengars betydelse. De yngre var heller inte medvetna om familjernas begränsade tillgångar. En femåring fick pengar ibland som hen förvarade i en portmonnä. Mamman beskrev:

[Hen] förstår inte. [hen] är för liten för att veta hur det fungerar. När [hen] frågar att ”det här vill jag ha” då svarar jag – den är för dyr, den kan vi inte köpa. Då accepterar [hen] det. För det mesta (Mamma ur FoU-intervju).

I en familj förklarade mamman att det var svårt för barnen att ta hem kompisar då fika, till exempel saft innebar, visserligen en liten utgift, men kännbar för mammans knappa ekonomi.

6.1.4 Förskola

Två barn, båda under ett år, var hemma tillsammans med sina mammor. De barn som var från cirka ett år gick i förskola, två barn skulle börja förskolan till hösten. Överlag var bilden av förskolan positiv. Den fungerade väl och enligt mammorna så trivdes barnen. Mammorna beskrev även en positiv och välfungerande kontakt med personalen på förskolan. En förälder hade begränsade språkkunskaper i svenska men hade tillgång till en kontaktperson som talade deras modersmål och fungerade som en länk mellan förskolan och hemmet.

6.1.5 Fritiden

Barnen hade leksaker även om flera mammor uppgav att det var få. Flera barn saknade även utrymme i hemmet – eget rum – för lek. Ett barn bodde tillsammans med mamman och ett äldre syskon i ett hotellrum. Ett par barn åkte ibland till Lek & bus – ett så kallat ”lekland” tillsammans med föräldrar eller en äldre bror. Flera barn lekte eller hade picknick ”i parken”, några gick skogspromenader. Ibland gjorde de det tillsammans med äldre syskon, i ett par fall med pappan och i något fall även med mamman. Ett barn brukade gå till simhallen tillsammans med pappan. Ett barn gick på cirkus och dans tillsammans med mamman. Barnet brukade även hjälpa mamman att städa hemmet. Ett syskonpar brukade följa med mamas kompisar ut och grilla på gården eller i en närliggande park. Ett barn skiljde ut sig från de andra genom att hen brukade vara på mormoderns kolonilott

tillsammans med mamman och gräva och leka. Mamman beskrev även hur hon och femåringen brukade leka, pyssla, sy och rita:

Vi gör väldigt mycket tillsammans. Vi gör allt tillsammans. Jag tycker om miniatyrer så jag gör saker till hennes dockskåp, jag har gjort möbler. Vi har sån där lera som man kan forma och bränna i ugn. Man kan göra små grejer. Vi har byggt ett café i en skokartong och gjort bullar och kakor (ur FoU-intervju).

Flera barn utnyttjade gratiskurser och gratisaktiviteter tillsammans med sina familjer, men det fanns också de som tillbringade en stor del av fritiden framför TV. Det fanns också exempel där barnet tillbringade mesta delen av tiden hemma tillsammans med mamman som var hemma med bebis. Då mamman var föräldraledig ingick inte SL-kort i försörjningsstödet.

6.1.6 Sammanfattande analys

I gruppen förskolebarn är ålder som risk-sårbarhetsfaktor tillsammans med temat sociala nätverk som en skyddande faktor i fokus för den sammanfattande analysen.

En betydelsefull sårbarhetsfaktor för samtliga förskolebarn var deras låga ålder. Andra risk- och sårbarhetsfaktor som blivit synliga i materialet är migration tillsammans med föräldrars bristande kunskaper i svenska språket samt deras bristande kännedom om barns utveckling och om hur det svenska samhället fungerar.

Förskolebarnen var totalt beroende av sina föräldrar och vuxenvärlden och hade ingen möjlighet att på egen hand förändra sin livssituation. Åldern som sårbarhetsfaktor samspelade med riskfaktorer såsom trångboddhet, upplevelser av våld och i några fall även med bristande språkkunskaper hos föräldrarna. I flera familjer skymtade föräldrarnas oro över barnens hälsa där en störd nattsömn särskilt nämndes. Flera föräldrar menade att barnens sömnproblem berodde på trångboddheten. I något fall skapade föräldrarnas bristande kunskaper om barns utveckling oro och osäkerhet om hur de på bästa sätt skulle ta hand om ett oroligt och skrikigt barn. I de fall där familjerna var splittrade, där någon eller några familjemedlemmar saknades eller familjen hade bristande socialt nätverk samverkade dessa risk-och sårbarhetsfaktorer på ett mindre gynnsamt sätt.

För de äldre förskolebarnen blev beroendet av vuxenvärlden extra tydligt när det gällde deras möjligheter att knyta egna kontakter med jämnåriga utanför hemmet. Föräldrars språksvårigheter, bristande sociala nätverk men även föräldraledighet med yngre syskon⁶ var faktorer som påverkade förskolebarnen och innebar att de blev isolerade i hemmet. I materialet framkommer även att barnen i flera familjer hade få leksaker och litet utrymme för lek. Dator och TV verkade i flera familjer vara även de yngsta barnens främsta fritidsintressen.

Utifrån det utvecklingspsykopatologiska perspektivet framträder komplexiteten i samspelet av olika riskfaktorer. En särskild riskfaktor som synliggjordes i gruppen förskolebarn var erfarenheter av våld. En familj hade på grund av pappans våld mot mamman tvingats söka skydd och därmed hade barnet fått ett sämre boende på ett hotellrum. Forskning om våld i nära relationer visar att våldet ofta drabbar fler familjemedlemmar. Om kvinnan i familjen blir utsatt för våld är risken stor att även barnen drabbas (t.ex. Näsman et al 2008/2015). Om förskolebarnet i den aktuella familjen också varit utsatt för våld har vi ingen kunskap om. Det vi kan konstatera är att barn som har bevittnat – sett eller hört – sin mamma bli slagen räknas som brottsoffer (bl.a. Näsman et al 2008/2015, Överlien 2012). De små barnen är särskilt utsatta då de ofta befinner sig i närheten av mamman, och därmed också våldet, men också på grund av att de har svårare att förstå vad det är som händer (se t.ex. Överlien 2012).

I analysen av förskolebarnens situation framkom även flera skyddsfaktorer som kan stärka en positiv utveckling hos denna grupp. Den tydligaste och den som också var starkast, i bemärkelsen att den fanns hos flertalet av familjerna var förskolan. Samtliga föräldrar beskrev den i positiva ordalag och flera nämnde speciella kontaktpersoner vilka fungerade som både språklig och kulturell länk mellan hem, föräldrar och förskola. Förskolan var också en plats där barnen hade möjlighet att knyta kontakter med jämnåriga och där det fanns utrymme för lek. I tidigare forskning kring barn i fattiga familjer i Sollentuna framstod förskolan också som en positiv verksamhet och i den bemärkelsen problemfri för familjerna (Arnsvik & Eriksson 2012).

Även om flera familjer saknade släkt i Sverige fanns det exempel på hur nya sociala band kan skapas och att familjebegreppets betydelse kan

⁶ SL-kort utgår inte som bistånd under den tid mamman är föräldraledig.

förändras från att bygga på blodsband till att omfatta familjepraktiker – det vill säga de relationer och aktiviteter som rör det som har med familjen att göra (jmf. Morgan 1996). Genom föräldrarnas kontakter med en ”svensk familj” via en religiös sammanslutning hade ett barn fått nya ”kusiner” som lekkamrater.

Ytterligare skyddsfaktorer som framkommer är föräldrars engagemang för att, trots brist på pengar, ändå försöka hitta aktiviteter och stimulera barnen på olika sätt. Även äldres syskons engagemang i förskolebarnen såsom att följa med dem till lekparken och till ett så kallat ”lekland” kan räknas som en skyddande faktor för de yngre barnen.

En sammanfattande bild av de små barnens situation pekar på att de – förutom att familjen levde under knappa ekonomiska omständigheter – var utsatta för flera händelser som kan, men det är viktigt att påpeka, inte nödvändigtvis behöver utgöra risk- sårbarhetsfaktorer såsom trångboddhet, upplevelser av våld och föräldrars migration.

6.2 Skolbarnen

I familjerna fanns det sammanlagt 18 skolbarn (6-12 år). Vid intervjuerna med en socialsekreterare deltog sex barn från fyra familjer. En sexåring deltog tillsammans med mamman i intervjun med en FoU-forskare. Den bild som framträder av skolbarnens situation bygger dels på barnens och föräldrarnas berättelser vilka samtliga är tolkade och nedskrivna som journalanteckningar av socialsekreterarna, dels på föräldrarnas berättelser – från tre FoU-intervjuer – om barnen och familjerna. I en FoU-intervju deltog ett barn.

6.2.1 Familj, släkt och sociala nätverk

Sex skolbarn i tre familjer bodde tillsammans med föräldrarna. Tolv skolbarn i sju familjer bodde tillsammans med sin mamma. Av dessa var det ett barn som träffade sin pappa på helgerna, en annan hade telefonkontakt med pappan som bodde på annan ort i Sverige. Tre barn i två familjer hade kontakt med pappan som fanns kvar i ursprungslandet varav en väntade på uppehållstillstånd. Sju barn i tre familjer hade ingen kontakt med sin pappa varav ett syskonpar bodde på skyddat boende. Några barn hade släkt i närområdet och några var inneboende hos släktingar. Kusiner och morföräldrar var en del av några av barnens nätverk. Flera familjer beskrev gemensamma middagar och släktsammanskomster då man firade olika högtider tillsammans.

De barn som hade flera syskon tillbringade mycket tid tillsammans med sina familjer på helgerna. De kunde leka tillsammans och göra utflykter i närområdet. Ett par familjer hade släkt på andra platser i Sverige men det är oklart hur ofta de träffades. Flera barn lekte och kunde även ta med kompisar hem eller gå hem till kompisarnas familjer. Några barn berättade om att de varit hemma hos kompisar på kalas. Ett barn planerade att ha kalas hemma för sina kompisar medan kalas i en annan familj var en nedprioriterad aktivitet då pappan menade att boendefrågan behövde lösas först. Flera pojkar brukade spela fotboll med grannbarnen. Ett barn hade en kontaktfamilj som hen vistades hos en helg i månaden. Barnet trivdes bra hos kontaktfamiljen.

Ett syskonpar hade släktingar i närheten men de umgicks inte särskilt mycket. Det blev mycket datorspelande och mamman menade att det var barnets *"värld eftersom [hen] inte har något speciellt liv"* (ur FoU-intervju). Oftast var det bara barnen och mamman tillsammans. Mamman berättar varför:

Vi hade en period. Det var ju ingen som fick ta hem någon därhemma. Det var bara vi. Det är fortfarande bara vi i princip hemma så där då. Men nu får de ta hem, [xx] har ju ofta kompisar hemma och sådär. Men sen vet jag ju ibland, jag hör ju ibland att [hen] brukar ursäkta sig – ursäkta vi har det lite stökigt just nu. (Mamma ur FoU-intervju).

I de båda ovanstående citatet framkommer en bild av en familj där psykisk problematik hos både barn och mamma påverkade familjens sociala nätverk. Det ena barnet hade en egen problematik som innebar svårigheter att knyta sociala kontakter med jämnåriga. För det andra barnet blev mammans oförmåga när det gäller att bland annat hålla ordning i hemmet ett motstånd och ibland även ett hinder för att ta med kompisar hem.

Det fanns även skolbarn som hade kompisar i skolan, men inte på fritiden och andra som saknade släkt och nätverk i Sverige. Ett syskonpar hade flyttat flera gånger vilket hade medfört svårigheter när det gällde att skapa och upprätthålla kontakter. Vid intervjutillfället var deras bostadssituation mycket svår. De kunde träffa sina kompisar i skolan men det var inte möjligt att ta hem eller träffa dem på fritiden.

6.2.2 Hälsan

Den fysiska hälsan var, enligt föräldrarna, genomgående god hos skolbarnen. Ett barn hade en fysisk defekt – som rättats till genom en lyckad operation – men ett bestående men var sämre grovmotorik. Ett annat barn hade även det en grovmotorisk funktionsnedsättning som påverkade barnets skrivfärdigheter.

Den psykiska hälsan uppvisade större variationer där några barn, enligt deras mammor mådde bra medan bilden för andra var betydligt mindre positiv. I en familj beskrev mamman olika former av psykisk ohälsa hos båda sina barn som inte var direkt relaterade till familjens ekonomiska utsatthet.

Mina barn har ju, var och en på sitt sätt, en viss problematik. [XX] är lättstressad och behöver lägga ner ett tag. [hen] har en enstaka sjukdag då [hen] bara inte klarar av att gå till skolan. Ungefär som jag har haft det jämt. [Hen] är duktig i skolan och lär sig lätt. Duktig på språk och svenska så [hen] har fördelen att [hen] kan kompensera det. [YY] har andra typer av problem. Jag gjorde en BUP-utredning för jag tänkte att [hen] eventuellt kunde ha någon form av lättare autism eller så. Det har [hen] inte och det kan jag se också, men det är mycket som är åt det hållet. [Hen] är ett annorlunda barn, ett helt fantastiskt barn. Det är verkligen ett häftigt barn. (Mamma ur FoU-intervju).

I ovanstående citat beskriver en mamma med en tydlig insikt om sina båda barns sårbarheter hur dessa påverkade barnens skolgång. Mamman konstaterar också att det ena barnet brottades med samma svårigheter som hon själv hade gjort under sitt liv.

Andra föräldrar såg ett mer direkt samband mellan skolbarnens välbefinnande, deras hälsa och familjens utsatta situation. De ekonomiska svårigheterna tillsammans med trångboddhet och många flyttar var faktorer som familjerna kämpade med och som föräldrarna kopplade till skolbarnens psykiska ohälsa. I journalanteckningarna har socialsekreterarna gjort noteringar om mat- och sömnsvårigheter men också om oro och ängslan hos skolbarnen. I en familj kopplade mamman barnens mående; oro, nedstämdhet och rädsla för att bli lämnade ensamma i rummet vid läggdags, till deras trångboddhet som inneboende i ett rum hos nära släktingar. En jämnårig släkting till barnen var ständigt i bråk med ett av

syskonen, något som mamman var mycket oroad av. I journalanteckningarna beskrivs hur släktingen vid ett tillfälle attackerat barnet med en gaffel i pannan.

I en annan familj hade ett syskonpar varit vittnen till när mamman blivit utsatt för våld i nära relation. Vem gärningsmannen var och vilket förhållande barnen hade till gärningsmannen finns det inga uppgifter om. Barnen beskrevs som blyga, ledsna, rädda och båda hade sömnsvårigheter. Familjen bodde, skyddat, på ett hotellrum och mamman menade att deras boendesituation påverkade barnens hälsa negativt. Barnen hade heller inga möjligheter att träffa sina kompisar efter skoltid. Mamman, som var väl insatt i skolsystemet beskrev att barnen hade en pågående kontakt med både skolkurator och psykolog. Barnen var närvarande vid intervjutillfället men samtalet med socialsekreteraren blev mycket kort då det fick ”brytas mitt i då barnen är ledsna och inte orkar prata längre” (Utdrag från journalanteckning).

Något barn saknade sin pappa som bodde kvar i ursprungslandet och mamman beskrev att barnet alltid blev ledsen när de talades vid i telefon. En sexåring beskrev sina känslor över familjens svårigheter att förändra sin boendesituation:

B: Jag tänker alltid på familjen. Och det är tråkigt. Ingen vill ha vårt hus. Och inte byta heller. Alla tittar på vårt hus men de vill inte ha det.

I: Nähä, tyckte dom inte om det?

B: Tyckte inte om. Dom vill inte byta. Om vi också vill ha samma hus, ändå dom vill inte ha vårt hus. När dom kom och kolla på vårt hus dom vill inte ha. Det här huset är jättetråkigt till oss. (Sexåring i FoU-intervju).

Boendet är en viktig del av barns livssituation. Sexåringen i ovanstående citat bodde tillsammans med sina föräldrar och syskon i en trång lägenhet i ett område som inte betraktades som särskilt attraktivt. Föräldrarna hade själva under lång tid försökt att byta till en annan bostad men inte lyckats. Under intervjun blev det tydligt att bostadsfrågan var ett ämne som sexåringen var mycket involverad och engagerad i.

6.2.3 Ekonomin

Hur mycket information som skolbarnen fick om familjens kärva ekonomiska situation varierade. Flera av de ensamstående mammorna beskrev att de talade med sina barn om familjens brist på pengar. Under FoU-intervjuerna framkom exempel på barn som var mycket medvetna om familjens begränsade resurser. En mamma berättade om barnets stora ansvarstagande och engagemang, både känslomässigt och genom att ge konkreta tips på hur situationen skulle kunna bli bättre.

Och sen lider mina barn, i alla fall nioåringen av att vi har det taskigt ställt. [hen] tycker det är skitjobbigt. [hen] önskar hela tiden, kommer jämt med förslag på vad jag kan göra för att det ska bli bättre. Om jag skulle börja jobba i korvkiosken. (...) så [hen] känner sig annorlunda på så många sätt och det är tungt, det är jättetungt för [hen] också. (Mamma ur FoU-intervju).

När det gällde de yngre skolbarnen var de mindre involverade och det var få barn som hade en regelbunden fickpeng. Ett barn hade delvis en annan situation då mamman lade undan barnbidraget för barnets räkning. Det är dock oklart om pengarna sparades eller om de användes för barnets löpande utgifter. En mamma förklarade bestämt att hon och pappan inte talade med sin sexåring om ekonomin och att familjen var beroende av försörjningsstöd.

Några syskon – i en stor syskonskara – fick fickpengar av pappan till godis eller kläder. Barnen kunde komma med idéer om vad som ska inhandlas och därefter diskuterade de prioriteringar men det var pappan som hade sista ordet. Både pappan och barnen var eniga om vikten av att spara pengar för framtida utgifter.

6.2.4 Skolan

Bilden av barnens skolgång varierade och det fanns stora skillnader i barnens livssituationer. En skiljelinje gick mellan de två barn i en familj där mamman hade svenska som modersmål och övriga skolbarn som hade erfarenheter av migration – antingen genom egen eller genom föräldrarnas migration.

I journalanteckningarna framkommer en övervägande positiv bild av skolan för barnen med utländsk bakgrund – förmedlad av föräldrarna. I journalanteckningarna skymtar dock några mörkare nyanser fram i en

familj där systemen beskrevs ha svårare att trivas och finna sig tillrätta i klassrummet jämfört med sina bröder. Hur dessa svårigheter yttrade sig konkret för flickan eller om hon fått någon hjälp saknades det uppgifter om. Erfarenheterna av migration påverkade skolbarnens språkkunskaper och många gick i förberedelseklasser för att lära sig svenska och komma in i det svenska skolsystemet. Av samtliga skolbarn fanns det tre yngre syskon, som inte hade gått i skolan i ursprungslandet. De övriga hade varierande erfarenheter av utbildning från ursprungslandet men behärskade inte det svenska språket. I skolan fick några av skolbarnen hjälp med skolarbetet av lärare som talade barnens modersmål. Flera hade modersmålsundervisning och ytterligare några uttryckte en önskan om att få möjlighet till modersmålsundervisning. I fem familjer kunde barnen inte få någon hjälp från föräldrarna med skolarbetet på grund av föräldrarnas språksvårigheter gällande svenska språket och/eller bristande utbildning. Några skolbarn kunde dock få hjälp med läxorna av äldre syskon.

Mamman till de två skolbarnen med svensk bakgrund beskrev andra typer av svårigheter. Det ena barnet hade svårt med sociala kontakter och brottades med skrivsvårigheter på grund av en motorisk funktionsnedsättning.

Men [hen] har det svårt i skolan. [Hen] har jättesvårt att rita och skriva. [Hen] blir supertrött och får ont. Så [hen] ritar som en fyraåring, och allt det här, tillsammans med att [hen] är speciell och en kneping gör att [hen] har det svårt socialt i skolan och hemma. [Hen] har inte mycket kompisar. [Hen] har ju i princip inga på fritiden, och det är svårt (Mamma i FoU-intervju).

Det andra barnet beskrevs av sin mamma som duktig i skolan. Ett barn som hade lätt för att lära men svårare att ta ansvar för att göra sina läxor. Även detta skolbarn brottades med svårigheter i sina sociala kontakter då hen var som en ”mussla”, som mamman uttryckte det.

[xx] har haft en del sociala bekymmer men det har släppt jättemycket. [Hen] är mycket gladare och mera aktiv och engagerad och sådär. [Hen] har varit understimulerad i skolan och nu ställs det andra krav. [Hen] är oftast inte så bra på att ta ansvar för saker så det här med läxor och så knepigt då men

[hen] kommer oftast undan med det också för [hen] har så lätt för sig. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

6.2.5 Fritid

Även bilden av skolbarnens fritid var mycket skiftande. Skiljelinjen mellan de barn som hade en aktiv fritid och de som satt hemma framför tv och dator gick inte främst mellan svenska familjer och familjer med utländsk bakgrund. Istället framkom faktorer som bristande ekonomi och barns och föräldrars psykiska ohälsa. Även föräldrarnas bristande kunskaper i svenska språket och om hur svenskt föreningsliv fungerar, ofta i kombination med bristande sociala nätverk, var faktorer som hindrade barnen från att kunna ha en aktiv fritid.

De aktiviteter som beskrevs var att träffa kompisar i närområdet, spela fotboll med grannbarnen eller leka med syskon. Flera pojkar tränade aktivt i en fotbollsklubb och ett barn tränade karate. Det framkom även en viss könsskillnad i de aktiviteter som beskrevs bland annat i en syskonskara där bröderna spelade fotboll medan systemen inte hade någon aktivitet. Flera uppgav att de gjorde aktiviteter tillsammans med hela familjen, främst på helgerna. Några åkte till köpcentra för att shoppa eller till en park för att ha picknick. En flicka berättade att hon och pappan brukade gå på promenader och ibland gick de till simhallen för att bada.

B: När jag är ledig går jag på simhallen. Jag städar hemma och det är roligt. Ibland blir jag trött och ibland så spelar jag.

I: Vad spelar du?

B: Olika spel, men jag vet inte.

I: På datorn?

B: Jag kommer bara ihåg två spel, apaspel. Jag har inte bara två men jag kommer inte ihåg de andra. Pandaspel också, det kommer jag ihåg.

I: Vad är roligast att göra när du är ledig?

B: Också äta godis. Laga mat.

I: Hjälper du mamma och pappa att laga mat?

B: Bara mamma, pappa gör inte. Pappa bara går ut med bilen. (Sexåring i FoU-intervju).

Det var fler barn än ovanstående sexåring som tillbringade sin lediga tid framför datorn och spelade spel. En mamma beskrev hur barnen tillbringade nästan all ledig tid framför datorn. Under FoU-intervjun visade hon genom att hålla sina händer för ansiktet hur barnen skärmade av sig från yttervärlden och beskrev hur svårt det var att få någon kontakt med dem.

En annan mamma beskrev att de som familj självmant hade isolerat sig. Hon menade att det var hennes egen bristande initiativförmåga som delvis var orsaken till att barnen inte hade några sociala aktiviteter.

Bra dagar spelar vi kort, annars är [barnen] ganska utelämnade åt sig själva, eller vi har skapat en sådan familj. Det är mycket dator. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

I ovanstående citat framkommer hur mammans bristande initiativförmåga medförde att barnen blev isolerade och lämnade till datorns sällskap. En annan tolkning är att datorn fungerade som en länk ut i världen från den slutna familjen. Framförallt för ett av barnen verkade datorn fungera som en ersättning för barnets bristande sociala förmåga. Genom datorn fick barnet en möjlighet att kunna skapa kontakt med andra utanför familjens sfär.

I en annan familj med fyra skolbarn framkom att, förutom en bristande ekonomi, saknade både barn och föräldrar kunskap om hur det svenska föreningslivet fungerade. I deras fall hade varken barnen eller de vuxna tillräcklig kunskap i det svenska språket för att på egen hand söka information på Internet.

En mamma beskrev hur barnen hade kunnat simma i ursprungslandet. Vid intervjutillfället med socialsekreteraren visste hon inte säkert om barnen fortfarande hade kvar sina simfärdigheter då de inte brukade gå till badhuset. Hon uttryckte även en önskan om att barnen skulle kunna börja dansa eller spela fotboll. Barnen själva beskrev under intervjun att de önskade sig en egen cykel, precis som deras jämnåriga släkting hade. Varför barnen i denna familj inte hade någon fritidsaktivitet går inte att utläsa av journalanteckningarna. I en av FoU-intervjuerna lyfter en mamma fram just bristen på pengar som ett av skälen till varför barnen saknade fritidsaktiviteter

Vi har försökt men det är också en ekonomisk fråga då, emellanåt. Det finns ju saker som [XX], någon period då som [hen] har velat göra saker som vi inte haft råd med. Men också, ja, sen blir det inte av. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

I citatet synliggörs hur en bristande ekonomi kan vara ett av flera hinder för barnens möjligheter att vara aktiva på fritiden. I denna familj fanns även mammans psykiska problematik med som en faktor som påverkade barnens livssituation.

6.2.6 Sammanfattande analys

I gruppen skolbarn fanns det exempel på barns upplevelser av våld i nära relationer men också psykisk problematik hos både föräldrar och barn. I denna analys kommer dessa risk- och sårbarhetsfaktorer att analyseras mer ingående. Som skyddande faktorer har familj, släkt och sociala nätverk noterats och även detta tema fördjupas i följande avsnitt.

Gemensamma riskfaktorer hos skolbarnen var familjernas ekonomiska svårigheter. Flera av skolbarnen var, någon redan vid sexårs ålder, medvetna om och också engagerade sig och tog ett större ansvar för familjens ekonomiska situation än vad som kan förväntas utifrån deras ålder. Bristen på pengar nämndes också som en av orsakerna till att flera skolbarn inte kunde delta i några fritidsaktiviteter.

I ett fall hade familjens ekonomiska svårigheter – på grund av migration och pappans frånvaro – inneburit att familjen var inneboende i ett rum, hos släktingar. Ett boende tillsammans med släkt kan främja de sociala banden och fungera som en skyddande faktor. I detta fall hade trångboddheten istället medfört att ett av barnen utsatts för våld av en jämnårig släkting. Forskning om hur våld mellan syskon och jämnåriga släktingar påverkar barn är mycket knapphändig. Teicher och Vitaliano (2011) påpekar dock i en studie baserade på kliniska erfarenheter att erfarenheten av att ha bevittnat våld mellan syskon kan vara en riskfaktor. De nämner bland annat symtom som oro och nedstämdhet men även dissociativa störningar. Sammanfattningsvis kan vi konstatera att växa upp i våldets närhet ger en ökad risk för att utveckla emotionella och beteendemässiga problem. Samtidigt visar forskning att barn bemästrar upplevelser av våld inom familjens sfär på olika sätt. Även om erfarenheter av våld räknas som en riskfaktor blir inte alla barn som upplever och utsätts för våld traumatiserade. Forskning om barns erfarenheter av våld visar att barn reagerar olika utifrån sin livssituation, sina erfarenheter och problembilder

(Eriksson, Källström Cater & Näsman 2015). Hur det sociala sammanhanget ser ut runt omkring barnet och vilket stöd och hjälp att bearbeta våldet barnet har också stor betydelse för barnets långsiktiga utveckling.

Ett andra tema i gruppen skolbarn som uppmärksammats var psykisk ohälsa inom familjen. I materialet framkommer att det fanns både föräldrar och barn som hade olika former av psykisk problematik. Utifrån ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv räknas psykisk problematik hos barn som en sårbarhetsfaktor (bl.a. Andersson 2008, Warner & Smith 2003, Unger 2011b). Hur denna sårbarhet yttrar sig beror på typ av problematik och även i vilken grad och omfattning den har för barnet. Även när det gäller denna sårbarhet spelar barnets sociala sammanhang en stor roll för hur barnets livssituation kan utvecklas.

När det gäller hur föräldrars psykiska ohälsa påverkar barnen skiljer sig även dessa erfarenheter åt mellan barnen. Det gemensamma är en stor känslomässig utsatthet med olika påfrestningar och erfarenheter. En viktig faktor var den totala problembelastningen i familjen och Skerfving (2015) räknar upp fattigdom, omsorgskrävande syskon eller trångboddhet som särskilda faktorer som innebar en ökad social utsatthet för barnen. Flera av dem var, någon redan vid sexårs ålder, medvetna om och också engagerade sig och tog ett större ansvar för familjens ekonomiska situation än vad som kan förväntas. Bristen på pengar var också en av orsakerna till att flera skolbarn inte kunde delta i några fritidsaktiviteter.

Genom analysarbetet blir det tydligt hur risk- och sårbarhetsfaktorer samverkar och påverkar skolbarnens livssituation. De svårigheter som beskrevs kan inte på ett självklart vis enbart kopplas till familjernas bristande ekonomi. Flera riskfaktorer påverkade barnens livssituation såsom migration och psykisk ohälsa – hos både föräldrar och barn. Trångboddhet och många flyttar kopplades av föräldrarna också samman med skolbarnens psykiska ohälsa. I några familjer var bristande kunskaper om svenskt föreningsliv tillsammans med bristande språkkunskaper en orsak till att skolbarnen inte hade några fritidsaktiviteter. I någon familj var föräldrarnas psykiska ohälsa en faktor som påverkade barnens möjligheter att ha fritidsaktiviteter. I ytterligare ett fall kan könsskillnader skymta som en anledning till varför bröder – men inte systrar kunde vara aktiva i en fotbollsklubb.

6.3 Ungdomarna

I familjerna fanns det 22 ungdomar (13-18 år). Sju ungdomar från fyra familjer deltog i intervjuerna som genomfördes av socialsekreterare och sammanfattades i journalanteckningar. En ungdom deltog tillsammans med sin mamma i en intervju med en FoU-forskare. Tre av intervjuerna genomfördes med tolk. Bilden av ungdomarna som presenteras i följande avsnitt baseras huvudsakligen på mammornas berättelser då papporna i övervägande delen av familjerna var frånvarande. I åtta fall är det ungdomarnas egna berättelser och samtliga familjer, utan en, hade erfarenheter av migration. En ungdom fanns med i materialet men närmare uppgifter om denna ungdom saknas då hen inte nämndes under intervjun. Mamman och socialsekreteraren talade endast om ett yngre halvsyskon då pappan inte hade gett sitt samtycke till att ungdomen skulle delta i intervjun.

6.3.1 Familj, släkt och sociala nätverk

Nio ungdomar i fyra familjer levde tillsammans med båda föräldrarna. 13 ungdomar levde i fem familjer med en ensamstående mamma då föräldrarna i fyra fall hade separerat. I en familj var pappan avliden, i ett fall bodde ungdomen med mamman och ett yngre syskon på skyddat boende då mamman utsatts för våld av sin partner, ungdomens bonuspappa. En ungdom bodde varannan vecka hos sin pappa respektive mamma. I ett fall fanns det inga uppgifter om pappan. En av de ensamstående mammorna hade svensk bakgrund, de övriga familjerna hade migrerat till Sverige. Två ungdomar i en familj, som bott nära 20 år i Sverige, var den enda familj som uttryckte att de var inte trångbodda utan där hade barnen egna rum. För övriga ungdomar saknas det uppgifter om deras bostad.

Sju familjer hade släkt i Sollentuna och på andra orter i Sverige men hur kontakten och vilket stöd ungdomarna hade från sina släktingar varierade. I några familjer var ekonomin ett hinder för att besöka släkt på annan ort. En familj beskrev ett stabilt nätverk med flera släktingar i kommunen. Tre ungdomar från två familjer hade mor- eller farbröder i närheten samt kusiner som de träffade och hade en bra relation med. Flera beskrev att de träffade skolkamrater och kompisar på fritiden, både hemma och ute. Några träffade sina fotbollskompisar medan andra endast umgicks med sina kompisar under skoltid, därefter höll några kontakten med sina kompisar via sociala medier. Åtta ungdomar från två familjer, varav en ensamstående mamma, saknade släkt i närheten. De beskrev kontakter med grannar, landsmän och familjerna till barnens skolkamrater. Tre ungdomar från en

familj med en ensamstående mamma hade varken släkt eller sociala nätverk i närheten.

6.3.2 Hälsan

Den fysiska hälsan verkade vara god hos ungdomarna med ett undantag. En av ungdomarna hade en tidigare skada som följdes upp av sjukvården men utifrån den information som fanns i journalanteckningarna verkade skadan inte påverka ungdomens livssituation. Det finns inga uppgifter om fysiska funktionsnedsättningar eller andra svårare fysiska besvär. Sammantaget uppger föräldrarna till 17 ungdomar i sju familjer att deras ungdomar mådde bra.

När det gäller den psykiska hälsan var variationerna större. I journalanteckningarna finns exempel på detaljerade uppgifter om den psykosociala hälsan från några av ungdomarna själva. Ett syskonpar uppgav att de mådde bra förutom att en av dem beskrev perioder av skoltrötthet med stress och vissa sömnproblem. En 16-åring berättade att hen var frisk och för det mesta sov bra. Perioder med mycket skolarbete kunde dock innebära sömnproblem. 16-åringen använde glasögon och fick själv ansvara för sina kontakter med sjukvården då föräldrarna inte hade tillräckligt med språkkunskaper för att bistå ungdomen med detta.

I intervjuerna med FoU-forskare framkom att två av ungdomarna hade neuropsykiatriska diagnoser⁷ och att båda också hade en pågående kontakt med BUP. De symptom som följde med diagnoserna påverkade ungdomarnas livssituation på olika sätt.

[Hen] är lite speciell. [Hen] är inte bra i skolan, så [hen] pluggar inte. [Hen] gillar och sova jättemycket. [Hen] är jämnt trött. Jag fick hjälp med en psykolog, en specialist. (Mamma i FoU-intervju).

⁷ADHD och ADD är två av de så kallade neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. De syns inte på utseendet men påverkar vardagslivet. ADHD kännetecknas av brister i uppmärksamhet och impulskontroll samt hyperaktivitet (Landstinget Uppsala län 2016). ADD är en subtyp av ADHD och kännetecknas främst av ouppmärksamhet, lätt distraherbarhet, desorganisation, förhållning, och glömska, med skillnader i letargi - trötthet, och har färre eller inga symptom på hyperaktivitet eller impulsivitet (ADD 2016).

Ungdomen i ovanstående citat hade enligt mamman fått diagnosen ADD. I citatet ovan beskrivs en passiv och trött ungdom med problem att klara skolan. Den andre ungdomen i nedanstående citat, som fått diagnosen ADHD, brottades med helt andra svårigheter.

[Hen] bråkar ute, [hen] bråkar hemma och när [hen] hamnade i domstol och sånt. [Hen] är jobbig hemma mest och [hen] skriker och bråkar med barnen, med syskonen och grannarna ringer till polisen och [hen] har sådana här grejor så hon (socialsekreteraren) hjälper mycket, om hon är där när jag ringer, flera gånger faktiskt.

Det var för två, tre år sedan. Hen var 13 ungefär. Det hände något, jag vet inte vad. [Hen] blev aggressiv. Hen började bråka mycket i skolan och hemma och förstöra hela lägenheten och syskonen och det är därför jag slutade jobba. Jag visste inte vad som hände. Hen började bara så där. Till slut hen fick diagnosen ADHD. Vi visste inte innan. Och därför problemen. Men nu hen är lite bättre. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Vid intervjutillfället var ungdomen 15 år och i citatet ovan framkommer att familjen för tre års sedan hade en mycket besvärlig situation. Under ungdomens mest aggressiva perioder hade inte bara inredningen i familjens lägenhet blivit förstörd, våldet hade även drabbat både grannar, skolkamrater och syskon. Särskilt ett yngre syskon hade blivit utsatt för 15-åringens våldsamheter under perioderna av flera mycket allvarliga vredesutbrott. Någon närmare information om denna händelse eller hur detta syskon upplevt sitt äldre syskons våld eller om syskonet fått någon hjälp finns inte beskrivit i materialet. Det vi kan läsa ut av citatet ovan är att mamman fick stöd och hjälp av ungdomens handläggare inom socialtjänsten när det varit som allra tuffast.

I FoU-intervjun berättar mamman att ungdomens svårigheter låg bakom familjens ekonomiska bekymmer. Under ungdomens mest akuta period hade mamman varit tvungen att slutat sitt arbete för att ta hand om barnen. Som ensamstående fyrbarnsmamma var hon tvungen att söka ekonomiskt bistånd för att kunna försörja sin familj.

6.3.3 Ekonomin

I en av de två familjerna med tio barn, arbetade pappan. Ungdomarna i denna familj fick, liksom deras yngre syskon, fickpengar av pappan.

Syskonen brukade följas åt när familjen gjorde sina inköp och barnen fick komma med förslag och idéer på vad som skulle inhandlas. I journalanteckningarna beskrivs hur familjen tillsammans diskuterade vilka prioriteringar som behövde göras. Det avgörande beslutet hade dock pappan, det var han som bestämde. I denna familj poängterade samtliga syskon tillsammans med pappan vikten av att familjen hade ett litet sparande för framtida utgifter.

En genomgående tråd när det gällde familjernas ekonomi var ungdomarnas delaktighet. I sju av de nio familjerna var ekonomin ett gemensamt samtalsämne för ungdomar och föräldrar. Av dessa familjer bestod fyra av en ensamstående mamma och i ytterligare en familj var det mamman som hade det ekonomiska ansvaret på grund av mannens svåra hjärnskada som enligt journalanteckningarna innebar att han varken kunde fungera som partner eller ansvarstagande förälder. Genomgående i materialet var det framförallt mammorna som uttryckte att diskussionerna och öppenheten runt ekonomin var något positivt för ungdomarna och familjen som helhet. Många ungdomar hade full insyn i familjeekonomin.

Vi är en familj som pratar om allting. Vi diskuterar allting. Om det gäller ekonomi eller andra saker, vi diskuterar allt. Dom vet exakt hur mycket vi har på kontot, hur mycket vi har i skuld och hur mycket vi ska använda. Vi pratar och diskuterar, att jag ska jobba och ni ska jobba hårt i er skola. Var och en har sitt ansvar, för ni ansvarar för er framtid och ni måste jobba i skolan och skärpa er. (Mamma i FoU-intervju).

När det gäller ekonomin var delaktighet men också eget ansvar centrala begrepp i så gott som samtliga familjer. Det innebar att många ungdomar anpassade sina behov och önskemål och också planerade sina inköp efter situationen. Hos några fanns emellanåt en oro över att pengarna inte skulle räcka när de var ute tillsammans med vänner. En ungdom beskrev i intervjun med en socialsekreterare att hen vid sådana tillfällen kunde få låna pengar av äldre syskon eller av kompisar. Men oftast försökte ungdomarna att vara sparsamma och flera beskrev hur de undvek att handla dyra saker för att få pengarna att räcka till.

I journalanteckningarna framkommer en viss könsskillnad när det gäller hur ungdomarna uttryckte sin inställning till familjens knappa ekonomi. Ett par av tjejerna uttryckte en större oro över att inte kunna ha samma standard när det gäller kläder och saker jämfört med sina kompisar.

Killarna verkade överlag anpassa sig. De beskrev inget missnöje utan menade att det viktigaste var att föräldrarna var nöjda. Några konkreta exempel på ungdomarnas förhållande till pengar är hämtade från journalanteckningarna. En 14-åring fick månadspeng och ibland ett extra bidrag från föräldrar eller ett äldre syskon för att kunna gå ut med sina kompisar.

[xx] känner sig nöjd när personer i hans omgivning är nöjda och det är viktigt för honom att hemmiljön är bra. (Utdrag ur journalanteckningarna om en 14-åring).

En 16-åring fick själv ta hand om barnbidraget vilket skulle räcka till kläder och nöjen. Ibland kunde mamman ge ungdomen en extra slant. Vid intervjutillfället berättade 16-åringen att hen önskade sig ett sommarjobb för att dels få yrkeserfarenhet, dels tjäna pengar till att resa och till en ny mobil.

En familj hade levt på försörjningsstöd i nära 20 år vilket innebär att ungdomarna i denna familj hade vuxit upp med försörjningsstöd. Något ekonomiskt stöd från släktingarna i Sverige hade familjen inte fått. Mamman, som bodde ensam med två av de tre barnen, beskrev att barnen var första prioritet och att hennes strävan var att barnen inte skulle känna att de saknade något.

Det som de begär, det som de vill göra, det ställer hon upp på.
(Ensamstående mamma genom tolk i FoU-intervju).

Enligt mamman hade de äldre barnen i familjen lättare att förstå familjens ekonomiska situation medan det var svårare för det yngsta barnet som hade ”mycket begär och frågor”. Hen hade lika stor månadspeng (300kr) som sina kompisar och pengarna gick bland annat till mat och kläder. Varje månad fick hen även en stor summa pengar av sin pappa, som hade arbete.

[YY] säger, jag svär vid Gud att dom här trehundra räcker inte till nåt för den här [xx]. Hen brukar kosta oss runt 3000 men det är mycket av dom här pengarna som [hen] får av sin pappa. [Hen] klarar sig knappt med pengarna men [hen] känner att

[hens] pappa ställer upp. (Ensamstående mamma genom tolk i FoU-intervju).

I de två citaten ovan framkommer en mammans kamp för att tillgodose barnens önskemål, trots att familjens egna resurser inte räcker till. Till sin hjälp hade hon stöd från ex-maken. De äldre syskonen hade haft sommarjobb och kunde på så sätt bidra till familjens försörjning.

För att dryga ut ekonomin men också för att få yrkeserfarenhet var det flera ungdomar som sökte sommarjobb och extra arbeten, det var också flera som jobbade extra. En fotbollsspelande 16-åring brukade jobba extra som domare och kunde på så sätt tjäna lite extra pengar, några ungdomar arbetade i butik eller hade fått sommarjobb inom kommunen. Men alla lyckades inte få arbete och det var en sorg för dessa ungdomar. En mamma beskrev sina barns olika erfarenheter av att söka arbete.

Mitt barn är ledsen. Men mamma jag inte jobbar, inte sommarjobb. Jag sökte men jag fick inte. Mitt andra barn sökte och fick. Jag vet inte vad [hen] ska jobba med. [Hen] sökte och fick, [hen] ska jobba i skolan lite. Dom tycker om att jobba. Dom sa att mamma jag sökte flera jobb men jag fick inget, jag fick inget. [Hen] sa att mitt problem är att jag inte kan mycket svenska. Jag sa att du kan engelska men i Sverige finns inte så mycket jobb. Men barnen tycker om att jobba, utvecklas, tjäna pengar. Ja, också unga nu intresserade [av] mycket pengar, men i Sverige finns inget. Det är svårt att få jobb. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

6.3.4 Skolan

Bärande teman i bilden av ungdomarnas situation var utbildning, skola och språket. I samtliga familjer, oavsett om föräldrarna hade högre utbildning eller var analfabeter, poängterade både föräldrar och ungdomar utbildningens betydelse. Utbildning verkade vara en positiv faktor för ungdomarna som överlag verkade trivas i skolan.

Ungdom: Jag hoppade över en klass för jag visste alla dom där sakerna. Egentligen skulle jag gå i sexan för jag är 02:a.

I: Men vad ska du göra när du blir stor?

Ungdom: Alla säger ”du ska bli läkare eller doktor”. Alltså, jag vet inte, jag har inte tänkt på det så mycket. Jag pluggar men, det är skojigt (13-åring i FoU-intervju).

En 14-åring påpekade att hen både bodde i ett område och gick i en skola där de flesta hade svenska som modersmål. Hen menade att detta hade bidragit till att hen lärt sig tala svenska på kort tid. I journalanteckningarna tonar bilden av en målmedveten 14-åring fram som arbetade hårt för att höja sina betyg. Hens framtidsplaner var att utbilda sig till advokat eller ingenjör. Andra ungdomar beskrev utbildningsplaner på så skilda yrken som socionom, fotbollsspelare, filmproducent eller regissör.

För de som var nyanlända handlade skolan i första hand om att lära sig svenska språket tillräckligt väl för att kunna tillgodogöra sig undervisningen. Flera hade gått eller gick i förberedelseklasser, några hade även gått om en klass för att bättra på sina språkkunskaper i svenska.

Mina barn studera förut. Men dom är flyktingar, dom flyttade till Sverige, man måste lära sig språket, så [hen] studerade två år språket. Nästa år [hen] ska gå gymnasiet när man slutar språket och innan, om [hen] är flykting [hen] måste läsa SAS⁸. (Ensamstående mamma ur FoU-Intervju).

I de familjer där svenska inte var modersmålet uttrycktes vikten av att familjemedlemmarna lärde sig språket. I ovanstående citat beskriver en mamma hur hennes ungdomar kämpade med att lära sig svenska tillräckligt bra för att kunna söka in på gymnasiet.

I journalanteckningarna beskrev en 16-åring att hen, som nyanländ, hade haft svårt att trivas då hen var ensam som nyanländ flykting i klassen. Vid intervjutillfället berättade hen om godkända betyg i samtliga ämnen, förutom språk. Genom tolken förmedlade 16-åringen att hen behöver läsa svenska och engelska i ytterligare ett år för att bli behörig att söka till gymnasiet. Hens föräldrar hade ingen möjlighet att hjälpa till med läxläsningen då de inte behärskade svenska språket.

Att inte kunna få hjälp med läxläsningen hemma var en situation som 16-åringen delade med fler ungdomar. Förutom att många föräldrar inte var

⁸ Svenska som andra språk.

insatta i det svenska skolsystemet saknade flera antingen språkkunskaper i svenska och/eller hade själva en bristfällig utbildning som påverkade deras möjlighet att hjälpa barnen. I några familjer fanns det äldre syskon som hjälpte sina yngre syskon med skolarbetet. Några av de nyanlända hade stöd i skolan av lärare som talade deras modersmål och i en journalanteckning fanns det uppgifter om att ungdomen hade tillgång till resurser som studievägledare. Ett par ungdomar uttryckte att de önskade mer hjälp från skolan med skolarbetet och någon uttryckte även önskemål om en lugnare hemmiljö.

Datorer är i många skolor ett viktigt hjälpmedel och används i stora delar av undervisningen. För många ungdomar är datorn även en viktig kommunikationslänk till vänner genom skype, facebook och olika så kallade communities och spel. En dator kan vara en stor investering för en familj med bristande ekonomi men flera ungdomar hade fått låna dator genom skolan. För några föräldrar var detta en tillgång medan en ensamstående mamma med fyra barn var mindre glad då hon menade att ungdomarna tillbringade alltför mycket tid framför datorn istället för att hjälpa henne med hushållssysslor.

I Sverige är problemet att alla ger barnen data och är upptagna. Och de tittar inte på det mamma gör eller [ser] mamma är trött eller mamma är sjuk. Alltid när jag tjarar – gör så – dom lyssnar inte. Dom går inte. Dom bara pratar. Jag tycker dom hantera mycket data. Min första problem är att barnen har dator hemma. Jag tycker det är jättekonstigt. I Sverige barnen studerar inte bra om man hela tiden [sitter framför] datorn. Och dom lyssnar inte [på] mig. Jag kan inte så mycket [om] datorn. Men jag tycker det är farligt för barn, hela tiden. Läraren sa att läxan är datorn och [berättade om] fördel och nackdel. (Mamma i FoU-intervju).

För de två ungdomar som hade en neuropsykiatrisk diagnos var skolan ett svårare kapitel då de hade flera och svårare problem att brottas med. En var mycket passiv och mamman var orolig över hur framtiden skulle bli. Den andre hade haft en mycket utåtagerande och aggressivt beteende med mycket bråk i skolan. Mamman, som var ensamstående, hade fått stöd från socialtjänsten i sina kontakter med skola.

Ja, efter mycket tjat och tack och lov att soc har hjälpt mycket. [Hen] fick en särskild skola i [annan kommun]. I början när det hände så här fick [hen] skolskjuts, men sen när [hen] blev lite lugnare fick [hen] åka själv. Det är långt men [hen] är duktig. [Hen] spelar mycket fotboll och [hen] reser och hen brukade träna i Danderyd så [hen] är duktigt i att resa både buss och tunnelbana. Fast det är långt. (Mamma i FoU-intervju).

6.3.5 Fritid

Fritiden tillbringade ungdomarna till stor del med att göra sina läxor och träffa kompisar, släkten eller chatta med kompisar via sociala medier. En ungdom hade tidigare tagit simlektioner men flera påpekade att familjens ekonomiska situation inte tillät ungdomarna att engagera sig i aktiviteter som kostade pengar. Det var dock flera pojkar som uppgav att de spelade fotboll, mestadels hemma i grannskapet. Några tränade även regelbundet i olika fotbollsklubbar. En flicka spelade basket. Ett par ungdomar uppgav att de undvek att vistas i närområdet (Malmvägen) då de menade att det var ett oroligt och stökigt område med gängbildningar som de inte ville bli involverade med.

Ett syskonpar var engagerade i en organisation genom moskén och pojken var aktiv i sin fotbollsklubb. Flera ungdomar uppgav att de tränade på egen hand till exempel cykling, löpning och skate-boardåkning. Andra fritidssysselsättningar som nämndes var datorspel och sociala medier samt Tv-tittande. Några brukade umgås med familj och släkt men det fanns även familjer där ungdomar uttryckte att de aldrig brukade göra något särskilt tillsammans med familjen.

6.3.6 Sammanfattande analys

I den sammanfattande analysen av ungdomarna diskuteras hur riskfaktorer samspelade med skyddande faktorer under teman som familjens ekonomiska utsatthet, migration, socialt nätverk, boende, våld i nära relationer, egna drivkrafter samt skola och utbildning

Gemensamma riskfaktorer för samtliga ungdomar (utom en) var erfarenheter av migration med tillhörande språk- och integrationssvårigheter som ungdomarna själva brottades med i skolan. Bristande språkkunskaper påverkade även några av ungdomarnas möjligheter att delta i fritidsaktiviteter och på så sätt kunna skapa egna

sociala nätverk. I ett par fall hade bristande språkkunskaper varit ett hinder för att få sommarjobb. I några fall medförde föräldrarnas bristande språkkunskaper att ungdomarna fick ta ett stort ansvar för egna kontakter med sjukvården och skolan men också ta ett stort ansvar för att hjälpa yngre syskon med skolarbetet. Några av ungdomarna hade föräldrar som var långtidssjukskrivna vilket, ofta tillsammans med språksvårigheter, påverkade familjens möjligheter att skapa och underhålla ett socialt nätverk. Individuella sårbarheter som noterades hos ett par ungdomar var psykisk ohälsa. Hos en annan ungdom fanns noteringar om upplevelser av (bonus)pappans våld mot mamman. Via forskning vet vi att risken är stor att fler familjemedlemmar utsätts för våld vid förekomsten av våld i nära relationer. Forskningen visar också att de barn som upplevt våld i hemmet har större risk att utveckla emotionella och beteendemässiga problem (Miller m.fl. 2004). Det fanns även några ungdomar som beskrev sömnproblem i samband med skolarbete, men hur starka eller allvarliga dessa stressymptom var kan inte utläsas ur materialet.

I ungdomarnas önskemål om en lugnare hemmiljö kan vi se hur riskfaktorer på olika nivåer samspelar med varandra (jmf. bl.a. Andersson 2008, Unger 2011). En bristande ekonomi påverkar både bostadsstandard – här även kopplat till en svår bostadsmarknadssituation – och val av bostadsområde. Flera uttryckte önskemål en lugnare hemmiljö och några påpekade att de kände sig otrygga i sitt närområde. Att leva i en otrygg boendemiljö kan negativt påverka effekterna av att leva i en fattig familj genom att belastningen blir större (Näsman 2012). Likaväl som att bo i en trygg miljö kan lindra effekterna av att leva fattigt. Det fanns också ungdomar som beskrev att familjen aldrig gjorde några gemensamma aktiviteter. Andra exempel på samspelande riskfaktorer är hur bristande socialt nätverk gör enförsörjarfamiljerna extra sårbara när psykisk ohälsa drabbar en av familjemedlemmarna.

Till skyddande faktorer kan höga skolbetyg samt en egen drivkraft för att skaffa sig utbildning och arbete räknas. Flera av ungdomarna poängterade själva, i flera fall även föräldrarna, vikten av att de fick en bra utbildning. I ett fall samspelade den egna drivkraften med en fungerande skolsituation och en bostad i ett lugnare bostadsområde. I några fall samspelade ungdomarnas egna drivkrafter med att familjen hade ett fungerande socialt nätverk och/eller att föräldrarna själva hade utbildning från ursprungslandet.

6.4 Unga vuxna

Enligt FN:s barnkonvention räknas en som barn fram till 18-årsdagen, därefter är individen myndig med full rättskapacitet och har också ett eget ansvar för sin livssituation. Enligt föräldrabalken har dock föräldrarna försörjningsansvaret för barn, även över 18 år, så länge de går i gymnasiet. I materialet nämns åtta unga vuxna, det vill säga i detta sammanhang äldre syskon, som på olika sätt påverkade barnen och deras föräldrars livssituation. I följande avsnitt ges en kort översiktlig bild av denna grupp.

En 20-åring deltog tillsammans med två yngre syskon vid intervjun med en socialsekreterare. 20-åringen skulle ta studenten nästkommande år men planerade att fortsätta studera då hens framtidsplaner var att arbeta inom filmbranschen. Skolan fungerade bra men en viss oro över situationen i ursprungslandet kunde göra hen ledsen. Fritiden tillbringades i en ungdomsförening som brukade anordna olika aktiviteter ibland även med övernattningar. De andra fem unga vuxna (personerna) nämns här och där i materialet som signifikanta andra för barnen.

Samtliga unga vuxna hade erfarenheter av migration, antingen egna eller i något fall genom föräldrarnas migration. De flesta var pojkar och beskrevs i flera familjer som den som hjälpte yngre syskon med läxor och fungerade som tolk. De unga vuxna beskrevs också som de som tog hand om yngre syskon och följde med dem till parken eller "leklandet". Flera unga vuxna hade sommarjobb eller arbetade och kunde på så sätt bidra till familjens försörjning.

I en familj hade äldste sonen anlärt till Sverige några år tidigare som ensamkommande flykting. Mamman och nio yngre syskon var nyanlända till Sverige som anhöriginvandrare, Mamman var analfabet och hade inte arbetat utanför hemmet. Det var äldste sonen som fick fungera som tolk och länk mellan familjen och samhället. Liknande funktioner hade de unga vuxna i fler familjer.

I en annan familj var en 20 åring delaktig i familjen och ekonomin på ett alldeles särskilt sätt trots att hon fortfarande fanns kvar i familjens ursprungsland. Som ogift, ensamstående kvinnan och utan socialt nätverk i ursprungslandet hade hon ingen möjlighet att på egen hand försörja sig. För den ensamstående fembarnsmamman i Sverige var ansvaret för dotterns uppehälle en självklarhet och en ständig källa till oro. Mamman, som inte kunde arbeta på grund av svår smärtproblematik, försörjde sin äldsta dotter i ursprungslandet även om familjens enda inkomst bestod av olika former av stöd från samhället.

6.4.1 Sammanfattande analys

Gruppen unga vuxna var den minsta gruppen och också den grupp som det fanns minst dokumentation omkring. I materialet saknas information om deras hälsa, utbildning, fritid och arbete. Vid en närmare granskning är det värt att notera att de unga vuxna, främst äldre bröder, verkade ha viktiga funktioner i familjerna som tolk, lekledare och läxhjälpare åt yngre syskon. I flera fall även delvis som familjeförsörjare. Fokus för den sammanfattande analysen av de unga vuxna är temat om familjesammanhållning, sociala nätverk och transnationella praktiker.

Under migrationsprocessen (bl.a. Al Baldawi 1998, Darvishpour 2007, Integrationsverket 2000) kan en obalans skapas inom migrantfamiljer som innebär en maktförskjutning till barnens fördel. Genom skolan lär sig barn och ungdomar oftare det nya språket fortare än föräldrarna. Skolan kan även ge barn och ungdomar större möjligheter att integreras i samhället genom att förmedla kunskap om hur de kan tolka hur livet i det nya landet fungerar och ska levas. Denna maktförskjutning kan innebära att de unga vuxna får ta ett alltför stort ansvar för både syskon och föräldrar vilket i sin tur kan inverka på deras möjligheter att skaffa sig en utbildning men också möjligheter till att skapa egna sociala nätverk och utveckla fritidsintressen. Om detta ska räknas som skyddande faktorer eller riskfaktorer är inte självklart. Ansvar för och ett starkt engagemang i yngre syskon kan bidra till de unga vuxnas utveckling och mognad. Det kan även skapa möjligheter till bättre sammanhållning mellan familjemedlemmarna d.v.s. stärka familjen. Detta kan tolkas som en skyddande faktor. Forskning om ungdomar i migrantfamiljer pekar på starka familjeband och på ungdomarnas, framförallt döttrarnas beroende av familjerna (Bredal 2006, Forsberg 2005, Kagitçibasi 2006, Mørck 1998).

Samtidig vet vi genom forskning som handlar om det som kommit att benämnas för hedersrelaterat våld (bl.a. Björktomt 2012, Högdin 2006) att det finns ungdomar som lever med starkt tvång, en del även under hot från sina föräldrar. Dessa ungdomar berättar om ett stort ansvarstagande som begränsar deras handlingsutrymme, i vissa fall även möjligheter att fullgöra sin utbildning

I materialet om de unga vuxna blir även exempel på transnationella praktiker (Eastmond & Åkesson 2007) som sociala relationer och ekonomiska transaktioner synliga. Ett exempel är hur den unge mannen som först anlät till Sverige som ensamkommande behöll den emotionella och sociala kontakten med sin mamma och de nio yngre syskonen som var kvar i ursprungslandet. Genom anhöriginvandring eller

anknytningsinvandring har familjen efter några år kunnat återförenas. Ett annat exempel är den 20 åriga dottern som blev kvar i ursprungslandet och inte omfattas av möjligheterna till anknytningsinvandring på grund av att hon är myndig. I denna familj räknas familjetillhörigheten genom blodsband och den ensamstående mammans ansvar för sina barn omfattar även en vuxen dotter som står utan försörjning. Hur denna familjesituation kan tolkas ur ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv är inte självklart. Ur den äldsta dotterns perspektiv blir mammans förhållningssätt en skyddande faktor, en möjlighet att klara vardagen. Ur de yngre barnens perspektiv kan de transnationella sociala praktikerna och mammans förhållningssätt istället bli en riskfaktor genom att familjens sammanlagda inkomst minskar och den ekonomiska utsattheten ökar för dem som är boendes i Sverige.

6.5 Diskussion

Samtliga barn och ungdomar i studien levde i fattiga familjer, det vill säga familjerna hade varit beroende av försörjningsstöd för att klara sitt uppehälle längre än tio månader. Även om barn tillhör och är en del av sin familj räknas de idag enligt barnkonventionen och lagstiftningen också som en egen individ med egna rättigheter. I socialtjänstlagen uttrycks vikten av att utgå från barnets bästa vid ärenden och insatser som är direkt inriktade till barnen och deras familjer och vid beslut som rör ekonomiskt bistånd ska barnens situation beaktas (Socialstyrelsen 2015).

När det gäller att leva i fattigdom pekar forskning på skilda konsekvenser för barns utveckling beroende på hur lång perioden har varit (bla. Andersson 2008, Unger 2011). En skiljelinje i materialet gick mellan en familj som varit beroende av försörjningsstöd i nära 20 år vilket innebär att ungdomarna i denna familj hade vuxit upp i fattigdom och flera familjer där försörjningsstödet, visserligen varit långt, men där det enligt materialet ändå verkade vara tidsbegränsat. Situationen för barnen varierade från exempel på familjer som beskrev att de inte hade råd med kalas, någon menade till och med att pengarna inte räckte till saft för besökande lekkamrater till barnen. Medan andra beskrev att barnen fick fickpengar regelbundet och någon familj avsatte barnbidraget för skolbarnets räkning. Detta visar på en större variation än i tidigare studie från Sollentuna där de familjer som beskrev att de inte hade råd med kalas, fickpengar etc var i klar majoritet (Arnsvik & Eriksson 2012).

Det har inte varit möjligt, och inte heller önskvärt att analysera barnens situation på individnivå utan analysen har legat på gruppnivå utifrån fyra åldersgrupper – förskolebarn, skolbarn, ungdomar och unga vuxna. Genom denna indelning blir det tydligt att familjernas knappa ekonomi fick olika konsekvenser för barnen beroende av deras ålder. De allra yngsta barnen hade, enligt föräldrarna, ingen uppfattning om familjens ekonomi men det fanns exempel på yngre skolbarn i materialet som hade en god inblick i familjens ekonomiska situation och också ett stort engagemang kring hur familjens skulle kunna förbättra den (jmf. Fernqvist 2012).

För de äldre skolbarnen och ungdomarna kunde bristen på pengar innebära att de riskerade att hamna utanför den sociala gemenskapen med sina jämnåriga genom att de inte alltid hade råd att följa med sina kompisar när de skulle gå ut på café och liknande. Några beskrev även hur de bar på en ständig oro för om pengarna skulle räcka eller inte. För någon kunde tillfälliga lån från äldre syskon ge en möjlighet för ungdomen att ändå kunna vara tillsammans med sina jämnåriga vänner och delta i deras aktiviteter. Andra beskrev hur de noga planerade sina inköp för att inte riskera att pengarna inte skulle räcka till.

Forskning visar att barns upplevelser av fattigdom eller knappa ekonomiska förhållanden rör just känslan av att inte kunna ha samma standard som sina jämnåriga när det gäller materiella saker som till exempel kläder eller att inte kunna ta med jämnåriga hem eller delta i fritidsaktiviteter. En uppväxt i fattigdom kan innebära att barnen hamnar utanför kompisgemenskapen och framstår som mer ensamma än andra barn (jmf. Fernqvist 2013, Arnsvik & Eriksson 2012).

För att få en djupare förståelse för barnen och ungdomarnas situation har ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv använts med begrepp som risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer tillsammans det processbeskrivande begreppet resiliensce. Under teman som familj, släkt och sociala nätverk, hälsa, ekonomi, förskola/skola samt fritid har bilden av livssituationen för barnen och ungdomarna i de aktuella familjerna vuxit fram. Vid en närmare granskning visade det sig att fattigdom var *en* av flera faktorer som kan kategoriseras som risk- och sårbarhetsfaktorer vilka tillsammans formade bilden av barnen och ungdomarnas livssituation. Andra faktorer som blivit synliga är, trångboddhet och bristande sociala nätverk, arbetslöshet, fysiska funktionsnedsättningar hos barnet, upplevelser av våld i nära relationer, flyttar inom Sverige men även migration samt psykisk problematik hos både barn och föräldrar. I bilden fanns även ljusare nyanser vilka kan kategoriseras som skyddande faktorer.

Dessa faktorer bestod av starka familjeband, individuella drivkrafter och uppfinningsriktighet, nya sociala nätverk men också exempel på hur nya familjepraktiker formades.

Starka familjeband och fungerande sociala nätverk bestående av äldre syskon och andra vuxna kan fungera som förebilder och, delvis kompensera brister hos föräldrarna samt ge barnet möjligheter att utveckla en positiv självbild. En genomgående tråd när det gäller skyddande faktorer, där både barn och föräldrar var överens, var vikten av att ungdomarna satsade på utbildning. Skolan är en central del av ungdomars liv och att fullfölja gymnasiet med fullständigt betyg är också en viktig grund för möjligheten att få en framtida sysselsättning. Fullgången utbildning räknas också som en viktig skyddande faktor (t.ex. Andersson 2008, Hjern, Berg, Rostila, Vinnerljung 2103)

Avslutningsvis vill vi påpeka att de risk-och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer som uppmärksammats i analysen har en teoretisk förankring men huruvida de var en skyddande respektive en riskfaktor för enskilda barn eller ungdomar i familjerna är inte möjligt att avgöra utifrån det aktuella materialet. Utifrån ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv kan vi förstå hur dessa faktorer kan samverka med varandra. I några familjer var en bristande ekonomi en konsekvens av till exempel upplevelser av våld i nära relation som medfört flera flyttar och även svårigheter att behålla de sociala nätverken intakta. I andra familjer har migration, psykisk ohälsa hos barn eller hos föräldrar bidragit till en försämrad ekonomisk situation. I ytterligare ett steg har vi sett exempel på hur en försämrad ekonomisk situation påverkat boendet med trångboddhet – för flera familjer även i oroliga eller oattraktiva bostadsområden som följd. Detta har i sin tur försämrat den totala livssituationen för barnen.

Ett annat samspel i en positiv riktning som blivit synligt är hur skyddande faktorer kan kompensera brister och kanske även stärka barnen. I materialet finns exempel på hur nya sociala band kan skapas med professionella inom skola och socialtjänst men också med privatpersoner vilka kan bli till viktiga personer för barnen och ungdomarna. En stabil skolsituation tillsammans med ett bra boende i en trygg närmiljö kan kompensera för föräldrars och barnets egna bristande språkkunskaper och vara en väg in i ett nytt samhälle.

Det som framförallt blir synligt i analysen av barnen och ungdomarnas livssituation är hur sammanflätade deras situation var med föräldrarnas

situation. Hur föräldrarnas situation såg ut och hur de uppfattade sina barns situation är temat för nästa kapitel.

7 Föräldrarnas livssituation

I detta kapitel flyttas fokus från barnen till föräldrarna. Samtidigt finns strävan att behålla barnperspektivet genom hela analysarbetet kvar. Barns ekonomiska och sociala situation under uppväxten är beroende av föräldrarna. Studier som undersöker barnfattigdom (bl. Näsman et al 2012) konstaterar att försörjningsstöd definieras som en vuxenfråga. Barn har i dagens svenska samhälle inget ansvar för familjens ekonomi utan det är föräldrarnas ansvar att försörja barnen. Kraven för att få försörjningsstöd har under senare år skärpts och omfattar att den sökande strävar efter egenförsörjning genom ett aktivt arbetssökande. Näsman et al (ibid) har även uppmärksammat en moralisk dimension i förhållande till den dominerande arbetslinjen. Arbetslöshet förknippas med bristande moral då den vuxne inte förmår att leva upp till samhällets ideal om att göra rätt för sig genom arbete. I ett välfärdssamhälle kan denna idealbild innebära att det finns liten förståelse för fattiga barn. Oförmågan att leva upp till samhällseliga ideal om självförsörjning och en viss nivå av levnadsstandard kan skapa känslor av skam hos både barn och vuxna, i vissa fall även leda till att fattigdom blir ett stigma (jämf. Goffman 1968, Näsman et al 2012).

År 2010 fick totalt 6,5% av Sveriges hushåll försörjningsstöd (socialbidrag). Av dessa var 52% inrikes födda, 13% flyktinghushåll och 35% utrikes födda hushåll, detta beräknat exklusive flyktingar. Migrationsverket (2016) definierar inrikes födda hushåll som hushåll där samtliga medlemmar är födda inrikes, med flyktinghushåll avses hushåll där minst en medlem är flykting. Migrationsverket (2016) beskriver att år 2010 var den vanligaste hushållstypen för försörjningsstöd ensamstående män (43%), följt av ensamstående kvinnor (40%). Ensamstående mammor var betydligt vanligare än ensamstående pappor. En större del av de som är aktuella inom socialtjänstens enheter för försörjningsstöd i Sverige är utrikes födda varav nästan hälften av dessa har varit i Sverige mindre än fyra år (Migrationsverket 2016). Andelen utrikes födda som får försörjningsstöd sjunker i takt med vistelsetiden i Sverige genom att antalet sysselsatta ökar. Fler kommer i arbete och kan försörja sig själva. Siffror från 2010 visar att efter cirka 20 års vistelsetid i Sverige var tolv procent av gruppen utrikes födda beroende av försörjningsstöd (Migrationsverket 2016).

Av de 22 familjer som var aktuella för denna studie hade föräldrarna i 19 familjer erfarenheter av migration, varav en mamma saknade egna erfarenheter men föräldrarna var utrikes födda. I följande kapitel analyseras föräldrarnas livssituation under teman som föräldrarnas ekonomi, föräldrarnas sociala nätverk och erfarenheter av migration, föräldrarnas hälsa, föräldrarnas utbildningsnivå och arbetserfarenheter. I materialet gick en tydlig skiljelinje mellan de föräldrar som hade erfarenheter av migration och de tre ensamstående mammor som hade svensk bakgrund. Migrationsverket (2016) påpekar att utrikes födda har en något svagare ställning på arbetsmarknaden jämfört med inrikes födda vilket gör att proportionen utrikes födda i gruppen som erhåller försörjningsstöd blir något större. Vidare pekar Migrationsverket på att detta skulle kunna innebära att förekomsten av till exempel av missbruk och andra sociala problem är lägre bland invandrargruppen med försörjningsstöd än övriga med försörjningsstöd.

7.1.1 Föräldrarnas ekonomi

Familjernas inkomst bestod av försörjningsstöd eller kompletterande stöd tillsammans med barnbidrag, bostadstillägg, underhållsstöd, i ett par fall även av lönebidrag eller lön. Den ekonomiska situationen var i flera familjer ett ständigt aktuellt ämne. En snäv ekonomi innebar att familjerna varje månad tvingades göra prioriteringar. Många beskrev att hyran var prioritet nummer ett. För att få pengarna att räcka till användes strategier såsom att storhandla och handla kläder på second-hand eller ärva av vänner eller släktingar. Några familjer uttryckte att de aldrig deltog i några aktiviteter som kostade pengar. För ett par familjer kunde detta även innebära att barnen inte fick ta hem några kompisar då fika till barnen innebar en utgift som inte rymdes i familjens budget.

IP/K: Dom [pengarna] räcker inte bra men måste räcka. Och vi måste själva hantera. Sveriges myndigheter hjälper oss. Vi jobbar inte och SFI, vi tigger som tiggare. Förstår du? Vi tigger som tiggare, jag brukar säga till [barnen]. Ni måste kämpa och studera och sedan jobba. Vi tigger, förstår du, vi tigger och har inget jobb. Vi jobbar inte. Ok, vi måste kämpa och ni sen jobba och lära sig klara sig själva. Jag blir gammal och ni måste kämpa och studera och sen jobba. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Beroendet av samhället för familjens försörjning var för många familjer förenat med starka känslor av skam, som kvinnan i citatet ovan beskriver. Kvinnan hade låg utbildning och den psykosociala hälsan var inte bra vilket gjorde det omöjligt för henne att söka och få ett arbete. Skammen följdes av skuld-känslor som några mammor explicit uttryckte genom tacksamhet men också med ödmjukhet inför den hjälp de fått och fick av socialtjänsten.

IP/K: Eftersom jag inte tagit socialbidrag innan och nu när jag får pengarna. Jag är tacksam för att jag får försörjning och min handläggare, jag tror dom är generösa. Fast dom kan ju inte fylla alla behov som vi har. Vi har mycket behov. Du vet när man har fyra barn och ingen av dem har jobb. Så det är mycket svårt. Och mina barn känner sig att det är alltid bekymmer, alltid behov. (Ensamstående mamma ur FoU-intervju).

En familj med fyra tonåringar har stora behov och alla inkomstkällor var välkomna. Även om barn i dagens välfärdssamhälle inte räknas som familjeförsörjare var det flera föräldrar, som mamman i citatet ovan, beskrev en önskan om att barnen skulle kunna bidra till familjens försörjning eller åtminstone stå för delar av deras egna utgifter. I några familjer framkom även att äldre barn, på olika sätt bidrog till familjens försörjning genom extra jobb av olika slag.

I de ensamstående mammornas beskrivningar framtonar bilden av en svår livssituation med många bekymmer att brottas med samtidigt som viljan att göra rätt för sig var stark. I ovanstående citat beskriver mamman hur familjens ekonomi skapade en oro hos barnen. För att hantera detta använde flera öppenhet som en strategi. Det gällde särskilt de ensamstående mammorna med lite äldre barn. Flera mammor menade att öppenheten kring familjens ekonomiska situation påverkade familjegemenskapen i en positiv riktning.

IP/K: Och jag visar dom när jag betalar räkningarna och då får dom hjälpa till. Dom får se att jag har ingenting. Dom vet. Jag talar om det för dom att, till exempel [sportaffären] jag har konto där. Jag köpte, om dom behövde grejer där, träningskläder och jag betalar varje månad så mycket jag kan, det är så jag lever nu. (Ensamstående mamma ur FoU-intervju).

I citatet ovan beskriver en ensamstående fyrbarnsmamma hur hon involverade barnen i familjeekonomin. Under perioden som familjen varit beroende av försörjningsstöd hade mamman köpt träningskläder på kredit i en sportaffär. Hon hade även tvingats handla möbler och husgeråd till hemmet på kredit då ett av barnen under sina raseriattacker slagit sönder delar av hemmet. Nu var avbetalningarna på kontokortsskulderna en återkommande utgift som frestade på en redan ansträngd ekonomi. Alla fyra barnen var aktiva idrottare och tränade fotboll och basket i olika idrottsklubbar. För mamman var det viktigt att barnen kunde fortsätta med träningen även under den långa tid som hon inte hade kunnat arbeta och försörja sig sin familj.

En genomgående tråd är föräldrarnas strävan efter att kompensera barnen för familjens ekonomiska knapphet. Det fanns exempel på föräldrar som inte berättade om familjens ekonomi för barnen utan försökte att tillgodose barnens önskningsar så att de inte skulle känna sig utanför sina jämnåriga genom att till exempel ge dem en efterlängtat X-box konsol. I ett par familjer fanns det äldre söner som med eget arbete kunde bidra till familjens försörjning. I några familjer hade tonåringarna sommarjobb men det fanns även de familjer där tonåringarna sökt flera arbeten utan resultat.

7.1.2 Sammanfattande analys

Flera av barnen var medvetna om familjens begränsade resurser och de, även många av de yngre barnen, fick ta del av föräldrarnas, oftast mammans diskussion om vilka prioriteringar som behövde göras när räkningarna skulle betalas. Enligt vissa forskare ger detta barnen erfarenheter som går utöver vad som man normalt tänker sig innebörden i barndomen (Fernqvist 2012). Detta är inte alltid positivt för barnen. Det blir för barnen ett ökat ansvarstagande både rent praktiskt men även emotionellt. I forskningen beskrivs att barn finner olika strategier för att hantera denna situation (Fernqvist 2012, Ridge 2002).

Det fanns också exempel på familjer där föräldrarna undvek att prata om den ekonomiska situationen. I några fall menade föräldrarna att barnen var för små. I något fall uttrycktes istället en känsla av skam för att familjen var beroende av bidrag. I de familjer där pappan fanns med, och var frisk, var det också han som hade huvudansvaret för familjernas ekonomi.

Ingen av de intervjuade ger uttryck för att socialtjänsten beaktat barnens behov vid beslut om ekonomiskt bistånd och inte heller framkommer att barnen skulle ha deltagit i samtal med handläggare vid ansökan om bistånd.

Detta är ju något som delvis finns inskrivet i SoL (att barnens situation ska beaktas) och som rekommenderas av Socialstyrelsen och Länsstyrelsen (samtal med barnen vid bedömning av familjens situation). Att samtala med barnen tycks som något som tillhör ovanligheterna i hanteringen av ekonomiskt bistånd i Sollentuna. Därmed inte sagt att det inte finns ett barnperspektiv.

7.1.3 Föräldrarnas sociala nätverk, boende och erfarenheter av migration

Av de totalt 22 familjerna var föräldrarna i fyra familjer födda och uppvuxna i Sverige och hade svensk skolutbildning. Nitton familjer hade erfarenheter av migration (utländsk bakgrund).⁹ Flera familjer hade släkt i Stockholmsområdet eller på andra orter i Sverige medan andra saknade socialt kontaktnät. Förutom de tre familjer med svensk bakgrund fanns det familjer vars släktingar hade bott i Sverige upp till 40 år.

IP/K: Hela familjen är här. Inte bara min familj. Hon menar mormor, morbröder, farbröder och så där. Alla är här. Näst allt socialt liv är med deras familj. Exempelvis är hon jämt hos son mamma och mamman är här.

I: Dina föräldrar och mormor och morfar, fanns dom här i Sverige när ni kom hit?

IP/K: Ja, dom var här. Hon var den sista av alla som kom hit. Alla var här före henne (Ensamstående mamma genom tolk i Fo-intervju).

Berättelserna om släkt, vänner, grannar och andra sociala relationer handlade om starka sociala band med täta kontakter. Familjemedlemmarna hjälptes åt och man beskrev gemensamma aktiviteter med landsmän och i några fall även med den släkt som bodde i kommunen eller i Stockholmsområdet.

Vi träffas hemma, vi träffas rätt många. Inte en eller två i familjen utan alla träffas samtidigt så det blir stora sällskap.

⁹ En mamma hade utländsk bakgrund och svensk utbildning men inga egna erfarenheter av migration.

Våra träffar kan bli upp till 35 och 50 personer vi träffas. Det är inte långa distanser, min bror i Sollentuna och andra bor i Akalla och i Skärholmen. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Ovanstående citat visar ett exempel på ett väl utbyggt och fungerande socialt nätverk. Ett annat exempel är en annan familj som kunde låna en släktings bil när de till exempel behövde åka till vårdcentralen eller till ett möte med socialtjänsten. En annan form av socialt nätverk var en ensamstående mamma som hade sin egen mor från ursprungslandet på långvarigt besök i Sverige. Mormodern hjälpte dottern med hushållssysslorna och skötseln av barnbarnet.

Det fanns även exempel hur familjer lyckats skapa nya kontakter i sitt nya hemland, kontakter som utvecklats till ett nytt familjesammanhang. Genom en religiös verksamhet hade en nyanländ familj fått kontakt med en svensk familj som de i intervjun med socialsekreteraren kallade för ”mormor” och ”morfar”. Detta par hade blivit som en ”familj” som fanns med i vardagen. Det svenska paret fanns även med som stöd under intervjun och parets barnbarn räknades som ”kusiner” till familjens barn.

Men det fanns också berättelser om familjer med bristande sociala nätverk, framför allt gällde detta de ensamstående mammorna vilka hade ansvar för upp till tio barn (i ett fall). Dessa familjer beskrev några få eller inga kontakter med grannar eller släkt i Stockholmsregionen eller på annan ort.

IP/K: Inga släktingar här. Jag har vänner som jag träffar ibland, men inte mycket, de kan hjälpa mig med att lyssna om jag har bekymmer eller om jag har problem med nånting, såna här saker. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

De släktingar eller grannar som fanns i nätverken kunde kanske fungera som samtalsstöd men när det kom till konkret hjälp i vardagslivet och stöd i fostran av barnen fick dessa familjer i de allra flesta fallen klara sig själva, eller förlita sig på stöd från samhället.

Det var framförallt i gruppen ensamstående mammor som avsaknaden av släktingar och bristande sociala nätverk var störst. Detta innebar att många av de ensamstående mammorna fick klara vardagen på egen hand. För

några fanns grannar och vänner som samtalsstöd medan en kvinna uppgav att socialtjänstens handläggare var den enda sociala kontakten hon hade.

IP/K: Inte så grannar som jag pratar med, jag [har] inte så mycket som hjälper mig. När jag kom till Sverige. Nästan fyra år jag hade en snäll handläggare, hon hjälpte mig alltid. Alltid hon brukar hjälpa mig med allt som jag behöver. Tolk, vad du behöver och hon hanterade allting. Så jag behövde inte under fyra år några släktingar. Ja, hon är jättebra för mig, jättesnäll. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Att komma som flykting till ett nytt land med ensamt ansvar för flera barn innebär stora påfrestningar för både den enskilde individen och för familjen som helhet. Mamman i ovanstående citat var den familjemedlem som först kommit till Sverige. Därefter hade mannen och deras fem barn ansökt om anhöriginvandring. Handläggningsprocessen för att få uppehållstillstånd och senare även processen med ansökan om anhöriginvandring och DNA tester för fastställande av släktskap hade sammantaget tagit tre år. Under den långa handläggningstiden hade mannen och pappan till de fem barnen avlidit i ursprungslandet. Den äldsta dotter hade hunnit fylla 18 år och omfattades därmed inte av möjligheten till anhöriginvandring. Vid intervjutillfället var dottern 20 år och bodde kvar i ursprungslandet medan mamman och de fyra yngre barnen var bosatta i kommunen. I ovanstående familj hade socialtjänstens handläggare blivit tryggheten för mamman. Handläggaren hade varit fixaren och i vissa fall även en ersättare för de släktingar som kvinnan saknade. En annan ensamstående mamma beskrev sitt sätt att se på familj och familjerelationer.

I: Men vem pratar du med om du har något som du känner att du behöver prata om?

IP/K: Hm, jag har inte så många jag känner. Jag har mina egna, min mamma, bror. Men oftast så jag behöver inte nån som uppfattar. Jag klara mig själv. Det är ganska speciellt med mig. Jag har försökt ha vänner i mitt liv, men det visade sig att vänner kan bli ganska, inte vän eller vad heter det, inte vara vänner. Det tog slut mera. Ja, så jag klarar mig på egen hand. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Kvinnan i citatet ovan hade sin exman och hans anhöriga i närområdet och barnet bodde växelvis hos mamman och pappan. Det var dock inte de personer som fanns med i hennes vardag som hon räknade som sin familj och sina ”egna”. I stället var det brodern och mamman som bodde kvar i ursprungslandet som hon menade var hennes familj och de som stod henne nära. Kontakten med de anhöriga upprätthölls via skype någon gång per månad.

De kvinnor som var födda och uppvuxna i Sverige hade samtliga familj och släkt i närheten men kontakten med de anhöriga varierade mellan familjerna. En kvinna bodde hos sin mamma tillsammans med sina två barn. Mormodern hade en kolonilott där de tre generationerna brukade tillbringa ledig tid med att gräva och pyssla. Mormodern brukade även ta hand om barnbarnet så att kvinnan kunde delta i föreningslivet. Det fanns även exempel på mer bristande socialt nätverk där orsaken i ett fall var en självpåtagen isolering på grund av mammans psykiska ohälsa, i ett annat fall kan orsaken spåras i mammans tidigare missbruksproblem.

I de fall det fanns noteringar om familjernas boenden bestod de av andrahandskontrakt, antingen på egen hand eller genom att familjen hyrde en bostad av kommunen. Det senare gällde framför allt de två stora familjerna med 11-12 personer. Andra alternativ var att bo som inneboende hos släktingar. Faktorer som osäkra kontrakt, hög hyra, trångt boende, ibland i ”stökiga” och/eller med oattraktiva lägen påverkade familjerna och barnens sociala situation. Några tonåringar undvek att ha någon kontakt med grannar och vistades sällan ute i närområdet på grund av att de ville ”skydda sig från dåliga gäng”. (framförallt de som bodde på Malmvägen). Trångboddheten kunde innebära att föräldrarna bodde i vardagsrummet för att barnen skulle få egna rum. Två familjer, båda bestående av mamma med två små barn, bodde i ett rum hos sin egen mamma. Ytterligare tre ensamstående mammor med två yngre barn vardera, bodde på skyddat boende, hotellrum eller hotellhem. Flera familjer hade försökt att byta till bättre bostad på egen hand och beskrev olika svårigheter som de mött. Antingen var hyran i den nya bostaden för hög för att socialtjänsten skulle godkänna bytet eller så var området där den nuvarande bostaden låg inte tillräckligt attraktiv för att locka andra familjer till att göra ett byte. Det fanns även ett exempel där bostadsföretaget nekade den trångbodda familjen – en av föräldrarna var rullstolsburen – byte till en större lägenhet på grund av att den nuvarande lägenheten var handikappanpassad.

7.1.4 Sammanfattande analys

Vad en familj är och vilka som ska räknas som familjemedlemmar är inte alltid självklart. I materialet kan vi se exempel på flera olika konstruktioner såsom kärnfamilj, storfamilj, stödfamilj, ensamstående föräldrar samt globala familjer (Eastmond & Åkesson 2007) där familjemedlemmarna bor i olika länder. Det är också intressant att konstatera att familj och sociala nätverk oftare beskrevs utifrån vad man gjorde tillsammans än utifrån släktskap och blodsband (Eastmond & Åkesson 2007) vilket ligger i linje med Morgans (1996) begrepp *family practices*, familjepraktiker, som beskriver görandet som det som håller samman en familj. Utifrån detta begrepp kan den svenska familjen – mormor och morfar samt deras barnbarn – räknas till den nyanländas familj. Även den socialsekreterare som, enligt den ensamstående mamman, var den enda sociala kontakt hon hade utanför familjen under de första fyra åren i Sverige kan räknas som en del av kvinnans familj. I sammanhanget kan det dock vara värt att fundera över socialsekreterarens engagemang och var gränsen går mellan att vara personlig och privat.

Familjepraktikerna sträckte sig även utanför landets gränser och kan då sägas ingå i begreppet *transnationella praktiker* (Eastmond & Åkesson 2007). Det är främst de känslomässiga men i viss mån även ekonomiska transnationella praktikerna som träder fram i analysen. I en familj var mormodern på långtidsbesök hos dotter och barnbarn och kunde på så sätt vara både ett praktiskt och känslomässigt stöd. För den ensamstående mamman som hade en ogift och arbetslös dotter kvar i ursprungslandet var situationen mer komplicerad. Dotterns livssituation påverkade både mamma-barn relationerna och familjens ekonomiska situation då mamman även försörjde dottern i ursprungslandet. Mammans ständiga oro för äldsta dottern påverkade även de barn som bodde i Sverige.

Genom att använda begreppet familjepraktiker synliggörs också de familjer som saknade utomstående viktiga (signifikanta) andra. Även om de, enligt definitionen släktskap och blodsband, hade en familj saknade de någon att *göra* familj tillsammans med. För en ensamstående mamma var mamman och brodern som fanns kvar i ursprungslandet de enda – som hon räknade som sin familj. Genom skype och telefon kunde hon hämtade känslomässigt stöd hos dem.

I forskning kring transnationella praktiker talar man ofta om beroendet hos dem som bor kvar i ursprungslandet av kontakter och stöd från dem som flyttat. Ibland talas om ”kunskapens ofrånkomliga moral” (Bak 2013) vilket innebär att de som stannat anser att det har rätt att blir försörjda av

sina släktingar i det nya landet. I denna studie såg vi inte så mycket av detta som främst handlar om ekonomisk och materiellt stöd. Två andra dimensioner av transnationella praktiker som rör ”speciell omsorg” och ”känslomässig bekräftelse och moraliskt stöd” är dock tydliga i studien (Eastmond & Åkesson 2007).

7.2 Föräldrarnas hälsa

Anteckningarna kring familjernas hälsosituation var mycket varierande och det är inte möjligt att ge en heltäckande bild av föräldrarnas hälsa. I sammanhanget kan konstateras att ”hälsan tiger still” då den information som finns i journalanteckningarna men även det som kommer fram i intervjuerna främst handlar om föräldrarnas ohälsa. I åtta familjer fanns noteringar om föräldrarnas psykiska och fysiska ohälsa. I dessa familjer påverkade den psykiska ohälsan föräldrarnas förmåga att söka arbete och några hade även svårigheter att upprätthålla sociala relationer. I några familjer beskrevs även att en av föräldrarna hade nedsatta funktioner när det gällde föräldraskap och möjligheten att fungera som en partner. En mamma hade kontakt med öppenspsykiatri, två mammor hade boendestöd för att få hjälp med struktur och ordning i hemmet. I ytterligare fyra familjer fanns noteringar om fysiska funktionsnedsättningar, varav en mamma var rullstolsburen, i tre fall var dessa funktionsnedsättningar även förenat med svår smärtproblematik.

Inledningsvis granskas berättelser om hur den sociala situationen påverkade hälsan och därmed även familjens ekonomi. En mamma, änka och ensam vårdnadshavare till fyra barn samt en vuxen dotter i ursprungslandet, beskrev stora psykosomatiska besvär, svår värk, högt blodtryck och blödningar. Under språkundervisningen på SFI hade hon fått ta smärtstillande tabletter för att orka delta i undervisningen och under intervjun beskrev hon sina svårigheter med att få konkret hjälp av sjukvården. Den enda ordination hon fått var smärtlindrande tabletter och råd om att träna mer, något hon tydligt påpekade att hon redan gjorde på egen hand. Hon menade att hennes besvär främst bottnade i oron över och längtan efter den dotter som var kvar i ursprungslandet.

IP/K: Jag har mycket besvär och det är min dotter. Men jag är för orolig länge. Och mina problem är för henne. Och min kropp är inte bra när jag pratar med henne för länge. Jag längtar efter henne. För min dotter [det] var fem år [sedan vi sågs] och jag kan inte träffa och åka dit och hon kan inte komma till mig. Det är mitt problem. Vi pratar (via skype) och

medan vi pratar, hon gråter och jag gråter också. Det är svårt. Ja, men här i Sverige har vi inga problem. Det är bara försörjning. Jag känner mig själv, mina problem. Men jag känner mig mycket besvärad och orolig. Därför att mina muskelproblem och mitt blodtryck blir högt. Jag har alltid stress och oro. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Dottern, 20 år, var ogift och hade varken försörjning eller något socialt kontaktnät som skydd i ursprungslandet. Någon möjlighet för dottern att få uppehållstillstånd via anhöriginvandring var inte aktuellt då hon var myndig. Vid intervjutillfället försörjde mamman fyra tonåringar i Sverige samt den vuxna dottern som bodde kvar i ursprungslandet på försörjningsstöd tillsammans med barnbidrag och bostadstillägg. Hennes ständiga värk och brist på utbildning gjorde det omöjligt för henne att arbeta. Kvinnans stora oro gällde den äldsta dottern och hon menade att hon inte kunde bli frisk så länge dottern bodde kvar i ursprungslandet.

Oron över barnens hälsa var något flera mammor lyfte fram och flera beskrev bristande sociala nätverk. Kvinnan i nedanstående citat levde själv med sina fyra tonårsbarn. Mannen och pappan till barnen hade lämnat familjen och de hade ingen kontakt med honom.

IP/K: Generellt sett mår jag bra, jag har inte fått några problem men det finns, tungt här, det är mycket som jag måste tänka. Jag mår bra fysiskt, jag är frisk. Det är bara att jag tänker mycket om allt. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

I ovanstående citat påpekar kvinnan att problemen inte satt i hennes kropp, utan att det var oron över en sons psykiska ohälsa tillsammans med ekonomiska svårigheter som gjorde livet svårt.

I en familj var det oron över att inte kunna få ett arbete som påverkade föräldrarnas psykiska hälsa. Både mannen och kvinnan var aktiva på Arbetscenter. Mannen läste även svenska på SFI medan kvinnan hade gjort provet för nivå C.¹⁰ Svårigheterna att komma in på den svenska arbetsmarknaden skapade oro och stress hos paret.

¹⁰ SFI:s språktester i svenska delas i olika nivåer där A-nivån motsvarar användare på nybörjarnivå, B-nivån gäller självständiga användare och C-nivån avancerade användare (SFI 2015).

IP/K: Mest jag och min man. Om man ser hur vi lever och sånt. Min man känner sig pressad och han blir väldigt nervös. Det är mycket krav på honom. (Mamma i FoU-intervju).

En annan källa till oro och stress var trångboddheten och ofta bodde familjerna dessutom i dyra andrahandslägenheter. De två största familjerna, med vardera tio barn, hyrde hus av Sollentuna kommun. Flera barn saknade egna rum och i några familjer saknade föräldrarna ett eget rum. Ett föräldrapar sov i vardagsrummet för att barnen skulle få eget rum medan ett par familjer var inneboende i ett rum hos släktingar. Några hade försökt att på egen hand byta bostad men utan resultat. I ena fallet hade familjen blivit nekat byte av bostadsföretaget på grund av att bostaden var handikappanpassad efter en av föräldrarnas fysiska funktionshinder. I ett annat fall bidrog lägenhetens geografiskt oattraktiva läge till att det var svårt genomföra ett byte. Trångboddheten påverkade samtliga familjemedlemmar och under en av FoU-intervjuerna går kvinnan in och tolkar åt sin man:

IP/K: Livet här är svårt, lägenheten är trång, därför han har mycket tristess, tristess.

I: Hur mår du då?

IP/K: Jag också tristess. Man tänker på mycket här i Sverige. Vi har inte jobb. Vi har inte bra lägenhet, vi tänker på familjen också. Det är mycket svårt. (Mamma i FoU-intervju).

I citatet uttrycker kvinnan att trångboddheten men också arbetslösheten påverkade både mannens och hennes allmäntillstånd. I en annan familj bodde den ensamstående mamman med sina två barn hos sin åldriga mamma. Hon stod i bostadskön men hyste inga förhoppningar om att kunna få ett eget lägenhetskontrakt från bostadsförmedlingen de närmaste tolv åren. De kvinnor som varit utsatta för våld av sina tidigare partners hade en särskilt svår situation med både flera flyttar och ett boende på hotell och skyddat boende. Överlag var boendesituationen ett stort bekymmer för föräldrarna och det var också boendet, förutom ekonomin, som flera uttryckte att de behövde hjälp med.

Det fanns också exempel på familjer där föräldrarnas missbruk, fysiska besvär och psykisk problematik – i ett par fall i kombination med skilsmässa – var faktorer som påverkade familjernas ekonomiska situation och föräldrarnas möjligheter till självförsörjning. En trebarnsmamma, med svensk bakgrund, beskrev missbruksproblem som orsaken till att hon sedan flera år tillbaka inte hade ett arbete. Kvinnan hade även blivit utsatt för våld av de yngsta barnens pappa, som också han var missbrukare. Vid intervjutillfället bodde kvinnan på skyddat boende tillsammans med det äldsta och yngsta barnet. Mellanbarnet var sedan tidigare familjehemsplacerat hos barnets farföräldrar. Yngsta barnet var aktuellt inom BoU och kvinnan hade stöd av en familjebehandlare i fostran av barnet.

En kvinna som bott 16 år i Sverige hade diagnosen scolios. Hon hade kontakt med rehab- kontoret för att få hjälp men det var osäkert om hon kunde få en arbetsträningsplats. Kvinnan hade en yngre tonåring som bodde växelvis hos föräldrarna. I samband med en jobbig skilsmässa ett par år tidigare hade kvinnan avstått från att påbörja en universitetsutbildning som hon var antagen till. Då hon hade mycket smärta var det omöjligt för henne att arbeta med det som hon var utbildad till. Hon planerade att omskola sig men en skilsmässa hade inneburit att hon fått skjuta upp sina studieplaner.

IP/K: Jag har redan blivit antagen en gång till [universitetet] 2010, men då var jag i skilsmässa och det var en ganska jobbig period så jag var inte beredd. Men nu mår jag bättre (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Vid intervjutillfället berättade hon för FoU-forskaren att hon räknade med att börja sina universitetsstudier nästkommande termin.

Flera ensamstående kvinnor beskrev olika former av psykisk ohälsa som påverkade deras livssituation på olika sätt. En kvinna hade gemensam vårdnad om en treåring. Kvinnan hade flera högskoleexamina från både ursprungslandet och USA och hade tidigare haft ett kvalificerat arbete med ordnad ekonomi. Efter en långvarig sjukdomsperiod på grund av stressrelaterad ohälsa samt arbetslöshet och en skilsmässa var hon sedan 15 månader beroende av försörjningsstöd. Kvinnan hade en pågående psykologkontakt inom öppenpsykiatrin och räknade med att bli bättre med en gradvis återgång till arbetslivet. I journalanteckningarna har

socialsekreteraren noterat att kvinnan var aktuell för en lönebidragsanställning.

Situationen såg dystrare ut för en annan kvinna som varit sjuk sedan hon kom till Sverige för cirka 18 år sedan. Genom tolken förmedlar hon sina svårigheter.

IP/K: Hon har inte gjort någon utbildning i Sverige och hon har inte jobbat. Hon har inte heller gjort SFI på grund av att när hon kom hit så började problemen för henne. Läkarna, sjukskriven eller operation.

I: Vad var det för fel på dig?

IP/K: Magen, ryggen, blindtarmen, hennes ben också.

I: Har du en bestående skada i benen?

IP/K: Dom öppnade hennes rygg också. Hon hade fel i tre kotor i ryggen. Hon har varit sjuk sedan hon kom hit.

I: Så du har inte kunnat gå på SFI?

IP/K: Nej, hon gick inte. Hon lärde sig svenska som hon kan nu genom Tv eller genom familjen. Hon kan, hon klarar sig men skriftligt kan hon inte. (Ensamstående mamma genom tolk i FoU-intervju).

I citatet ovan framkommer en mycket svår situation för kvinnan som hade mycket värk. Svårigheterna påverkade även de två ungdomarna som bodde hos mamman. Ett äldre syskon bodde hos pappan. Kvinnan berättade via tolken att hon brukade stänga in sig på sitt rum när värken var som värst för att inte barnen eller andra familjemedlemmar skulle ”se vad hon gick igenom”. Någon ekonomisk hjälp från släkten som också bodde i Sverige hade hon inte. Däremot beskrev hon ett socialt och praktiskt stöd.

Två kvinnor, med svensk bakgrund och två barn, beskrev en långvarig och omfattande psykisk ohälsa. Den ena kvinnan hade båda barnen boendes hos sig medan den andra kvinnan bodde hos sin gamla mamma tillsammans med ett av barnen. Det andra barnet, som hade en neuropsykiatrisk diagnos, bodde på annan ort tillsammans med pappan. Kvinnorna hade högre akademiska studier bakom sig varav några kurser var oavslutade. Båda hade dessutom olika typer av oavslutade folkhögskolestudier.

IP/K: Alltså, jag pluggade rätt mycket. Jag är inte så bra på att fullfölja saker. Jag får jättebra idéer och startar igång saker och sen så blir det inte så mycket med det. Men jag har gått i princip 3,5 år på högskolan och jag har jobbat under 1,5 år innan jag blev sjuk då. Fram till dess jag fick barn har jag haft ganska många arbetsår, stadiga arbetsår från det jag var 16 ungefär (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

I citatet ovan beskrivs både utbildning och arbetslivserfarenheter men också svårigheter med att fullfölja och slutföra saker. Svårigheterna verkade ha accelererat under åren och också påverkat kvinnans kapacitet och möjligheter att försörja sig själv.

Även den andra kvinnan var arbetslös, men till skillnad från kvinnan i ovanstående citat beskriver kvinnan i följande citat att henne arbetslivserfarenheter i princip bestod av praktik på olika arbetsplatser.

I: Hur länge har du varit arbetslös?

IP/K: Usch det vet jag inte, jag hade väl inget egentligt jobb när jag bodde i X-stad. Jag hade olika praktik och sådant där, småbarnen, [ett barn] var väldigt krävande. Så blev jag mer och mer deprimerad för att jag inte kunde hitta något jobb och så funkade inte hemsituationen. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Kvinnan i ovanstående citat beskrev tuffa småbarnsår då hennes depression förvärrade av att hon inte hade en stadig förankring på arbetsmarknaden.

Gemensamt för de båda kvinnorna i de två ovanstående citaten är en lång historia av psykisk ohälsa. Ingen av dem saknade utbildning men båda beskrev känslor av stress inför tanken på att ha ett arbete och menade att kontakterna med Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan var påfrestande. Att delta i kurser eller läsa på heltid på universitetet kändes oöverkomligt.

IP/K: Och det är svårt för mig för jag är arbetsför, jag är väldigt arbetsför. Är jag någon annanstans än här så är jag väldigt välplanerande men då tappar jag fullständigt mitt hem och min mammaroll. Så jag klarar inte av både ock. Så det går knappt ihop. Det funkar nästan när jag inte behöver göra

någonting alls. Så som det är nu så ser inte jag mig själv i arbetslivet överhuvudtaget och det är rätt knepigt. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Kvinnan i ovanstående citat beskrev sina svårigheter med att sätta gränser och att säga nej. Viljan att vara till lags var stor och skymde sikten för de egna svårigheterna.

Båda kvinnorna beskrev i respektive självreflektion att det svåraste, var att de å ena sidan var arbetsföra, å andra sidan hade en mycket låg stresströskel. Detta gjorde det svårt för dem att kombinera föräldraskap och yrkesarbete. De hade arbetserfarenhet av varierande art men hade behövt söka professionell hjälp på grund av psykisk ohälsa och var långtidssjukskrivna. Båda beskrev en eller flera långa sjukdomsperioder som sträckt sig över flera år. Den ena kvinna beskrev att hon under en tvåårsperiod ”flyttade hemifrån” då hon varit ”extremt sjuk, jag mådde jättedålig”. Deras djupa depressioner hade medfört att de inte hade kunnat fungera som mamma åt sina barn.

IP/K: Det tog ett par år att komma upp ur gropen. Jag kommer inte ihåg så bra. Jag var så himla deprimerad. När jag först kom till mamma låg jag mest i sängen. Åt ingenting. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Kvinnan hade flyttat hem till sin mamma tillsammans med ena barnet – det andra bodde kvar hos pappan – då hon inte klarade ett boende på egen hand. Hon beskrev hur hon fått medicin och stöd inom den psykiatriska öppenvården och menade att hon mådde mycket bättre nu.

De ensamstående kvinnorna och deras barn hade på olika sätt fått stöd från samhället. Men framförallt hade två av dem fått stöd från deras egna mammor, som enligt kvinnorna tagit ett stort ansvar för döttrar och barnbarn, trots deras ålder. Idag var mammorna i 70-årsåldern och orkade allt mindre. Den ena kvinnan beskrev vänner som hon hade sporadisk kontakt med och hon var också med i en naturförening. När hon var ute på skogsexkursioner kunde mormodern passa barnet. Medan den andra inte hade samma sociala nätverk som stöd.

IP/K: Men vår familjesituation är inte riktigt sådär. Min familj har ofta nog med sitt liksom. De har sina egna bördor.

I: Så du kan inte använda släkt och vänner?

IP/K: Nej, jag kan inte göra det. Jag tror också för många, så har det varit för mig, jag har ju dolt min oförmåga. Jag har ju mörkat den i alla år egentligen i hela mitt liv har jag gjort det. Och då blir det väldigt svårt att plötsligt säga att jag skulle behöva hjälp med det här. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

I citatet ovan beskriver mamman hur känslor av, vad som kan tolkas som, skam över sina svårigheter hindrat henne från att be om hjälp med olika saker. Genom åren hade hon dolt sina tillkorta kommande både för sin egen familj och sina vänner. Hemligheten hade även inneburit svårigheter att bygga och upprätthålla ett socialt nätverk.

Hur mammornas psykiska ohälsa med långa sjukperioder påverkade barnen vet vi inget om men det var ett tema som sysselsatte mammorna. Omsorgen om barnens mående var en genomgående tråd i deras berättelser.

IP/K: Mina barn ser inte sig själva som barn till en mamma med psykisk ohälsa. Vi har lyckats rädda det ganska bra. Och jag är inte sjuk med mina barn. Rasar jag så gör jag det när de har gått till skolan. Jag försöker att inte märka ut dem med det. Jag vill att de ska känna sig som barn i en skilsmässofamilj, i så stor grad som möjligt. Men jag vet att möjligheten finns. och skulle det vara så att saker och ting blir värre så kan det övervägas (avlastningsfamilj) och det är det enda jag kan se egentligen. (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Mammorna beskrev kampen med sin psykiska ohälsa och sina tillkortakommanden samtidigt som de försökte att hålla skenet uppe – inför barnen men också inför släkt och omgivningen. För mamman i ovanstående citat var det viktigt att upprätthålla bilden av en normal familj. Att definieras som en skilsmässofamilj var acceptabelt men att definieras som en förälder med psykisk ohälsa var otänkbart.

I nedanstående citat funderar en mamma kring familjens situation och om och i så fall hur hennes egen psykiska ohälsa och långa sjukperioder hade påverkat barnen.

IP/K: Det är svårt, det är jättesvårt. Ingen av dem mår egentligen fullkomligt bra och det är jättesvårt för mig att veta vad som är vad. Vad som ligger i deras jag och vad som har åstadkommit. Vi hade en två-årsperiod då när jag inte bodde hemma. Eller egentligen tre år. Det året då jag flyttade hemifrån, det året var jag extremt sjuk. Jag mådde jättedåligt, och sen det faktum att (X) var, [hen] var fem år när jag flyttade hemifrån, och jag var borta tills [hen] var sju år. Jag var inte borta, borta. Vi umgicks och så men jag mådde inte bra. Och när jag flyttade hem igen för två år sedan så hade man en lång period då det var väldigt mycket det här med tillit och trygghet och så. Om jag fick hicka så frågade (X) ”om du blir sjuk, flyttar du då?” Nu är det inte så, men (X) är väldigt mån om min hälsa. [Hen] är väldigt lyhörd. Så som det blir. Det är lite samma sak med psykisk ohälsa som med missbruk. Det föder någonting sådär. Men sen är [hen] en sådan typ av person också. [Hen] är en väldigt överempatisk människa sedan födseln. Där också väldigt svårt att veta vad som är vad. Det är också en sådan sak som man kan brottas med känslomässigt då. Det tycker jag är svårt (Ensamstående mamma i FoU-intervju).

Den här mamman hade fått erbjudande om avlastningsfamilj till barnen men hade svårt att lämna bort dem. Hon beskrev hur hennes psykiska ohälsa påverkat barnen på olika sätt och att deras tillit till mamman var skör. Hon beskrev en rädsla för att barnen skulle känna att ”de inte är önskade och att de måste åka iväg någonstans för min skull.” Omsorgen om barnens hälsa och mående var en sammanhängande tråd i de ensamstående mammornas berättelser.

7.3 Sammanfattande analys

I materialet beskrivs olika former och psykisk och fysisk ohälsa hos familjemedlemmarna som påverkade deras livssituation på olika sätt. Vad som tolkades som grundorsaken till ohälsan varierade mellan familjerna. I materialet har två trådar blivit synliga vilka rörde sig på en strukturell nivå men också på en familje- och individnivå. Den första tråden handlar om hur olika sociala situationer påverkade föräldrarnas hälsa på ett negativt sätt.

Den andra tråden handlar om hur föräldrarnas fysiska och psykiska problematik påverkade familjernas sociala situation.

De sociala situationer som uppmärksammats på en strukturell nivå är migration där transnationella praktiker (jmf. Eastmond & Åkesson 2007) med emotionella och även ekonomiska dimensioner påverkade en ensamstående förälder med oro tillsammans med en allvarlig psykosomatisk smärtproblematik. I flera familjer beskrevs även arbetslöshet och trångboddhet, ofta i ett socialt oroligt område, som bakomliggande orsaker till oro och stress hos både barn och vuxna. På familje- och individnivå har psykosocial problematik hos ett barn uppmärksammats vilket innebar att en ensamstående mamma tvingades sluta arbeta för att ta hand om familjen.

Den andra tråden som uppmärksammats i materialet handlar om hur föräldrarnas, främst mammornas, psykiska problematik påverkade familjen och barnens situation. Denna tråd innehåller vad som kan beskrivas som olika ”kedjor” av sociala situationer. En första ”kedja” beskriver en historia av långvarig psykisk ohälsa, ofullständiga studier, svårigheter att få och behålla ett arbete samt skilsmässa/separation. En andra ”kedja” beskriver missbruk, ofullständig utbildning, arbetslöshet kombinerat med erfarenheter av våld i nära relation, flera flyttar samt trångboddhet. En tredje ”kedja” beskriver långvarig stressrelaterad ohälsa, arbetslöshet kombinerat med skilsmässa medan en fjärde ”kedja” beskriver kroniska ryggbesvär med svår smärtproblematik, oförmåga att utföra de arbetsuppgifter som hör till adekvat utbildning (pga av smärta), arbetslöshet kombinerat med skilsmässa.

Värt att notera är att i de tre sistnämnda exemplen på kedjor fanns noteringar om ett möjligt avslut. I materialet framkommer att dessa ensamstående mammor stod i begrepp att antingen påbörja en utbildning eller en succesiv återgång till arbetslivet.

7.4 Föräldrarnas utbildning och arbetslivserfarenheter

Föräldrarnas utbildningsnivå varierade från analfabetism, grundskole- och gymnasiekompetens till flera års högskoleutbildning. I några fall var utbildningarna inte slutförda. I sex familjer fanns noteringar om pappans utbildning vilka sträckte sig från grundskole- till högskoleutbildning från ursprungslandet. Vid intervjutillfället städade en pappa. En annan pappa arbetade som lagerarbetare med lönebidrag och planerade att starta eget. En pappa var arbetslös och en hade en praktikplats på Arbetscenter samtidigt

som han läste svenska på SFI. En pappa gick en specialutbildning för truckförare.

Även bland mammorna var spännvidden stor beträffande utbildningsnivån. Två av de tre svenska mammorna hade högskoleutbildning tillsammans med oavslutade folkhögskolestudier. Den tredje hade grundskoleexamen tillsammans med oavslutade folkhögskolestudier. Bland de övriga fanns det exempel på lärarexamen och juristexamen men även andra högre examina från respektive ursprungsland, bland annat i språk, litteratur, kulturteknik samt kommunikation. Några mammor hade skaffat sig utbildning efter ankomsten till Sverige, till exempel undersköterskeexamen. Ett par mammor hade motsvarande grundskole- respektive gymnasiekompetens från ursprungslandet, medan tre mammor beskrevs sakna eller hade ”lite” skolgång från ursprungslandet. Ytterligare två mammor beskrevs som analfabeter. Vid intervjutillfället var det ingen mamma som arbetade. Några studerade på SFI, en utbildade sig till tolk och i journalanteckningarna finns en notering om att mamman var aktuell för Migrations Center. Men vad detta innebär finns inte noterat.

Flera av föräldrarna var sjukskrivna varav några långtidssjukskrivna och ett par väntade på att få någon form av sjukbidrag. Tre mammor hade närliggande planer på att antingen återgå till arbete eller studier. Av dessa hade en mamma kontakt med och också blivit lovad att få komma tillbaka till sitt tidigare arbete som undersköterska, en planerade att studera på socionomprogrammet medan den tredje var aktuell för en lönebidragsanställning.

Att inte ha ett arbete och kunna försörja sin familj var ett stressmoment för samtliga föräldrar. I analysen framkommer två trådar som var för sig beskriver föräldrarnas svårigheter att komma in på arbetsmarknaden. Den ena tråden var kopplad till familjernas erfarenheter av migration medan den andra tråden kopplades till föräldrarnas psykiska ohälsa. Bland de familjer som migrerat till Sverige hade många prövat olika former av praktik. En del så långa perioder som upp till ett och ett halvt år. Ett föräldrapar undrade vid intervjutillfället hur länge en praktikperiod ska vara innan det finns möjlighet att få en riktig anställning. Mannen beskrev genom tolken upplevelsen av att ha fastnat i vad han beskrev som en ”systemcirkel”, mellan Arbetscenter, Arbetsförmedling och socialtjänsten. Han beskrev under intervjun att ”det är som en cirkel, man går ju aldrig ur den”. Även mannens hustru var missnöjd med praktiken och beskrev sina upplevelser på Arbetscenter.

IP/K: Jag gick dit. Vet du vad jag gjorde där. Jag sitter där med gamla dam och vi paketerade någonting varje dag. Och jag går där och han (handläggaren) sa att du ska gå där. Där dom ska prata. Och ingen sa, ingen pratade svenska där. Vet du, jag kan prata persiska. Jo, dom pratar inte svenska med oss, och sen blev jag trött. Jag pratade med dom (handläggaren). Jag vill gå till dagis. Jag tycker om dagis. (Kvinna ur FoU intervju).

I citatet framkommer kvinnans frustration över att inte kunna få planera, välja och bestämma över sitt eget liv. Hon ville lära sig ett yrke och hon ville lära sig att tala bättre svenska. Inget av detta blev infriat under hennes tid på Arbetscenter där alla talade persiska (kvinnan själv var arabisktalande). Kvinnan beskrev svårigheter med att hitta svensktalande sammanhang och påpekade att i de etniska föreningarna talades det oftast inte svenska – ”men jag vill prata svenska och lära mig svenska”, påpekade hon.

Familjen hade levt på försörjningsstöd under fyra år och det var svårt för dem att få pengarna att räcka till. Mannen beskrev hur familjen var beroende av andras hjälp och menade att ett arbete där han kunde tjäna pengar skulle förändra deras situation. För att klara sin situation hade de fått hjälp av släktingar genom lån eller gåvor. Till exempel hade de fått en soffa av kvinnans bror.

Även föräldrarna med svensk bakgrund beskrev olika typer av utbildningar och praktikplatser. En av mammorna hade precis kommit in i Fas 3 och fått kontakt med en jobbcoach. Vid intervjutillfället hade hon en praktikplats samtidigt som hon sökte arbete.

IP/K: Det är så stressrelaterat att söka jobb över huvudtaget. Det är en enorm ansträngning för att det är en så lång historia av att misslyckas. Det är väldigt jobbigt. Jag försöker. Jag sitter en dag i veckan och söker jobb. Jag går igenom 500 jobb på platsbanken och inget av dom passar. Jag har svårt att driva mig själv. Jag håller på att göra iordning ansökningsbrev och mitt CV men blir aldrig riktigt färdig. (Ensamstående mamma ur FoU-intervju).

I ovanstående citat blir kvinnans medvetenhet om sina svårigheter att driva på sig själv tydlig. Till skillnad från paret i föregående citat beskrev denna

kvinnan sin praktikplats som hon hade fyra dagar i veckan med glädje. Praktiken gav hennes vardag en struktur och hjälpte henne att inte ”sjunka ihop i huvudet och må jättedåligt”, som hon själv uttryckte det. Hennes tankar kretsade kring att få ett eget arbete då det var enda möjligheten för henne att få en bättre ekonomi.

7.5 Sammanfattande analys

Föräldrarnas utbildningsnivå varierade mellan familjerna och en skiljelinje gick mellan de föräldrar som hade erfarenheter av migration och de som hade svensk bakgrund. Gruppen utrikes födda föräldrar var betydligt större och också mer heterogen beträffande utbildningsnivån jämfört med de tre ensamstående mammorna som var inrikes födda och hade svensk utbildning. De båda grupperna brottades delvis med olika svårigheter. I den förstnämnda gruppen har bland annat bristande språkkunskaper och även bristfällig utbildning uppmärksamats som hinder för föräldrarna att få ett arbete. Just dessa faktorer nämns även i annan forskning som orsaker till svårigheter att få arbete (Bevelander 2000, Franzén 2003).

I den andra gruppen var det främst föräldrarnas psykiska ohälsa som hindrade dem från att komma i arbete. Andra svårigheter som hindrade en anställning var missbruksproblem kombinerat med bristande utbildning.

Det är värt att notera att i gruppen utrikes födda fanns flera exempel på föräldrar som antingen hade en anställning men där lönen inte räckte till eller hade någon form av praktikplats. Det fanns också exempel på föräldrar som var på väg ut i arbetslivet eller till en högskoleutbildning.

8 Slutdiskussion

Denna studie har undersökt hur situationen ser ut för de barn som lever i fattiga familjer, i Sollentuna kommun 2015. Utgångspunkten för genomförandet av studien har varit ett barnperspektiv och i bearbetningen av materialet har barnen och föräldrarnas berättelser analyserats utifrån relevant forskning om barn i utsatta livssituationer.

Följande frågeställningar har varit aktuella:

- Hur beskriver barnen sin livssituation?
- Hur uppfattar föräldrarna sina barns livssituation?
- Hur beskriver föräldrarna sin egen livssituation?

- Hur relaterar dessa bilder till relevant forskning om barn i utsatta livssituationer?

Materialet bestod av 22 familjer som uppburit försörjningsstöd under längre tid än tio månader. Fjorton intervjuer genomfördes av socialsekreterare och sammanfattades i journalanteckningar. Åtta kvalitativa intervjuer genomfördes av fyra FoU-forskare för att få en djupare bild av familjerna och barnens situation. Totalt deltog 17 barn från nio familjer i intervjuerna med socialsekreterare medan fem barn från tre familjer närvarade vid de kvalitativa intervjuerna som genomfördes av FoU-forskare. Således har 22 av sammanlagt 63 barn varit närvarande under en intervju.

Alla barns upplevelser finns inte dokumenterade och även om flera barn deltog i intervjuerna var det inte alltid dessa har fick komma till tals och beskriva sin situation. I två familjer fanns det 10 syskon medan det i journalanteckningarna endast finns sparsam dokumentation om ett par av syskonen. Orsaker till detta kan vara barnens ålder eller språksvårigheter. Andra orsaker som blivit synliga i materialet är att barnen i en familj var oroliga och blev ledsna under intervjun varför den fick avbrytas. Vilka barn i syskonskaran som fick uppmärksamhet under intervjun varierade men en reflektion är att det främst var det syskon som hade någon form av egen problematik som var i fokus. Detta kan innebära att avsnittet om hälsa har en övervikt mot barnens ohälsa och att uppgifter om de barn som mår bra är fragmentariska eller saknas helt. Det kan också tolkas som tidigare nämnts att ”hälsan tiger still”.

En lärdom från denna studie är att förutsättningen för att kunna fånga barnens perspektiv och höra hur de själva upplever sin situation är att barnen och deras situation finns med redan på planeringsstadiet. Till exempel att den som bokar intervjuerna tar hänsyn till barnens skolgång och möjligheter att ta ledigt från undervisningen.¹¹ En annan lärdom är att intervjuer med barn kräver noggranna förberedelser och tid för genomförandet (se Øvreide, 2009). Detta gäller särskilt om intentionen är att höra samtliga barn i stora syskonskaror som dessutom kräver tolk. Ett annat metodproblem som denna studie har brottats med är den ojämna

¹¹ FoU-forskarna hade tidigare haft svårt att nå familjerna för intervjuer. Därför bestämdes att intervjuerna skulle göras på socialkontoret dagtid och att det var socialsekreterarna som skulle bistå med detta. Vid planeringen och genomförandet av intervjuerna framstod detta som enda alternativ då tidigare försök misslyckats. I efterhand kan vi se att inte heller detta var optimalt.

nivån på materialet, både när det gäller vad som dokumenterats men också på vilket sätt det har dokumenterats, vilket naturligtvis påverkat tillförlitligheten. Ett sätt att ändå genomföra en studie på ovanskrivna premisser med tillförlitlighet och trovärdighet är att vara så transparent som möjligt när det gäller hur vi har gått tillväga. Detta har också varit vår strävan genom hela arbetet.

Analysen av barnens situation har legat på en gruppnivå och främst utgått från ett barnperspektiv och besvarar framförallt frågan om hur föräldrarna uppfattar sina barns livssituation. Analysen har bitvis även haft barnets perspektiv där frågan om hur barnen själva beskriver sin livssituation besvaras. De bilder av barnens situation som framkommit har relaterats till utvecklingspsykiatologin och forskning om skyddande faktorer samt risk- och sårbarhetsfaktorer. Dessutom har det mer processbeskrivande begreppet *resiliens* används. För att fördjupa förståelsen av barnens situation har även föräldrarnas situation analyserats.

8.1 Barn i olika utsatta livssituationer

Hur föräldrarna mår och vilken livssituation de befinner sig i påverkar barnens livsvillkor och under analysarbetet blev det tydligt att det inte enbart var fattigdom som barnen hade att brottas med. Ett resultat är att barnen levde i olika typer av utsatta livssituationer som rör i huvudsak fyra olika områden:

- Ekonomisk utsatthet
- Psykisk ohälsa hos föräldrar och barn
- Barns upplevelser av våld
- Migration

Om vi använder ett barnperspektiv och granskar ovanstående punkter kan dessa kategoriseras som riskfaktorer för barns utveckling. Men innan vi går vidare är det viktigt att återigen påpeka att analysen har rört sig på en gruppnivå och att de risk-sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer som identifierats i materialet framförallt har en teoretisk förankring. Det har inte varit möjligt och inte heller önskvärt att dra några slutsatser om enskilda barns personliga situation. Vi menar dock att användningen av ett utvecklingspsykiatologiskt perspektiv, tillsammans med kategoriseringen av barnen i åldersgrupper, har gett en inblick i och en förståelse av hur gruppen barn som växer upp i fattiga familjer kan ha det.

Utgångspunkten för forskning med ett utvecklingspsykiatologiskt perspektiv är att både riskfaktorer och skyddande faktorer varierar, över tid

och mellan olika sammanhang och att de existerar i en dynamisk balans (jmf. Andersson 2007). Den sammanlagda forskningen betonar variationerna mellan individerna och även vikten av att ha ett processinriktat perspektiv. Andersson (2007) påpekar att det inte går att dela upp riskfaktorer hos individen och riskfaktorer i omgivningen. Det är ett samspel. Vidare behöver vi förstå hur risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer interagerar med varandra beroende av det sociala sammanhanget. I materialet har familjen, släkt och sociala nätverk, skolan samt det geografiska närområdet identifierats som möjliga riskfaktorer men också som möjliga skyddande faktorer. Det är också viktigt att komma ihåg att det som identifierats som en riskfaktor hos ett barn inte behöver vara en riskfaktor för ett annat barn. Vad som utgör en risk eller ett skydd kan förändras beroende vem som är utsatt, i vilket sammanhang men också över tid (bl.a. Andersson, 2007, Unger 2011b).

Andra viktiga faktorer är barnets ålder (timing), om risken är tillfällig eller bestående men också antalet riskfaktorer är viktiga att notera. Ju yngre barnet är och ju längre tid barnet är exponerat för riskfaktorer desto mer ökar sårbarheten. Att utsättas för upprepade riskfaktorer som till exempel traumatiska händelser kan också öka barnets sårbarhet.

8.2 Ekonomisk utsatthet

I vår studie fanns en överrepresentativitet av familjer med utländsk härkomst. Av de 22 familjerna hade 19 utländsk bakgrund. De flesta i denna grupp beskrevs som ”nyanlända” i journalanteckningarna, men det fanns även exempel på familjer som fått försörjningsstöd under flera års tid, någon under hela barnens uppväxt. Forskning visar att hos barn med utländsk härkomst är förekomsten av fattigdom högre än hos svenskfödda barn. Den är dessutom mer långvarig (bl.a. Galloway et al. 2015). Migrationsverket (2016) beskriver att av de som hade försörjningsstöd 2010 var en större del utrikes födda och nära hälften av dessa hade varit i Sverige mindre än fyra år. Andelen utrikesfödda som får försörjningsstöd sjunker i takt med vistelsetiden i Sverige då fler och fler får arbete. Samtidigt beskriver Migrationsverket (2016) att en mindre grupp utrikes födda efter tjugo år i Sverige fortfarande är beroende av försörjningsstöd. I materialet kunde ett par familjer urskiljas som hade ett mångårigt, upp till 18 års beroende av försörjningsstöd.

Forskning visar att det kan finnas flera orsaker bakom fattigdom. Ibland görs en uppdelning av indirekta orsaker och direkta orsaker till ekonomiska problem (Rauhut 2013). De indirekta orsakerna är bland annat hälsa, utbildning och arbetslöshet. De direkta orsakerna är arbetsmarknaden,

familjestruktur och socialförsäkringar. Dessa orsaker fanns också representerade i materialet och det pekar på att skillnader i familjers ekonomi således inte har något att göra med var föräldrarna är födda utan snarare rör mer strukturella förhållanden i samhället.

Övervägande delen av barnen kände till familjernas svåra ekonomiska situation. Fattigdomen var en faktor som påverkade deras vardag på ett mycket konkret och påtagligt sätt. I samspelet med jämnåriga, i önskemål om kläder, leksaker, fritidsaktiviteter och resor var det bristen på pengar som satte gränser. Men variationerna mellan familjerna var stora. För någon var kostnaden för saft för kompisar ett hinder för att ta med jämnåriga hem. För en annan var det barnbidraget – som skulle räcka till kläder och nöjen – det som avgjorde handlingsutrymmet. För flera av ungdomarna innebar bristen på pengar en oro för att hamna utanför kompisgänget (jmf. Fernqvist 2013, Arnsvik & Eriksson 2012).

Upplevelser av att vara fattig är starkt kopplade till sammanhanget. För barn är det inte främst fattigdomen i sig som är det svåraste. I stället gäller det att ha ”rätt” kläder och ha råd att följa med sina kompisar när de fikar, gör utflykter etc. (se bl.a. Fernqvist 2013, Arnsvik & Eriksson 2012). Fernqvist (2013) beskriver hur barn försöker dölja alla tecken på fattigdom. Att utmana normen för vad som räknas som normala aktiviteter kan vara förenat med känslor av skam. För barn kan handla om något så enkelt som att inte ha råd att till exempel både åka in till city och att fika på café. Vidare påpekar Fernqvist det kan vara svårare för de barn som går i skolor belägna i medelklassområden att dölja en brist på pengar. I dessa sammanhang är förväntningarna oftast större på att barnen har råd med olika aktiviteter. Att barn försöker dölja tecken på fattigdom har blivit synligt i denna studie men det finns också en annan bild som blir synlig som handlar om hur föräldrar gör ”allt” för att barnens vardag inte ska påverkas av familjens ekonomiska situation.

8.3 Föräldrar och barn med psykisk ohälsa

I materialet fanns flera familjer där någon av föräldrarna beskrev olika former av psykisk problematik. I några fall var det frågan om en långvarig psykisk ohälsa, i några fall hade den en mer psykosomatisk karaktär i olika grader, och i ett par fall verkade det vara en svår smärtproblematik. Det var främst mammorna, de ensamstående mammorna som var drabbade. I en familj var pappan oförmögen att fungera som pappa och partner. Bland ett

par av de mammor som brottades med en egen långvarig psykisk ohälsa fanns tydliga tecken på sjukdomsinsikt och förmåga till självreflektion och även förmågan att reflektera över barnens situation. Skerfving (2015) pekar på en betydande problembelastning för barn till föräldrar med psykisk ohälsa med såväl psykisk som fysisk och social utsatthet. Samtidigt poängterar Skerfving vikten av att se till barnets hela sociala sammanhang då gruppen barn till psykiskt sjuka föräldrar kan ha vitt skilda uppväxtvillkor med olika former och grader av utsatthet. Skerfving (2015) nämner särskilt barnets ålder och tillgång till signifikanta andra som kunde fungera som stöd som viktiga faktorer i sammanhanget. Även bland familjerna i denna studie var variationerna stora när det gällde föräldrarnas sociala nätverk.

Flera barn brottades med egen problematik som kan kategoriseras som sårbarhetsfaktorer. I materialet nämns olika neuropsykiatriska diagnoser samt fysiska funktionsnedsättningar. I ett par familjer hade föräldern till dessa barn även egen psykisk problematik vilket innebär att barnen i dessa familjer kan kategoriseras som en särskilt utsatt grupp

8.4 Barns upplevelser av våld

Flera barn, i olika åldrar, hade upplevt våld i nära relationer vilket är en stark riskfaktor i sig. I materialet nämns explicit fem stycken, men vi vet att om det förekommer våld inom en familj är risken stor att flera familjemedlemmar är utsatta.

Även om inte alla barn som upplevt våld blir traumatiserade är yngre barn, och särskilt mycket små barn, speciellt utsatta då de har svårigheter att förstå våldet och ofta befinner sig hos mamman och därmed också i närheten av våldet. Äldre barn riskerar att få beteendeproblem och kan lättare drabbas av ångest och depression (bl.a. Källström et al 2015, Överlien 2012).

Flera av de barn som deltog i denna studie, och som hade upplevt våld inom familjen hade utländsk bakgrund. Forskning visar att denna grupp är mer utsatt för våld i nära relationer jämfört med svenska barn (bl.a. Överlien 2012). Om etnicitet och erfarenheter av migration har betydelse för frekvensen och för barnets upplevelser av våldet saknas det nästan helt forskning om. Överlien (2012) pekar dock på att en etnisk minoritetsposition kan ha betydelse för hur barn förstår våldet och vilka möjligheter det har att bearbeta upplevelserna av våldet. Hur situationen såg ut för de aktuella barnen i studien saknar vi närmare kännedom om. Vi

kan dock konstatera att barn som upplevt våld tillhör en mycket utsatt grupp som behöver individuellt stöd.

8.5 Migration

Migration räknas som en riskfaktor ur ett utvecklingspsykopatologiskt perspektiv då ett uppbrott från familj, släkt, språk, kultur och även ursprungsland är förenat med olika svårigheter. I materialet har flera riskfaktorer uppmärksammats som kan kopplas till familjernas erfarenheter av migration såsom språksvårigheter, föräldrars bristande utbildning, även analfabetism. Migrationen hade i flera familjer även inneburit att familjen splittrats. I några familjer fanns pappan kvar i ursprungslandet, i något fall väntande han på uppehållstillstånd. I en familj fanns en vuxen dotter ensam kvar, utan möjlighet att ansöka om anhöriginvandring.

En särskild grupp som blivit synlig i materialet är de unga vuxna som tog ett stort ansvar för sina yngre syskon men även för föräldrar och familjen som helhet. Det finns mycket liten information om denna grupp i materialet men det som finns väcker frågor om de unga vuxnas position i familjen och deras betydelse för yngre syskon. En intressant fråga är också vilken position de hade i samhället och i förhållande till socialtjänsten. Även i andra studier kring situationen i Sollentuna uppmärksammas en grupp unga vuxna som inte har kontakt med socialtjänsten och som socialtjänsten har mycket begränsad kunskap kring (Eriksson & Nylander 2014). Om detta är samma grupp framgår inte av denna studie men vi kan konstatera att gruppen i den studien verka betyda mycket för sina syskon och övriga familjemedlemmar. I den tidigare studien har gruppen mer omnämnts i negativa ord och i samband med kriminalitet och olika gängbildningar. Vad som verkligen är intressant är att det finns en grupp ungdomar som vi vet mycket lite om men som kan ha en stor potential när det gäller att förbättra situationen för barn i fattiga familjer.

Under senare år har ett stort antal asylsökande kommit till Sverige, däribland en stor grupp ensamkommande barn och ungdomar. I materialet fanns exempel på detta och i det fallet hade mamman och de nio yngre syskonen återförenats med den äldste sonen. Hessle (2009) visar i en långtidsuppföljning av ensamkommande ungdomar att det har gått bra för de allra flesta. Men med en växande immigration till Sverige behöver vi utveckla förståelsen av utsatthet (Cederborg 2010). Olika kriterier kan behövas beroende på olika kulturella sammanhang (se t.ex. Kagitçibasi 2006, Luthar et al 2002, Unger 2011b).

8.6 Samspel av olika riskfaktorer

Två särskilt utsatta grupper har urskilts i materialet utifrån dels barnens låga ålder men också för att de var utsatta för flera riskfaktorer. Den första gruppen bestod av förskolebarn med upplevelser av våld, föräldrars arbetslöshet, trångboddhet samt fattigdom. I en familj fanns det även föräldrar med missbruksproblematik medan det i en annan familj tillkom erfarenheter av migration som också orsakat att familjen splittrats.

Den andra gruppen bestod av barn med egna neuropsykiatriska diagnoser tillsammans med trångboddhet, en ensamstående mamma, föräldrars arbetslöshet och fattigdom. I ett par av dessa familjer fanns erfarenheter av migration. En av dessa familjer hade även bristande sociala nätverk och saknade släkt medan mamman i en annan familj själv hade en svår smärtproblematik. I ytterligare en annan familj hade mamman en egen psykisk problematik.

Värt att notera är att även i de familjer där flera riskfaktorer har identifierats fanns flera skyddande faktorer såsom familj och sociala nätverk, föräldrars möjligheter till att återgå till sitt tidigare arbete respektive påbörja en utbildning. Hur dessa risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer interagerade med varandra går inte att utläsa ur materialet.

Förutom att fattigdom i sig kan kategoriseras som riskfaktor räknas även föräldrars arbetslöshet, trångboddhet, upplevelser av våld, flyttar och migration samt föräldrars psykiska ohälsa (jmf. bl.a. Andersson 2003, Warner & Smith 2003). Utvecklingspsykopatologin betonar nödvändigheten av att inte bara bedöma riskfaktorer och skyddande faktorer utifrån det enskilda barnet eller vad som händer inom familjen utan också att undersöka vad som sker i kamratgruppen, skolan och det omgivande samhället (Rutter & Taylor, 2002). Ett resultat av denna studie är synliggörandet av att många av barnen i familjerna var utsatta för flera av de ovannämnda riskfaktorerna. Vi har tidigare konstaterat att även om barn på många sätt räknas som en egen individ med egna rättigheter är de också beroende av en familj.

8.7 Slutord

Denna studie rör barnfamiljer som uppburit ekonomiskt bistånd mer än 10 månader. Det finns många orsaker till familjernas behov av hjälp och även om det inte är det vi direkt studerat så har familjernas egna tankar kring orsakerna framkommit. Orsakerna är oftast att finna på ett strukturellt plan. Det handlar om sådana företeelser som den rådande bostadsmarknaden, den

för många svårtillgängliga arbetsmarknaden eller ett bristande socialförsäkringssystem. Det är områden som socialtjänsten inte har makt att styra över. Inte heller den enskilda familjen kan i någon större utsträckning påverka detta. Av intervjuerna framgår att familjerna många gånger förtvivlat och under lång tid försökt att få ett arbete eller att få byta bostad. Ibland har faktorer som ohälsa eller ett begränsat svenskt språk utgjort hinder för den enskilde individen eller familjen att lyckas med sina strävanden. Vad som utgör orsak och vad som är verkan i detta framgår inte av vår studie. Har den psykiska ohälsan uppkommit på grund av svårigheten att få arbete eller har den psykiska ohälsan hindrat ett inträde på arbetsmarknaden. Vår studie indikerar att det kan vara på båda sätten. Detta kan tolkas som att individuella faktorer interagerar med strukturella faktorer i skapandet av den situation dessa familjer befinner sig i.

Alla familjer beskriver en i något avseende svår situation. Vi kan dock se en skillnad i jämförelse med den studien som publicerades 2014 när det gäller exempelvis barnens deltagande i fritidsaktiviteter och engagemanget i föreningar eller civila samhället i övrigt. Familjerna i denna studie tycks också ha betydligt större och flera sociala nätverk än de familjer som intervjuats tidigare. Den stora ensamhet som då framkom blir inte heller synlig på samma sätt i denna studie. Dock finns det en uppgivenhet hos en del av familjerna där man tycker att man försökt "allt" utan att kunna förändra och förbättra sin situation.

Genom denna studie har vi visat på den utsatthet som finns bland barnen i de fattiga familjerna. Flera riskfaktorer kan tänkas samverka och på det sättet göra barnens situation allvarlig. Även om det många gånger står utanför socialtjänstens möjligheter att påverka familjernas situation finns det faktorer som är viktiga och tycks ha betydelse för barnens möjligheter till en bra uppväxt som socialtjänsten ändå på olika sätt kan främja när det gäller den enskilda familjen. Framförallt kanske det handlar om att uppmärksamma de risk- och sårbarhetsfaktorerna som påpekats i denna studie och att aktivt arbeta för att i möjligaste mån undanröja dessa. Men det handlar också om att se de skyddande faktorerna och främja dessa. För detta arbete krävs, menar vi, en samverkan mellan olika myndigheter och organisationer såsom arbetsförmedling, försäkringskassa, landsting, skola, hyresvärdar, frivilligorganisationer etc. Inte minst behövs en samverkan inom socialkontoret och mellan dess olika verksamheter.

Referenslista

ADD (2016). *Vad är add?* Hämtad 2016-03-10 <http://www.add.nu>

Almkvist, K. & Broberg, A. (2004). *Barn som bevittnat våld mot mamma – en studie om kvinnor & barn som vistas på kvinnojourer i Göteborg*. Göteborg: Göteborgs stad.

Andersson, G. (2008). *Utsatt barndom – olika vuxenliv. Ett longitudinellt forskningsprojekt om barn i samhällsvård*. Rapport 2008:2. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Anderson, G. (2010). Barn och fattigdom I: Swärd, H. Egerö, MA. *Vara utan. En skrift om barn och fattigdom*. sid. 5-47. Malmö: Ègalité.

Andersson, G. & Sallnäs, M. (2012). Social barnavård och barns utsatthet. I. Höjer, I, Sallnäs, M, Sjöblom, Y (red). *När samhället träder in – barn, föräldrar, och social barnavård*. Stockholm: Studentlitteratur.

Andersson, H., Björnberg, U. & Eastmond, M. (2010). Mellan det förflutna och framtiden: asylsökande barns välfärd, hälsa och välbefinnande. Göteborg: Göteborgs universitet, Centrum för Europaforskning.

Arnsvik, A. & Eriksson, L. (2012). *Fattiga familjer*. Forskningsrapport 2012:3. Sollentuna: FoU-Nordväst.

Basch, L., Glick Schiller, N. & Szanton-Blanc, C. (1994). *Nations Unbound: Transnational Projects and the Deterritorialized Nation-state*. New York: Gordon & Breach.

Backlund, Å. Eriksson, R. von Greiff, K. & Åkerlund, EM. (2012). *Ensam och flyktingbarn- barnet och socialtjänsten om den första tiden i Sverige*. Forskningsrapport 2012:1. FoU. Stockholm: FoU-Nordväst, FoU Nordost och FoU Södertörn.

Bak, M. (2013). Barndom och migration. I Bak, M. & von Brömssen, K. *Barndom & migration*. Umeå: Boréa.

Bevelander, P. (2000). Immigrant Employment Integration and Structural Change in Sweden, 1970-1995. Lund: Lunds universitet.

Bredal, Anja (2006). *Vi er jo en familie. Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax.

Bredal, A. (2006). *Vi er jo en familie. Arrangerte ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*. Oslo: Unipax.

Broman, A. och Larsson, G. (2015). *Ungdomsarbetslösheten minskar*. Statistiska Centralbyrån. SCB. hämtat: 2105-10-07.

<http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Artiklar/Ungdomsarbetslosheten-minskar/>

Bäck-Wiklund, M. (2011). Senmodernt familjeliv och barns vardag. I: M. Bäck Wiklund & T. Lundström (red.) *Barns vardag i det senmoderna samhället*. Stockholm: Natur och Kultur.

Bäck-Wiklund, M. (2012). Prolog. Ur Bäck-Wiklund, M & Johansson, H. (red). *Att fostra familjen*. Stockholm: Liber.

Cederborg, AC. (2010). *Att intervjua barn – vägledning för socialsekreterare*. Rapport 2010:4. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Cederborg, AC. (2012). Barnperspektivet i myndighetsutövning. *Locus*. Nr.1-2/12, sid. 6-27.

Cowen EL, Wyman PA, Work WC, Kim JY, Fagen DB, Magnus KB. (1997). Follow-up study of young stress-affected & stress-resilient urban children. *Development and Psychopathology*. 1997;9:564–577.

Dencik, L, Schultz Jørgensen P. Sommer, D. (2008). *Familie og børn i en opbrudstid*. Köpenhamn: Hans Reitzels Forlag.

Eastmond, M. & Åkesson, L. (red.) (2007). Introduktion. I: *Globala familjer – Transnationell migration och släktskap*. Möklinta: Gidlunds.

Eriksson, M., Källström Carter, Å. & Näsman, E. (2015). *Barns röster om våld. Att lyssna, tolka och förstå*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Eriksson, L. & Nylander, H. (2014). *Ung i Sollentuna – drive-in-fotboll, ett lokalt utvecklingsprojekt*. Forskningsrapport 2014:3. Sollentuna: FoU Nordväst.

Fernkvist, S. (2011). Redefining participation? On the positioning of children in Swedish welfare benefits appeals. *Childhood* 18(2) pp 227 – 241.

Fernkvist, S. (2012). Barns strategier och ekonomisk utsatthet: knappa resurser som utgångspunkt för en förhandling av positionerna i familjen. *Sociologisk forskning* 49(3) s 173 – 188.

Forsberg, M. (2005). *Brunetter och blondiner. Om ungdom och sexualitet i det mångkulturella Sverige*. Doktorsavhandling. Göteborg: Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet.

Franzén, E (1997). *Invandring och arbetslöshet*. Lund: Studentlitteratur.

Galloway, T.A., Gustafsson, B., Pedersen, P. & Österberg, T. (2015), Immigrant Child Poverty – The Achilles Heel of the Scandinavian Welfare State, in Thesia I. Garner , Kathleen S. Short (ed.) *Measurement of Poverty, Deprivation, and Economic Mobility (Research on Economic Inequality, Volume 23)* Emerald Group Publishing Limited, pp.185 – 219.

Garbarino, J., Dubrow, N, Kostelny, K. & Pardo, C. (1992). *Children in danger – Coping with the consequences of community violence*. San Francisco: Jossey-Bass, Publishers.

Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk Forskning i Sverige*. årg 8 nr 1–2, sid. 12–23. issn 1401-6788.

Hessle, S. (1996). ”Hur vet man när barn far illa?” I: Andersson, G. Aronsson, K. (red.) Hessle, S., Hollander, A. & Lundström, T. *Barnet i den sociala barnvården*. Stockholm: Liber/Centrum för utvärdering av socialt arbete.

Hessle, M. (2009). *Ensamkommande men inte ensamma – Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige*. Stockholms universitet: Stockholm. Hämtad 2016-02-21.

<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:234312/FULLTEXT01.pdf>

Hjern, A. Berg, L. Rostila, M & Vinnerljung, B. (2013). *Barn som anhöriga: hur går det i skolan?* Rapport 2 från projektet ”Barn som anhöriga” från CHESS, Stockholms universitet/Karolinska Institutet i samarbete med Institutionen för socialt arbete vid Stockholms universitet. Hämtad: 2016-03-10.

http://www.ansoriga.se/Global/BSA/Dokument/Rapporter_kunskapsöversikter/Bsa-Rapport-2013-3_Chess2_Skolan.pdf

Högdin, S. (2006). Var går gränsen? Föräldrars gränssättning avseende ungas deltagande i sociala aktiviteter. En jämförelse utifrån etnicitet och kön. *Sociologisk Forskning*, 43 (4): 41–65.

Johnsdotter, S. (2007). Dumpning av svensksomaliska barn. Om familjer, föräldrar och barn i en transnationell kontext. I Eastmond, M. & Åkesson, L. (red.) *Globala familjer – Transnationell migration och släktskap*. Möklinta: Gidlunds.

Kagitçibasi, Ç. (2006). Theoretical perspectives on family change. I: James Georgas, John W. Berry, Fons J. R. van de Vijver, Çigdem Kagitçibasi & Ype H. Poortinga (red.) *Families Across Cultures – A 30-Nation Psychological Study*. Cambridge: Cambridge University Press.

Landstinget Uppsala län (2016). *Information om funktionshinder - Vad är adhd/add?* Hämtad 2016-03-10.

<http://www.lul.se/sv/Kampanjwebbar/Infoteket/Funktionsnedsattningar/Neuropsykiatriska-funktionsnedsattningar/Vad-ar-adhdadd---Uppdaterat/>

Leira, H.K. (1990). Fra tabuisert trauma til anerkjennelse og erkjennelse. Del 1: Om arbeid med barn som har erfart vold i familien. Del 11: En modell for intervensjon med barn og unge som har erfart vold i familien. *Tidskrift for Norsk Psykologforening*. Vol 27, s 16 – 22, 99 – 105.

Lidén, H. (2013). Den splittrade transnationella familjen. I Bak, M. (2013) *Barndom och migration*. I Bak, M. & von Brömssen, K. *Barndom & migration*. Umeå: Boréa.

Lund, C., Bennich-Björkman, L., Ohlsson, R., Pedersen, P.J. & Rooth, D.O. (2002). *Arbete? Var god dröj! Invandrare i välfärdssamhället*. Välfärdspolitiska rådets rapport 2002. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Lundström, C. (2007). *Svenska latinor: ras, klass och kön i svenskhetens geografi* (Swedish Latinas: Race, Class and Gender in the Geography of Swedishness). Göteborg and Stockholm: Makadam.

Luthar, S S. Cicchetti, D, Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*. Volume 71, Issue 3, pages 543–562, May/June 2000.

Majblomman (Swedish Mayflower Charity Foundation) (2010). *Skolutflykt – glädje eller ångest?* (School Trip—Joy or Anguish?). Rapport 2010:23.

Masten A, Garmezy N. (1985). Risk, vulnerability, and protective factors in developmental psychopathology. In: Lahey B, Kazdin A, editors. *Advances in clinical child psychology*. Vol. 8. Plenum Press; New York. pp. 1–52.

Masten, A S., Burt, Keith B., Roisman, Glenn I., Obradovic, Jelena, Long, Jeffrey D. & Tellegen, Auke (2004). Resources and resilience in the transition to adulthood: Continuity and chance. *Development and Psychopathology*, vol. 16, p. 1071–1094.

Melander, C. (2009). *Inom transnationella och lokala sociala världar – Om sociala stödutbyten och försörjningsstrategier bland svensksomalier*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Migrationsverket (2015). *Anhöriginvandring*. Hämtat 2015-08-27.
<http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/anhoriginvandring/>

Migrationsverket (2016). *Ekonomiskt bistånd*. Hämtat 2016-03-14.
<http://www.migrationsinfo.se/valfard/ekonomiskt-bistand/>

Miller, L.E., Cater, Å.K. Howell, K.H. & Graham-Bermann, S.A. (2014). Perpetration patterns and environmental contexts of IPV in Sweden: Relationship with adult mental health. *Child Abuse & Neglect*. Vol 38(1) pp 147 – 158.

Morgan, D. (1996). *Family Connections – An introduction to Family Studies*. Cambridge: Polity Press.

Mørck, Y. (1998). *Bindestregs-Danskere. Fortællinger om køn, generationer og etnicitet*. København: Forlaget Sociologi.

Nellvik, H. Nylander, H. Spånberger Weitz, Y. (2014). ”Dom var ganska snåla. Dom bjöd bara på vatten” – om barnperspektiv i det sociala arbetet i nordvästkommunerna. Forskningsrapport 2014:1. Sollentuna: FoU Nordväst.

Näsman, E. (2012). *Barnfattigdom: om bemötande och metoder ur ett barnperspektiv*. Stockholm: Gothia.

Näsman, E. & Fernkvist, S. (2015). Ekonomiskt våld. I Eriksson, M., Källström Carter, Å. & Näsman, E. (2015) *Barns röster om våld. Att lyssna, tolka och förstå*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Rauhut, D. (2013). Barnfattigdomens orsaker. I Rauhut, D. (red.) *Barnfattigdom*. Lund: Studentlitteratur.

Ridge, T. (2002). *Childhood, poverty and social exclusion. From a child's perspective*. Bristol: The policy Press.

Ridge, T. (2011). The everyday costs of poverty in childhood: a review of qualitative research exploring the lives and experiences of low-income children in the UK. In *Children & Society*, 25 (1), pp 73 – 84.

Righard, E. (2008). *The welfare mobility dilemma. Transnational strategies and national structuring at crossroads*. Lund: Lunds universitet.

Rutter, M. (1996). Stress research: Accomplishments and tasks ahead. I: Haggerty, R. Et al. *Stress, risk and resilience in children and adolescents*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rädda Barnen (2015). *Barnfattigdom i Sverige. Årsrapport 2015*.

SFI (2015). *Svenska Institutet, Språktester*. Hämtat 2015-08-28
<https://svenskaspraket.si.se/for-studerande/spraktest/>

Skerfving, A. (1996). *Barn till psykiskt störda föräldrar – sårbarhet, risker och skyddande faktorer*. Rapport 11. Stockholm: FoU-enheten/psykiatrin. Västra Stockholms sjukhusområde.

Skerfving, A. (2015). *Barn till föräldrar med psykisk ohälsa – barndom och uppväxtvillkor*. Rapport i socialt arbete nr 149. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

Sommerschild, H. (1999). Bemästrande som ett vägledande begrepp. I Gjørum, B, Grøholt, B. Sommerschild, H. (red). *Att bemästra – Motståndskraft, skyddsfaktorer och kreativitet bland utsatta barn, ungdomar och deras föräldrar*. Stockholm: Svenska föreningen för psykiskhälsa, SFPH.

Socialstyrelsen. (2010). Social Rapport 2010, sid 228-267. Hämtat 2015-12-09. <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-3-11> Socialstyrelsen (2015) *Beaktande av barnperspektiv vid handläggning av ekonomiskt bistånd*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Statistiska Centralbyrån, SCB (2002). Personer med utländsk bakgrund. Riktlinjer för redovisning i statistiken. mis 2002:3. Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Statistiska Centralbyrån, SCB. (2013). *50 000 barn är med om en separation varje år*. Hämtad 2015-10-12. http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/50-000-barn-ar-med-om-en-separation-varje-ar/

Statistiska Centralbyrån, SCB. (2014). *Stor skillnad i förvärvsfrekvens 15 år efter invandringen*. Hämtad 2015-10-12 http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Stor-skillnad-i-forvarvsfrekvens-15-ar-efter-invandringen/

Stranz, H. & Wiklund, S. (2011). I välfärdssamhällets marginal – om socialbidragstagande bland ensamstående mödrar av svensk och utländsk härkomst. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 18(1) s 42 – 62.

Teicher, MH, Vitaliano, G D. (2011). Witnessing Violence Toward Siblings: An Understudied but Potent Form of Early Adversity. December, Volume 6, nr 12, sid. 1-10. Hämtat: 2016-02-24. <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0028852>

Tjänsteutlåtande 2012-10-07 *Planering av fortsatt arbete utifrån barnsamtalen på Enheten ekonomiskt bistånd*. Sollentuna.

Trondsen, M.V. (2012). Living With a Mentally Ill Parent: Exploring Adolescents' Experiences and Perspectives. *Qualitative Health Research*, 22 (2) 174-188.

Uprichard, E. (2008). Children as "beings and becomings": Children, childhood and temporality. *Children and Society*, 22 (4): 303-313.

Ungar, M. (2011a). *Counseling in challenging contexts; Working with individuals and families across clinical and community settings*. Belmont, CA: Brooks/Cole

Ungar, M. (2011b). The Social Ecology of Resilience: Addressing Contextual and Cultural Ambiguity of a Nascent Construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 81, No. 1, 1-17.

Van der Hoek, T. (2001). *Child poverty from a child's perspective. Personal experiences and coping strategies of Dutch poor children*. Paper. Tilburg: Tilburg university.

Werner, EE. (1993). Risk, resilience, and recovery: Perspectives from the Kauai Longitudinal Study. *Development and Psychopathology*, 5, pp 503-515.

Werner, EE. (1995). *Mot alla odds*. Föreningen för psykiskt sjuka.

Werner EE, Smith R. (1982). *Vulnerable but invincible: A study of resilient children*. McGraw-Hill; New York.

Werner EE, Smith RS, (1992) (Eds.) *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Cornell University Press; Ithaca, New York.

Vertovec, S. (2001). Transnationalism and identity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 27(4) pp 573 – 582.

Winnerlång, B. m.fl. (2007). Children and young people at risk. *International Journal of Social Welfare*. Vol. 16, supplement 1/july.

Överlien, C. (2012). *Våld i hemmet – barns strategier*. Malmö: Gleerups förlag.

Øvreeide, H. (2009). *Samtal med barn: metodiska samtal med barn i svåra livssituationer*. Stockholm: Studentlitteratur.

9 Tidigare utgivna FoU-rapporter och FoU-forskningsrapporter

FoU-Rapport 2002:1	Kartläggning av den sociala barnvården i sju av Stockholms nordvästra kommuner
FoU-Rapport 2002:2	Vad är verksamt i handledning? - en kvalitativ undersökning
Forskningsrapport 2003:1	Hellre brödlös än rådlös Ekonomisk rådgivning som metod i socialt arbete
FoU-Rapport 2003:1	"...vi har ju ändå barn ihop..." - separerade pappors röster om svårigheter med gemensamt föräldraskap
FoU-Rapport 2003:2	Familjeliv som yrkesliv En enkätstudie av familjehemmen i Solna stad
FoU-Rapport 2004:1	En inblick i familjens vardag? Om intensiva barnvårdsutredningar
FoU-Rapport 2004:2	Flyktingar i Nordväst
FoU-Rapport 2004:3	Adrian Arbeta med unga vuxna missbrukare i öppenvård

FoU-Rapport 2005:1	Händelser i det tysta. Utvärdering av en öppenvårdsverksamhet för missbrukare
FoU-Forskningsrapport 2006:1	Med andra ögon - brukarens syn på familjebehandling
FoU-Forskningsrapport 2006:2	Marte Meo - en hållbar intervention?
FoU-Forskningsrapport 2006:3	Tid för arbete. En tidsgeografisk studie av socialsekreterares arbete med barnavårdsutredningar
FoU-Forskningsrapport 2006:4	I skuggan av Fadime och socialsekreterares arbete med hedersvåld
FoU-Rapport 2006:3	Små barn i familjehem och deras läsvanor
FoU-Rapport 2006:4	Av egen kraft. Invandrade kvinnors berättelser om inträdet i det svenska
FoU-Forskningsrapport 2007:1	Socialekonomi – en väg mot förändring? Utvärdering av Dataverkstaden Väntorp.- ett ESF Växtkraft Mål 3-projekt.
FoU-Forskningsrapport 2008:1	Vägen till förändring? En studie av socialtjänstens arbete med ungdomar som begår brott

FoU-Forskningsrapport 2008:2	Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext. En studie av omhändertagna flickor
FoU-Forskningsrapport 2009:1	Att inte släppa taget. En utvärdering av SAM-teamet – ett Case management-projekt i Järfälla och Upplands-Bro 2006-2008
FoU-Forskningsrapport 2011:1	Med barnet eller blanketter i centrum? Uppföljning av handläggningssystemet Barns Behov I Centrum (BBIC) i nordvästra Stockholm
FoU-Forskningsrapport 2012:1	Socialarbetares förhållningssätt till BBIC. ”Det finns hur många fördelar som helst, bara man har tid!”
FoU-Forskningsrapport 2012:2	Att leva i långvarig hemlöshet. Berättelser om vägen till och från hemlöshet.
FoU-Forskningsrapport 2012:3	Fattiga familjer
FoU-Forskningsrapport 2014:1	”Dom var ganska snåla. Dom bjöd bara på vatten” – om barnperspektiv i det sociala arbetet i nordvästkommunerna.

FoU-Forskningsrapport 2014:2	En ny grupp missbrukare eller en ny fråga för äldreomsorgen? En rapport om organiseringen av insatser till äldre med missbruk/samsjuklighet i Ekerö och Sundbyberg.
FoU-Forskningsrapport 2014:3	Ung i Sollentuna – drive-in fotboll, ett lokalt utvecklingsprojekt
FoU-Forskningsrapport 2015:1	”Leva ett så normalt liv som möjligt. Det är där hjälpen ska sättas in.” En brukarundersökning om sex Stockholmskommuners arbete mot våld i nära relationer.
FoU-Forskningsrapport 2016:1	Den sociala barnvården i Stockholm – behov, utredningar, insatser, uppföljning och brukardelaktighet 2013 – 2015.

Barn i fattiga familjer

- risk- och sårbarhetsfaktorer samt skyddande faktorer

Barn räknas idag som enskilda individer samtidigt som de är beroende av familj och vuxenvärlden för sitt uppehålle och sin utveckling. Försörjningsstödet är riktat och anpassat till den vuxnes situation men hur är det för barn att växa upp i en fattig familj? Utifrån ett barnperspektiv undersöker studien situationen för barn i Sollentuna kommun vars föräldrar under en lång tid varit beroende av försörjningsstöd. Studien visar att föräldrarnas bristande ekonomi oftast bara är en av flera riskfaktorer som barnen lever med. Genom intervjuer med barn och föräldrar synliggörs familjesituationer där barn upplevt våld inom familjen, psykisk problematik, trångboddhet, bristande sociala nätverk och migration. Samtidig har flera skyddande faktorer identifierats som handlar om föräldrars kamp för sina barn, skapandet av nya vänskapsrelationer och starka familjeband. Förskola och skola var i många familjer en skyddande faktor och ett stöd för barn och ungdomar.

ISBN: 978-91-89681-31-6

ISSN: 1651-7830